

Fridrih Niče

ECCE HOMO

KAKO POSTAJEMO ONO ŠTO JESMO

PREDGOVOR

1

Predviđajući da uskoro moram pred čovečanstvo izići s najtežim zahtevom, koji mu je ikada bio postavljen, čini mi se neizbežnim da kažem *ko sam ja*. U osnovi, to bi moglo da je već poznato, jer nisam propustio da se »posvedočim«. No, nesrazmera između veličine moga zadatka i *malenkosti* mojih savremenika došla je do izraza u tome da me nisu ni čuli, pa čak ni videli. Živim od sopstvenog kredita, a možda je to samo predrasuda da živim?... Potrebno je samo da progovorim ma s kojim »obrazovanim«, koji preko leta naiđe u Gornji Engadin, pa da se uverim da *ne* živim. . . U tim okolnostima je, naime, dužnost — protiv koje se, u osnovi, buni moja navika, još više ponos mojih instinkata — reći: *Čujte me, jer ja sam taj i taj! Pre svega, ne zamenjujte me!*

2

Ja nisam, na primer, nipošto nikakav bauk, nikakvo moralno čudovište — ja sam, štaviše, priroda protivstavljen vrsti čoveka koja se dosad poštovala kao puna vrlina. Među nama, čini mi se da upravo otuda potiče moj ponos. Učenik sam filozofa Dionisa, i pre bih još voleo da budem satir nego svetac. Ali, neka se samo pročita ovaj spis. Možda mi je pošlo za rukom, možda ovaj spis nije ni imao nikakav drugi smisao nego da tu protivstavljenost izrazi vedro i blagonaklono. »Poboljšavanje« čovečanstva bilo bi poslednje što bih *ja* obećavao. Neću ustoličavati neke nove idole; stari bi morali da nauče šta je to biti na glinenim nogama. *Rušiti idole* (moja reč za »ideale«) — to već spada pre u moj posao. Kada se lažju *izmislio* idealni svet, realnost je u znatnom stepenu lišena svoje vrednosti, svoga smisla, svoje istinitosti. . . »Istiniti svet« i »prividni svet« — još jasnije: *lažirani* svet i realnost. . . *Laž* ideala bila je dosad kletva bačena na stvarnost. Zahvaljujući toj laži, samo čovečanstvo je, sve do svojih najnižih instinkata, postalo lažirano i lažno — dospevši do obožavanja *naopakih* vrednosti umesto onih s kojima bi mu tek bilo zajamčeno napredovanje, budućnost, vrhovno *pravo* na budućnost.

3

— Ko zna da diše vazduh mojih spisa, zna da je to vazduh visočja, *jak* vazduh. Za njega se mora biti stvoren, inače opasnost nije mala da se u njemu prehladimo. Led je blizu, usamljenost je neizmerna — ali kako sve stvari mirno počivaju usred svetlosti! Kako se slobodno diše! Koliko se toga oseća *pod* sobom! — Filozofija je, kako sam je dosad razumevao i živeo, dobrovoljni život usred leda i na visokim planinama, traganje za svim stranim i dostojnim upitnosti u ljudskom postojanju (Dasein), za svim onim što je dosad, pomoću morala, bilo prognano. Dugo iskustvo, koje sam stekao takvim lutanjem u

zabranjenom, naučilo me da na uzroke zbog kojih se dosad moralisalo i idealisalo, gledam sasvim drukčije nego što bi to moglo biti poželjno: osvetlila mi se *skrivena* povest filozofa, psihologija njihovih velikih imena. — Sve više je za mene postajalo pravo merilo vrednosti koliko istine *podnosi*, na koliko se istine *odvažuje* neki duh. Zabluda (— vera u ideal —) nije slepilo, zabluda je *kukavičluk*... Svako postignuće, svaki korak napred u saznanju *potiče* iz smelosti, iz strogosti prema sebi, iz čistote u odnosu na sebe... Ja ne osporavam ideale, samo navlačim rukavice pred njima . . . *Nitimur in v e t i t u m*: jednom će u tom znaku pobediti moja filozofija, jer se načelno, dosad, uvek zabranjivala jedino istina. —

4

— Među mojim spisima izdvaja se moj *Zaratuštra*. On je najveći poklon koji sam učinio čovečanstvu, i koji mu je ikada dat. S glasom koji premošćuje milenijume, ta knjiga nije samo najviša knjiga koja postoji, knjiga pravog planinskog vazduha — cela činjenica čovek neizmerno je daleko ispod nje —, ona je i *najdublja*, rođena iz najunutračnijeg bogatstva istine, neiscrpnii bunar u koji se ne spusti nijedno vedro a da se ne vrati puno zlata i dobrote. U njoj ne govori nikakav »prorok«, nijedan od onih jezovitih dvopolaca bolesti i volje za moć, koga zovu utemeljivačem religije. Da se ne bi učinila nepravda, dostojna sažaljenja, smislu njegove mudrosti, mora se, pre svega, tačno *čuti* ton koji dolazi iz tih usta, taj halkionski ton. »Najtiše su to reči, koje donose oluju, misli koje, dolazeći na golubijim nogama, kormilare svetom —«.

Smokve opadaju sa stabala, dobre su i slatke; i dok padaju, prska im crvena opna. Ja sam severac za zrele smokve.

Tako, poput smokava, padaju vam ove pouke, prijatelji moji: pijte sada njihov sok, jedite njihovo slatko meso! Okolo je jesen, vedro nebo, poslepodne —.

Tu ne govori nikakav fanatik, tu se ne »propoveda«, ne teži se žudno za verom: iz beskrajnog obilja svetlosti i dubina sreće teče kap po kap, reč po reč— nežna sporost je tempo tih beseda. I takve sežu samo do najodabranijih; povlastica bez premca je biti ovde slušalac; nikome nisu tek tako date uši za Zaratuštru... Nije li, sa svim tim, Zaratuštra *zavodnik*?... No, šta pak on sam reče kada se prvi put opet vratio u svoju usamljenost? Upravo suprotno od onoga što bi u takvom slučaju rekao neki »mudrac«, »svetac«, »iskupitelj sveta« i drugi neki *decadent*... On ne govori samo drukčije, on i *jeste* drukčiji...

Sam odlazim sada, učenici moji! I vi pođite odavde, sami! Tako hoću.

Idite od mene i branite se od Zaratuštre! I još bolje: stidite ga se! Možda vas je obmanjivao. Čovek saznanja mora ne samo voleti svoje neprijatelje, on mora moći da mrzi i svoje prijatelje.

Loše se odužuje učitelju, ako se uvek ostaje jedino učenik. I zašto ne biste čupkali s mog venca?

Poštujete me, ali šta ako jednoga dana vaše poštovanje *presahne*? Pazite se da vas ne zgromi neki kip!

Velite da verujete u Zaratuštru? Ali šta stoji do Zaratuštre! Vi ste moji vernici, ali šta stoji do svih vernika!

Još se niste tražili: umesto toga našli ste mene. Tako čine svi vernici; stoga se tako malo dobija od svih vera.

Sada vas pozivam da izgubite mene i nadete sebe; i tek *kada me se svi budete odrekli*, vratiću vam se...

Fridrih Niče

Upravo ovog savršenog dana, kada sve zri i kada zagasito biva ne samo grožđe, pade mi na život sunčani pogled: osvrnuh se, pogledah napolje, i nikada ne videh tolike i dobre stvari odjednom. Nisam uzalud danas sahranio svoju četrdeset i četvrtu godinu; *smeo* sam je sahraniti — što je u njoj bilo od života, spaseno je, besmrtno je. Prva knjiga *Prevrednovanja svih vrednosti, Zaratustrine pesme, Sumrak idola*, moj pokušaj da filozofiram čekićem — sve su to ovogodišnji darovi, štaviše darovi poslednje četvrti u godini! *Kako da ne budem zahvalan celom svom životu?* — I otuda ću sebi da ispričam svoj život.

ZAŠTO SAM TAKO MUDAR

1

Sreća moga bivstvovanja (Dasein), možda njegova jedinstvenost, počiva u njegovom udesu: izrazim li se u obliku zagonetke, ja sam poput svoga oca već umro, poput svoje majke živim još i starim. Ako ništa drugo, ovo dvostruko poreklo, podjednako s najviše i s najniže prečage na lestvama života, istovremeno *decadent i početak*, objašnjava onu neutralnost, onu slobodu od pristrasnosti u odnosu prema ukupnom problemu života, koja me možda odlikuje. Za znakovlje uspona i pada imam njih istančaniji nego što ga je ikada neki čovek imao; za to sam učitelj — poznajem oboje, ja sam oboje. — Moj otac je umro kada je imao trideset i šest godina: bio je nežan, mio i bolešljiv, kao biće određeno jedino da promine — pre blaga uspomena na život, nego život sam. Iste godine kada je njegov život pošao naniže, pošao je i moj: u trideset i šestoj godini života spao sam na najnižu tačku svoje vitalnosti — živeo sam još a da na tri koraka pred sobom ništa nisam mogao da vidim. Tada — bila je 1879. godina — napustio sam svoju profesuru u Bazelu, preko leta sam, kao senka, živeo u Sv. Moricu, a iduće zime, suncem najoskudnije u mom životu, *poput* senke u Naumburgu. Bio je to moj minimum: u to vreme je nastao »Putnik i njegova senka«. Nesumnjivo, tada sam se razumevao u senke ... U zimi zatim, mojoj prvoj denovskoj zimi, ta zaslađenost i produhovljenost, koje su uslovljene bezmalo krajnjom oskudicom u krvi i mišićima, stvorile su *Zoru*. Savršena oštroumnost i vedrina, čak bujnost duha, koju odražava spomenuto delo, u mom slučaju se slažu ne samo s najdubljom fiziološkom slabošću nego čak i s prekomernim osećanjem boli. Usred muka koje sa sobom nosi neprekidna trodnevna glavobolja, zajedno s napornim iskašljavanjem zgusnute pljuvačke, raspolagao sam dijalektičarskom jasnovidošću *par excellence* i promišljao sam izuzetno hladnokrvno stvari za koje, u zdravijirn prilikama, nisam vešt penjač, nisam rafiniran, nisam dovoljno *hladan*. Moji čitaoci možda znaju koliko sam ja dijalektiku posmatrao kao simptom *decadence*, na primer u najglasovitijem slučaju, u slučaju Sokrata. — Sva narušavanja intelekta usled bolesti, čak i ona poluošamućenost koja prati groznicu, ostala su mi do danas sasvim strane stvari, o čijoj sam se prirodi i učestalosti mogao da obavestim tek putem učenja. Moja krv teče sporo. Niko ne bi mogao na meni da utvrdi groznicu. Lekar koji me je duže ispitivao kao nervnog bolesnika konačno je rekao: »Ne, s Vašim nervima nije ništa, jedino sam ja sam nervozan.« Naprosto nije dokaziv ikakav lokalni poremećaj, niti ikakva organski uslovljena želudačna boljka, koliko god bila, kao posledica ukupne iscrpljenosti, izrazita slabost gastrosistema. I obolelost očiju, koja se povremeno opasno približava slepilu, samo je posledica, ne uzrok, tako da sa svakim prilivom životne snage jača opet i snaga vida. — Ozdravljenje u mom slučaju znači dug, suviše dug niz godina; ono znači, na žalost, u isti mah i nazadovanje, propadanje, periodiku jedne vrste

décadence. Posle svega toga, da li je potrebno da kažem da sam *iskusan* u pitanjima *décadence*? Sricao sam je odnapred i odostrag. Tek tada sam bio izučio čak i onu filigransku umetnost shvatanja i shvatanja uopšte, stekao prste za *nuances*, onu psihologiju »periskopskog gledanja« (»Um-die-Ecke-sehns«) i ostalo što mi je inače svojstveno. To je pravi dar onoga vremena u kojem se u meni sve istančalo, samo posmatranje, kao i svi organi za posmatranje. Iz bolesničke optike prema *zdravijim* pojmovima i vrednostima, i opet, obratno, iz obilja i samoizvesnosti *bujnog* života gledati dole u tajni rad instinkata *décadence* — to je bilo rnoje najduže vežbanje, moje pravo iskustvo, i ako nigde onda sam u tome postao majstor. Sada mi je u ruci, sada imam ruku za to da *preuređujem perspektive*: prvi razlog zašto je možda jedino meni uopšte moguće »prevrednovanje vrednosti«. —

2

Sračunavši da sam, naime, *décadent*, ja sam i njegova suprotnost. Moj dokaz za to je, između ostalog, da sam protiv loših stanja instinktivno birao uvek *prava* sredstva, dok sušti *décadent* bira uvek sredstva koja mu štete. Kao *summa summarum* bio sam zdrav, kao izdvojeni kutak, kao specijalnost bio sam *décadent*. Energija da se apsolutno usamljujem i izvlačim iz tekućih odnosa, da ne dopuštam da me prisiljavaju niti da se više brinu o meni, da me poslužuju, da *lekarišu* nada mnom, odaje neuslovljenu instinktnu izvesnost o tome *šta* je tada, pre svega, bilo potrebno. Sarnog sebe sam uzeo u ruke, sam sebe sam izlečio: uslov za to je — svaki fiziolog će se s tim složiti — *da ste u osnovi zdravi*. Tipično bolešljivo biće ne može ozdraviti, još manje samo sebe izlečiti; naprotiv, za nekog ko je tipično zdrav, bolest može čak da bude energični *stimulans* za život, za više života. Tako mi *sada*, u stvari, izgleda ono dugo razdoblje bolesti: otkrio sam, u neku ruku, novi život, računajući i sebe, uživao sam u svim dobrim i čak malim stvarima onako kako niko drugi ne bi lako mogao uživati — od svoje volje za zdravljem, za *životom*, stvorio sam svoju filozofiju ... No, pazite: godine moje najmanje vitalnosti bile su kada sam *prestao* da budem pesimist: instinkt samoobnavljanja *zabranjivao* mi je neku filozofiju siromaštva i malodušnosti. . . A po čemu se, u osnovi, prepoznaje *uspelost*!? Da uspeli čovek godi našim čulima, da je istesan iz jednog komada drveta, što je za njega spasonosno; i kada se prekorači mera spasonosnog, prestaje njegova lagodnost, njegova radost. On pogađa prave lekove za rane, rđave slučajeve iskorišćava sebi u prilog; ono što ga ne smakne, čini ga jačim. Iz svega što vidi, čuje, doživi, on instinktivno sakuplja *svoje* blago: on je načelo izabiranja, i mnogo toga ostavlja da propadne. On je uvek u društvu sa *sobom*, bilo da saobraća s knjigama, ljudima ili predelima: on ukazuje čast time što *bira*, time što *dopušta*, time što se *uzda*. Na svaku vrstu draži reaguje sporo, sporošću kojoj se naučio dugim oprezom i hotimičnim ponosom — on ispituje draž koja mu prilazi i daleko je od toga da joj iziđe u susret. Ne veruje ni u »nesreću« ni u »krivicu«: slaže se sa sobom, s drugima, zna da *zaboravlja*, — dovoljno je jak da mu sve *mora* najbolje poći od ruke. — Svakako, ja sam nešto *suprotno* od *décadenta*, jer sam upravo *sebe* opisao.

3

Taj dvostruki niz iskustava, ta prohodnost u naoko razdvojene svetove, u svakom pogledu se ponavlja u mojoj prirodi. Ja sam dvojan (ein Doppelgänger), imam još i »drugo« lice sem prvog. I možda još i treće ... Po mom poreklu već mi je dato da gledam s onu stranu svih samo lokalno, samo nacionalno uslovljenih perspektiva, ne staje rne nikakvog napora da budem »dobar Evropljanin«. S druge strane, možda sam nemačkiji nego što bi to mogli da budu sadašnji Nemci, čisti Nemci carstva — ja, poslednji *antipolitički* Nemač. Pa ipak, moji su preci bili poljski plemići. Otuda mi u telu mnogi rasni instinkti — ko zna? — čak i, najposle, *liberum veto*. Setim li se kako mi se često uzgred obraćaju kao Poljaku, čak i Poljaci, kako me

retko smatraju za Nemca, moglo bi izgledati da pripadam jedino *pokrštenim* Nemcima. No, moja je majka, Franciska Eler, svakako izrazita Nemica, kao i moja baka, s očeve strane, Erdmuta Krauze. Potonja je celu svoju mladost proživela usred dobrog starog Vajmara, ne bez veze s Geteovim krugom. Njen je brat, Krauze, profesor teologije u Kenigsbergu, nakon Herderove smrti bio pozvan kao generalni superintendent u Vajmar. Nije nemoguće da se njena majka, moja prababa, nalazi u dnevniku mladoga Getea pod imenom »Mutgen«. Udala se, po drugi put, za superintendanta Ničea u Ajlenburg; porodila se, 10. oktobra, na dan velike ratne godine 1813, kada je Napoleon sa svojim generalštabom ušao u Ajlenburg. Kao Saksonka, bila je velika štovateljka Napoleona, pa bi moglo biti da sam to i ja još. Moj je otac, rođen 1813, umro 1849. Pre nego što je preuzeo parohiju u opštini Reken, nedaleko od Licena, živeo je nekoliko godina u altenburškom zamku i tamo poučavao četiri princeze. Njegove su učenice kraljica od Hanovera, velika kneginja Konstantin, velika vojvotkinja od Oldenburga i princeza Tereza od Saksen-Altenburga. On je bio pun dubokog pobožnog poštovanja prema pruskom kralju Fridrihu Vilhelmu Četvrtom, od kojega je dobio i svoju parohiju; događaji u 1848. godini preterano su ga ožalostili. Rođen o rođendan spomenutog kralja, 15. oktobra, ja sam dobih, kako je pravo, hoencolerska imena *Fridrih* Vilhelm. U svakom slučaju izbor ovoga dana imao je prednost da mi je tokom celog mog detinjstva rođendan bio praznik. — Smatram da sam bio izuzetno povlašćen imajući takvog oca: čini mi se da se time objašnjavaju i sve ostale povlastice koje imam — *ne računajući život, veliko Da životu*. Pre svega, nije mi potrebna nikakva namera, sem pukog čekanja, da bih i protiv svoje volje stupio u svet velikih i tananih stvari: u njemu sam kod kuće, moja najdublja strast je tek tu oslobođena. Sigurno nije događaj bez značaja da sam tu povlasticu bezmalo platio životom. — Da bi se bar nešto razumelo od moga Zaratustre, mora se možda biti u uslovima nalik mojim — s jednom nogom *s one strane* života. . .

4

Nikada mi nije bila razumljiva umetnost izazivanja drugih protiv sebe — i to zahvaljujem svorn neuporedivom ocu — čak ni ako bi mi se to učinilo izuzetno vredno. Staviše, nijednom nisam, koliko god to izgledalo nehrišćanski, bio neraspoložen prema sebi. Možete obrtati moj život ovako i onako, veoma retko ćete u njemu otkriti, u stvari samo jednom, tragove nečije zle volje prema meni, ali možda suviše tragova dobre volje ... Pa i s takvima s kojima svako ima rđava iskustva, moja iskustva bez izuzetka govore njima u prilog; pripitomljam svakog medveda, lakrdijaša pretvaram pak u obzirnog. Tokom sedam godina koliko sam predavao grčki najvišem razredu na bazelskom učilištu, nisam imao niti jedan povod da nekoga kaznim; kod mene su i najlenji bili marljivi. Uvek sam dorastao slučaju; moram da budem nepripremljen pa da gospodarim nad sobom. Morao bih da budem bolestan da mi ne bi uspeo da iz ma kojeg instrumenta, koliko god on bio neusklađen, kako samo instrument »čovjek« može biti raštimovan, ne mognem da izvučem nešto što se može slušati. I koliko puta sam od samih »instrumenata« čuo da ni oni nikada tako nešto još nisu slušali... Možda najlepše od onog neoprostivo rano preminulog Hajnriha fon Štajna koji se jednom, nakon brižljivo dobivene dozvole, pojavio na tri dana u Sils-Mariji, objašnjavajući svakome da *nije* došao zbog Engadina. Tokom ta tri dana, ovaj je izvrsni čovek, koji je sa svom neobuzdanom jednostavnošću pruskog junkera zagazio u vagnerovsku baru (sem toga i u diringovsku!), bio kao preobražen viorom slobode, poput onoga koji je naglo uzdignut na *svoj* vrhunac i dobio krila. Uvek sam mu govorio da je to učinak dobrog vazduha ovde gore, da se to dešava svakome i da nismo uzalud 6000 stopa iznad Bajrojta — ali on nije hteo da mi veruje ... Ako se o mene, uprkos tome, nekoliko puta ogrešilo više i manje, razlog za to nije bila »volja«, ponajranje *zla* volja: pre bi trebalo — upravo sam to nagovestio — da se potužim na dobru volju koja je u mom životu izazvala ne malo nepodopština. Moja iskustva daju mi pravo na

nepoverenje uopšte prema takozvanim »nesebičnim« nagonima, prema celokupnoj na savet i delo spremnoj »ljubavi prema bližnjem«. Za mene je ona, po sebi, poput slabosti, pojedinačnog slučaja nesposobnosti za otpor nadražajima: samo *décadenti* nazivaju *samilost* vrlinom. Samilosnicima prebacujem da na odstojanjima lako zagube stid, poštovanje, osećaj draži, da samilost za tili čas počinja da zaudara po rulji i do nerazaznatljivosti je nalik na rđave manire — da samilosne ruke pod izvesnim okolnostima upravo razorno mogu zahvatiti u neku veliku sudbinu, u ranjivu samotnost, u *povlašćenost* na tešku krivnju. Prevazilaženje samilosti ubrajam među *otmene* (vornehmen) vrline: pod naslovom »Zaratustrino iskušenje« opevao sam slučaj kada do Zaratustre dopire veliki krik, kada samilost hoće da se okomi na njega kao poslednji greh, da ga odvrti od *njega samog*. Tu ostati gospodar, tu održati na *visini* svoj zadatak čist od mnogih niskih i kratkovidnih nagona koji su aktivni u takozvanom nesebičnom delanju, predstavlja probu, možda poslednju probu koja je predstojala Zaratuistri — njegov autentični *dokaz* snage

5

I u jednoj drugoj tački sam još jednom samo svoj otac i podjednako njegov posthumni život posle prerane smrti. Poput svakoga ko nikada nije živeo među sebi ravnima i kome je pojam »osveta« isto toliko nepristupačan koliko i, primerice, pojam »jednaka prava«, zabranjujem sebi u slučajevima u kojima mi se napravi neka mala ili *veoma velika* budalaština bilo kakvu protivmeru, bilo kakvo zaštitno sredstvo, kao što je pravo i svaku odbranu, svako »opravdanje«. Moj način osvete sastoji se u tome da što je moguće hitrije po tragu gluposti pošaljem nešto pameti da bi je možda još sustigla.

Figurativno rečeno, šaljem teglu slatkog da bih se ratosiljao neke *kisele* povesti... Neka mi se samo nešto uradi loše, neizostavno se »svetim«: ubrzo nalazim priliku da »zločincu« izrazim svoju zahvalnost (između ostalog i za zlodelo) — ili ga *zamolim* za nešto, što može biti više obavezujuće nego nešto dati... A i čini mi se da su najgrublja reč, najgrublje pismo, nešto dobrotivije, još časnije nego ćutanje. Takvima koji ćute gotovo uvek nedostaje tananosti i obzirnosti u srcu; ćutanje je prigovaranje, i gutanje nužno stvara rđav karakter — kvari čak stomak. Svaka ćutalica pati od lošeg varenja. — Očigledno je da bih želeo da se zna da grubost ne potcenjujem; ona je daleko *najhumaniji* oblik protivrečenja i, usred moderne razneženosti, prva naša vrlina. — Ako smo za to dovoljno bogati, čak je i sreća ne biti u pravu. Bog koji bi sišao na zemlju ne bi smeo ništa drugo da *čini* nego nepravdu — božanski bi bilo tek preuzeti na sebe ne kaznu nego *krivicu*.

6

Oslobođenost od resantimana (Ressentiment), prosvetljenost o resantimanu — ko zna koliko sam, konačno, i za to dužan zahvalnosti svojoj dugoj bolesti! Problem zapravo nije jednostavan: moramo ga proživeti i kada smo jaki i kada smo slabi. Ako se igde uopšte nešto mora umesno izneti protiv bolesti, protiv slabosti, onda to da se u njoj umekšava izvorni instinkt za izlečenje, *odbrambeni i oružani instinkt* u čoveku. Ni od čega se ne zna otresti, ni sa čim se ne zna završiti, ne zna se išta odgurnuti — sve nas ranjava. Čovek se i stvar nametljivo približavaju, doživljaji zasecaju preduboko, sećanje je gnojjava ozleda. Bolest *jeste* unekoliko sam resantiman. — Protiv toga bolesnik ima samo jedan veliki lek — zovem ga *ruski fatalizam*, onaj fatalizam bez revolta, s kojim ruski vojnik, kad mu ratni pohod postane neizdržljiv, najzad legne u sneg. Uopšte ništa više ne prihvatati, ne uzimati na sebe, ne uzimati *u* sebe — uopšte više ne reagovati... Znatni razbor (Vernunft) koji počiva u ovom fatalizmu nije uvek samo odvažnost na smrt, kao nešto što održava život u okolnostima opasnim po život, nego je i smanjivanje razmene materije, njeno usporavanje, neka vrsta volje

za zimskim snom. Par koraka dalje u toj logici, i imamo fakira koji sedmicama spava u grobu ... Jer, prebrzo bismo se iscrplili *ako* bismo uopšte reagovali, pa više ne reagujemo: u tome je rečena logika. A ni sa čim se ne sagori brže nego s afektima resantimana. Izvesno je da je za iscrpljene najštetnije da reaguju srdžbom, bolesnom ranjivošću, s nemoći da se svete, radošću, žeđu za osvetom, otrovnom smešom u svakom srnislu. Time je uslovljeno rapidno trošenje nervne snage, nezdravo povećanje štetnih izlučevina, na primer žuči u stomaku. Resantiman je ono *posebi* zabranjeno za bolesnika — *njegovo* zlo, na žalost i njegova najprirodnija sklonost. — To je shvatio onaj duboki fiziolog Buda. Njegova »religija«, koju bi bolje bilo označiti kao *higijenu*, da je ne bismo mešali sa stvarima dostojnim sažaljenja kao što je hrišćanstvo, učinila je svoje delovanje zavisnim od pobede nad resantimanom: osloboditi dušu od *njega* — prvi je korak ka oporavku. »Neprijateljstvo se ne okončava neprijateljstvom, prijateljstvom se okončava neprijateljstvom«: to stoji na početku Budinog učenja — tako *ne* govori moral, tako govori fiziologija. — Rođen iz slabosti, resantiman nikome nije štetniji nego samom slabom — u ostalim slučajevima u kojima je pretpostavka bogata priroda, ostati gospodar nad tim osećanjern, *izlišnim* osećanjem, bezmalo je dokaz bogatstva. Ko poznaje ozbiljnost s kojom je moja filozofija prihvatila borbu sa osećanjima osvete i praosećanjima (Nachgeföhlen), razvijajući se u učenje o »slobodnoj volji«, pri čemu je borba s hrišćanstvom samo pojedinačni slučaj, razumeće zašto upravo ovde obelodanjujem svoje lično ponašanje, svoj *sigurnosni instinkt* u praksi. U razdobljima *décadence* *zabranjivao* sam ih sebi kao štetna; čim se život ponovo obogatio i bio dovoljno ponosan za to, zabranio sam ih kao nešto što je *ispod* mene. Onaj »ruski fatalizam«, o kojem sam govorio, očitovao se kod mene u tome da sam godinama žilavo izdržavao bezmalo nepodnošljive položaje, mesta, stanove, društva, pošto su jednom slučajem bila data — i to je bilo bolje nego ih menjati, nego ih *osećati* kao promenljiva, nego im se protiviti... Uznemiravati me u tom fatalizmu, buditi me nasilno, primao sam tada kao smrtno zlo — doista, bilo je to svaki put i smrtno opasno. — Shvatati sebe kao *fatum*, ne hteti se »drukčije«, u takvim je prilikama to čak *znatan razbor*.

7

Rat je druga stvar. Ja sam na svoj način ratoboran. Napadanje spada u moje instinkte. *Moći* biti neprijatelj, biti neprijatelj, pretpostavlja možda jaku prirodu, u svakom slučaju je uslov za svaku jaku prirodu. Ona iziskuje otpor, otuda *traži* otpor: *agresivni* pathos pripada nužno isto toliko jačini koliko osećanje osvete i paosećanje slabosti. Žena je, na primer, osvetoljubiva: to je zapisano u njenoj slabosti, isto tako kao i njena razdražljivost prema tuđoj nevolji. — U suparništvu, koje mu je neophodno, jačina napada nalazi neku vrstu *mere*; svaki se rast odaje u traganju za snažnim protivnikom — ili problemom: jer, filozof koji je ratoboran izaziva i probleme na dvoboj. Zadatak *nije* zagospodariti uopšte nad svim otporima, nego nad onima za koje valja uneti svu svoju snagu, gipkost i majstorstvo s oružjem — nad *ravnim* protivnicima ... Izjednačenost s neprijateljem prva je pretpostavka *pravednog* dvoboja. Tamo gde postoji prezir, rat se *ne može* voditi; tamo gde se naređuje, gde se nešto vidi pod sobom, tu vođenja rata *nema*. — Moja se ratna praksa da sažeti u četiri stava. Prvo, napadam samo stvari koje su pobedonosne — čekam na okolnosti kada su pobedonosne. Drugo, napadam samo stvari kada ne bih mogao naći saveznika, kada sam sâm samcit — kada se jedino ja kompromitujem ... Nikada nisam javno učinio neki korak koji nije kompromitovao: to je *moj* kriterijum istinskog delanja. Treće, nikada ne napadam ličnosti — ličnošću se služim samo kao snažnim uveličavajućim staklom pomoću kojeg može postati vidljivo opšte, ali potuljeno, ali jedva dokučivo bezizlazno stanje. Tako sam napao Davida Štrausa, tačnije *uspeh* jedne starački slabe knjige u nemačkim »obrazovanim krugovima« — ulovio sam pri tom to obrazovanje na delu ... Tako sam napao Vagnera, tačnije lažnost, instinkt polumrcvarenja koji nosi našu »kulturu« koja brka rafinovane s bujnima, pozne s velikima. Četvrto, napadam samo predmete

u kojima je isključeno ma kakvo personalno diferenciranje, u kojima je svaka pozadina lišena rđavih iskustava. Naprotiv, napadati je kod mene dokaz dobronamernosti, pa i, prema prilikama, zahvalnosti. Ja izražavam poštovanje, ja odlikujem time što svoje ime povezujem s nekom stvari, s nekom ličnošću, pri tome mi je svejedno: za ili protiv. Priliči mi da vodim rat protiv hrišćanstva, jer s njegove strane nisam doživeo nikakvih fatalnosti i smetnji — najozbiljniji hrišćani uvek su mi bili naklonjeni. Ja lično, protivnik hrišćanstva *de rigueur*, daleko sam od toga da pojedincu pripisujem ono što je milenijumski udes. —

8

Smem li se usuditi da nagovestim još poslednju crtu svoje prirode, koja mi stvara ne malu teškoću u saobraćanju s ljudima? Svojstvena mi je savršena onespokojavajuće neobična (unheimliche) senzibilnost instinkta za čistotu tako da fiziološki opažam, *njušim*, blizinu ili — šta kažem!? — ono najunutrašnjije, »utrobu« svake duše ... Ta je senzibilnost opremljena psihološkim pipcima s kojima svaku tajnu ispipam i rukom dohvatim: gotovo pri prvom dodiru bivam već svestan silne *skrivene* prljavštine na dnu mnoge prirode, uslovljenu možda rđavom krvi, ali prekrivenu vaspitanjem. Ako sam pravo zapazio, takve prirode, nepodnošljive za moju čistotu, i sa svoje strane osećaju oprez moje mučnine: time ne bivaju mirisavije ... Tako kako sam se za stalno navikao — krajnja čistota prema sebi jeste pretpostavka moga bivstvovanja, jenjavam pod nečistim uslovima, plivam i jednako se kupam i brčkam stalno u vodi, u ma kojem savršeno prozirnog i svetlucavom elementu. Zbog toga me saobraćanje s ljudima stavlja na ne malu probu strpljenja; moja se humanost *ne* sastoji u tome da saosećam kakav je čovek, nego da *izdržim* saosećajući ga ... Moja je humanost neprekidno samoprevazilaženje. — No, meni je *usamljenost* neophodna, hoću da kažem oporavljanje, povratak sebi, udisanje slobodnog, lakog, razigranog vazduha ... Ceo moj Zaratustra je ditiramb usamljenosti ili, ako ste me razumeli, *čistoti*... Na sreću, ne *čistoj ludosti*. — Ko ima oči za boje, nazvaće ga dijamantnim. — *Mučnina* od čoveka, od »rulje«, oduvek je bila najveća opasnost za mene... Hoćete li da čujete reči s kojima Zaratustra govori o *iskupljenju* od mučnine?

Šta mi se to dogodi? Kako se iskupih od mučnine? Ko mi podmladi oči? Kako uzleteh na vrh na kojem više nikakva rulja ne sedi uz kladenac?

Stvori li mi sama mučnina krila i sile što slute izvore? Zaista, moradoh da poletim na najviši vrh da bih opet našao vrelo radosti! —

O, nađoh ga, braćo moja! Tu na vrhuncu vrca mi vrelo radosti! I postoji život iz kojeg sa mnom ne pije rulja!

Gotovo mi preplaho kuljaš, vruljo radosti! I često odasipaš iznova iz pehara hoteći da ga napuniš.

I još mi je učiti smerno da ti se približim: preplaho još struji tebi moje srce:

— moje srce na kom mi se žari leto, kratko, toplo, setno, preblaženo: kako čezne moje leto-srce za tvojim hladom!

Minula je drhtava žal moga proleća! Minule su snežne pahulje moga junskog jeda! Sav postadoh leto i letnje podne, —

— leto na visini s lednim virovima i blagim spokojem: o, dođite prijatelji rnoji, da spokoj još blaženiji bude!

Jer ovo je *naša* visina i naš zavičaj: previsoko i strmo obitavamo mi ovde za sve nečiste i njihovu žeđ.

i, prijatelji, pogledajte samo svojim bistrim očima u vrelo moje radosti! Da li bi se ono zbog tog uzmutilo? Nasmajaće vam se ono *svojom* čistotom.

Na stablu budućnosti svijamo naše gnezdo; nama, samotnicima, orlovi će da nam u

kljunovima donose hranu!

Zaista, ne hranu koju bi s nama smeli da jedu neočišćeni! Pomislili bi da žderu oganj i oprljili njuške.

Zaista, ne držimo ovde skloništa spremna za neočišćene! Našoj sreći bi ime bilo ledena špilja za tela i duhove njihove!

I poput vihora hoćemo da živimo iznad njih, susedi orlovima, susedi snegu, susedi suncu: tako žive vihuri.

I nalik vetru još jednom hoću da dunem među njih i svojim duhom njihov ostavim bez daha: tako hoće moja budućnost.

Zaista, vikor je Zaratustra za sve nizije, i ovako savetuje svojim neprijateljima i svemu što bljuje i pljuje: pazite da ne pljujete *uz* vetar!...

ZAŠTO SAM TAKO PAMETAN

1

— Zašto nešto *više* znam? Zašto sam uopšte toliko pametan? Nikada nisam razmišljao o pitanjima koja to nisu — nisam se rasipao. — Prave *religiozne* teškoće ne poznajem, na primer, iz iskustva. Ukoliko bi trebalo da sam »grešan«, to mi je potpuno promaklo. Nedostaje mi takođe pouzdani kriterijum za to šta je griža savesti: prema onome što se o tome *čuje*, griža savesti mi ne izgleda ništa što zaslužuje pažnju ... Ne bih mogao neki posao *nakon završetka* da izneverim, skloniji sam da iz pitanja vrednosti načelno izostavim loš ishod, *posledice*. Kad je ishod loš suviše se lako gubi *pravi* pogled na ono što je učinjeno: griža savesti mi izgleda svojevrsni »*zao pogled*«. Pre već pripada mome moralu uvažavati utoliko više nešto u čemu se promašilo zato što se promašilo. — »Bog«, »besmrtnost duše«, »iskupljenje«, »onostranost«, sve sami pojmovi kojima ni pažnju ni vreme nisam poklanjao, čak ni kao dete — možda za to nikada nisam bio dovoljno detinjast!?! — Ateizam nikako ne poznajem kao rezultat, još manje kao događaj: razumem ga zahvaljujući instinktu. Suviše sam znatiželjan, suviše *pitalica*, suviše neobuzdan, da bi rni se dopao neki odgovor grub kao pesnica, nedelikatnost prema nama misliocima, štaviše, u osnovi samo kao pesnica gruba *zabrana* za nas: vi ne treba da mislite! ... Sasvim me drukčije zanima pitanje od kojeg »spas čovečanstva« zavisi više nego od nekog teološkog kurioziteta: pitanje *ishranjivanja*. Onako priručno, moguće ga je formulisati ovako: »kako valja upravo *ti* da se hraniš da bi dosegao svoj maksimum snage, onoga *virtu* u stilu renesanse, vrline oslobođene moralisanja?« — U tome su moja iskustva toliko loša da lošija ne mogu biti; začuđen sam da sam za to pitanje čuo toliko dockan, da sam se toliko dockan na tim iskustvima naučio »pameti«. Samo mi naše nemačko obrazovanje, koje savršeno ničega nije dostojno, njegov »idealizam«, donekle objašnjava zašto sam upravo u tome bio zaostao na putu do svetosti. To »obrazovanje« koje od samog početka podučava da se iz vida izgube *realnosti* da bi se trčalo za posve problematičnim, takozvanim »idealnim« ciljevima, na primer za »klasičnim obrazovanjem« — kao da od početka ne bi bilo za osudu u *jedan pojam* združivati »klasično« i »nemačko«! Štaviše, to deluje zabavno — zamislite jednom nekog »klasično obrazovanog« Lajpcižanina! — U stvari, sve do svojih najzrelijih godina ja sam uvek samo *loše* jeo — moralno rečeno »bezlično«, »nesebično«, »altruistički«, na sreću kuvara i ostalih u bratstvu po Hristu. Istovremeno sa svojim prvim izučavanjem Šopenhauera (1865) oporekao sam, na primer, zahvaljujući lajpciškoj kuhinji, veoma ozbiljno svoju »volju za život«. Radi nedovoljne ishrane pokvariti još i stomak — izgledalo mi je da taj problem spomenuta kuhinja začudo

srećno rešava. (Priča se da je u tome 1866. godine došlo do okreta.) No, nemačka kuhinja uopšte — šta sve nema na savesti! Supa pre obeda (još se u venecijanskim kuvarima 16. stoleća to zvalo *alla tedesca*); kuvana mesa, masno i s brašnom pripremljeno povrće; kolači od testa izvrgli su se u pritiskivače za pisma! Doda li se k tome još i upravo životinjske potrebe za dolevanjem koje zatičemo kod starih, i ne jedino *starih* Nemaca, dâ se razumeti i poreklo *nemačkog duha* — iz zamućenih utroba... Nemački duh je nesvarenost*, ništa ne završava. — Ali, i *engleska* prehrana koja je, u poređenju s nemačkom, čak s francuskom, neka vrsta »povratka prirodi«, naime kanibalizmu, duboko je protivna mom sopstvenom instinktu; čini mi se da ona duhu daje *teške* noge — noge Engleskinja ... Najbolja je kuhinja *pijemontska*. — Alkoholna pića mi škode; dovoljna mi je sasvim čaša vina ili piva dnevno pa da mi život postane »dolina jada« — u Minhenu žive moji antipodi. Neka bude da sam to malo kasno shvatio, no doslovno od dečjih nogu sam to *proživljavao*. Kao dete verovao sam da je pijenje vina, kao i pušenje duvana, u početku samo sujeta mladih ljudi, kasnije lošavika. Možda je za ovaj *opori* sud krivo i naumberško vino. Da bih verovao da vino *razvedrava*, morao bih da budem hrišćanin, hoću da kažem da budem onaj koji veruje, što je za mene upravo apsurd. Krajnje smućen usled *malih*, veoma razblaženih doza alkohola, dosta je neobično da postajem bezmalo mornar kada je reč o *jakim* dozama. Kao dete već bio sam u tome srčan. Napisati opširnu latinsku raspravu za *jednu* noć bdenja i još je prepisati, s častoljubljem u peru, po strogosti i sažetosti sledeći svog uzora Salustija i preko svoga latinskog naliti nešto groga najtežeg kalibra, to se već, dok sam bio učenik časnog učilišta Pforta, nikako nije sukobljavalo s mojom fiziologijom, pa ni možda sa Salustijevom — kao što se veoma i uvek sukobljavalo sa časnim učilištem Pforta ... Kasnije, oko sredine života, uvek sam se, svakako, odlučivao strožije *protiv* ma kojeg »spiritualnog« napitka: ja, protivnik vegetarijanstva na osnovu iskustva, sasvim poput Riharda Vagnera, koji me je obratio, ne znam dovoljno ozbiljno da svim *spiritualnijim* naravima preporučujem bezuslovnu uzdržljivost od alkoholnih pića. To čini *voda*... Skloniji sam mestima u kojima svuda postoji prilika da se srče iz tekućih zdenaca (Nica, Torino, Sils); jedna čašica trči za mnom poput psa. *In vino veritas*: izgleda da se ni ovde opet ne slažem s celim svetom oko pojma »istina« — po meni duh lebdi nad vodama ... Još nekoliko prstokaza iz mog morala. Jak obed je lakše svariti nego suviše mali. Prva je pretpostavka dobrog varenja da stomak u celosti bude aktiviran. Mora se *poznavati* veličina svog stomaka. Iz istog razloga valja odvracati od onih dugih obeda, koje nazivam isprekidanom žrtvenom svečanošću, one za *table d'hôte*. — Nikakvih međuobroka, nikakva kafa: kafa natmuruje. *Tej* je samo ujutro podnošljiv. Malo, ali veoma jak: čaj veoma šteti i vazdan oneraspoložuje, ako je samo za stepen preslab. U tome svako ima svoju meru, često u najtešnim i najtananim granicama. U nesnosnoj klimi, čaj je nepreporučljiv za početak: sat pre toga treba započeti s jednom šoljom punog ispošćenog kakaoa. — Što je moguće manje *sedeti*; ne pokloniti veru nikakvoj misli koja nije rođena u slobodnom prostoru i slobodnom kretanju — u kojem i mišići svetkuju. Sve predrasude potiču iz utrobe. — Zadnjica — već sam jednom rekao — pravi je *greh* protiv svetog duha. —

* U tekstu *Indigestion*, od latinskog. (Sve primedbe, i nadalje, na dnu stranice potiču od prevodioca.)

S pitanjem ishrane je u najbližem srodstvu pitanje o *mestu i klimi*. Nikome nije slobodno dato da svuda živi; i kome predstoji rešavanje velikih zadataka, koji iziskuju svu njegovu snagu, nema ovde mogućnosti, štaviše, da mnogo bira. Klimatski uticaj na *razmenu materije*, na njeno sputavanje, na njeno podsticanje, seže dotle da nekoga pogrešan izbor mesta i klime

može ne samo da otuđi od njegovog zadatka nego i da mu zapreči uopšte put do njega: da ga ni ne sagleda. Kod njega animalni *vigor* nikada nije postao dovoljno velik da bi dopro do one slobode koja se preliva u najduhovnije, kad neko spoznaje: *to* jedino ja mogu ... Koliko god neznatna bila tromost utrobe, postavši rđava navika, sasvim je dovoljna .da nekog genija pretvori u nešto osrednje, nešto »nemačko«; sama nemačka klima je dovoljna da bi obeshrabrila jaku i čak herojski zasnovanu utrobu. *Tempo* razmene materije u tačnoj je srazmeri s pokretljivošću ili bangavošću *udova* duha; i sam »duh« je čak jedino vrsta te razmene materije. Okupite mesta u kojima ima i bilo je ljudi od bujnoga duha, u kojima su duhovitost, tanani okret, sarkazam, spadali u sreću, u kojima se genije gotovo nužno osećao kao kod kuće: sva imaju izvrsno suv vazduh. Pariz, Provansa, Firenca, Jerusalim, Atina — ova imena nešto dokazuju: genije je *uslovljen* suvim vazduhom, vedrim nebom — to jest rapidnom razmenom materije, mogućnošću da u sebe uvek iznova unosimo velike, ogromne količine snage. Pred očima mi je slučaj kada je jedan značajan i slobodno ustrojen duh zahvaljujući naprosto osiromašenom instinktu za klimatsku tananost postao skučen, povučen, specijalista i mrgodnik. I sam bih možda, najzad, postao takav slučaj, uzmimo, da me bolest nije opametila, naterala da porazmislim o umnome u realnosti. Sada kada dugom vežbom očitavam na sebi kao na kakvom veoma finbm i pouzdanom instrumentu učinke klimatskog i meteorološkog porekla i kada već pri kratkom putovanju, primerice od Torina do Milana, mogu kod sebe fiziološki da izračunam promenu u vlažnosti vazduha, sa užasom se spominjem *onespokojavajući neobične* činjenice da se moj život tokom poslednjih deset godina, po život opasnih godina, odigravao uvek samo na pogrešnim i za mene upravo *zabranjenim* mestima. Naumburg, učilište Pforta*, oblast Tiringen uopšte, Lajpcig, Bazel, Venecija — tolika mesta nesrećna za moju fiziologiju. Ako o čitavom svom detinjstvu i mladosti uopšte nemam savršen spomen, bila bi tu onda budalaština pozivati se na takozvane »moralne« uzroke — otprilike na neosporni nedostatak *zadovoljavajućeg* društva: jer taj nedostatak i danas postoji kao što je oduvek postojao, ne sprečavajući me da budem vedar i srčan. Nego neznanje u *physiologicis* — kleti »idealizam«— prava je kob u mom životu, ono izlišno i glupo u njemu, nešto iz čega nije izraslo ništa dobro i za šta ne postoji nikakvo poravnanje, nikakvo obeštećenje. Posledicama tog »idealizma« objašnjavam sebi sve pogrešne izbore, sve velike zablude instinkta i »uvidavnosti« po strani svog životnog *zadatka*, na primer, da sam postao filolog — a zašto ne barem lekar ili inače nešto drugo što otvara oči? U mom bazelskom razdoblju sva moja duhovna prehrana, uračunavši dnevni raspored, bila je potpuno nesuvisla zloupotreba vanrednih snaga, bez ikakvog obnavljanja istrošenih snaga, čak i bez razmišljanja o trošenju i naknadi. Nedostajala je ma kakva istančanija sebičnost (Selbigkeit), ma kakvo *pokroviteljstvo* nad neodstupnim instinktom; bilo je to izjednačavanje sebe s bilo kim, »nesebičnost«, zaborav sopstvene izmaknutosti — nešto što sebi nikada ne opraštam. Kada sam gotovo bio dokrajčen, time *što* sam bio gotovo dokrajčen, zamislih se naknadno o osnovi nerazboritosti svoga života, o »idealizmu«. Tek me je *bolest* dozvala umu.

* Reč je o školskom zavodu (Landesschule) kraj Naumburga, u koji je Niče primljen 1858. godine, desetak dana pre svog četrnaestog rođendana, i koji završava 1864. godine, s maturskim radom o Teognidu.

Izbor u ishrani; izbor klime i mesta; — treće, u čemu se ni po koju cenu ne sme napraviti pogrešan potez, jeste izbor *svog načina okrepe*. I ovde su, već prema stepenu u kojem je neki duh *sui generis*, granice onoga što mu je dopušteno, to jest *korisno*, tesne i sve tešnje. U mom slučaju, svako čitanje pripada samookrepljivanju: otuda onome što me rasterećuje od sebe, što mi dopušta šetanje kroz tuđe nauke i duše — što više ništa ne uzimam ozbiljno. Čitanje me

okrepljuje upravo od *moje* ozbiljnosti. U trenucima najintenzivnijeg rada nijedna knjiga se ne vidi kraj mene: čuvao bih se da bilo kome dopustim da blizu mene govori ili čak misli. A to bi baš značilo čitati... Da li ste pravo zapazili da u onoj dubokoj napetosti, na koju trudnoća osuđuje duh i, u osnovi, celi organizam, slučaj, svaka vrsta draži koja dolazi spolja deluje odveć žestoko, »udara« odveć duboko? Koliko je god moguće mora se izbegavati slučaj, spoljašnji nadražaj; neka vrsta samoograđivanja spada u prve instinktivne razboritosti po kojima postupa duhovna trudnoća. Da li ću dozvoliti da se neka *tuđa* misao krišom uspinje uz ogradu? — A to bi baš značilo čitati... Posle trenutaka rada i plodnosti sledi vreme okrepe: k meni vi prijatne, vi vrcave, vi poplašene knjige! — Da li će to biti nemačke knjige? ... Moram se obazreti pola godine unazad da bih se zatekao s knjigom u ruci. Koja je pa to bila? — Izvrsna studija Viktora Brošara, *les Sceptiques Grecs*, u kojoj su dobro iskorišćene i moje Laertijane. Skeptici, jedini tip *vredan poštovanja* među tako dvoznačnog do petoznačnog naroda filozofa! ... Inače gotovo uvek pribegavam istim knjigama, poglavito malom broju, koje su za mene *dokazane* knjige. Možda nije u mojoj naravi da čitam mnogo i o mnogome: čitaonica me razboljeva. Takođe nije u mojoj naravi da volim mnogo i mnogo stvari. Pazite, čak neprijateljstvo prema novim knjigama odlikuje pre već moj instinkt nego, »trpeljivost«, »*largeur du coeur*« i ostale oblike »ljubavi prema bližnjem« ... U stvari, to je maleni broj starijih Francuza, kojima se uvek iznova vraćam: verujem samo u francusko obrazovanje i sve što se inače u Evropi naziva »obrazovanje« smatram za nesporazum, a da i ne govorim o nemačkom obrazovanju ... Ono nekoliko slučajeva višeg obrazovanja, koje sam otkrio u Nemačkoj, bilo je do jednog francuskog porekla, pre svega gospođa Kozima Vagner, bez daljnog prvi glas u pitanjima ukusa između onih koje sam slušao. — Paskala ne čitam nego *volim*, kao najpoučniju žrtvu hrišćanstva, morenu sporo, najpre telesno, onda psiholoski, u čemu počiva cela logika tog najstravnijeg oblika neljudske svireposti. Od Montenjeve odvažnosti imam nešto u duhu, možda — ko zna? — i u telu. Ne bez gneva, moj ukus za umetnike uzima u zaštitu imena Molijera, Korneja i Rasina od pustoga genija kakav je Šekspir. Sve nabrojano, najzad, ne isključuje da mi i poslednji Francuzi ne bi bili očaravajuće društvo. Nikako ne vidim u kojem bi se stoleću u povesti mogli sakupiti tako znatiželjni i istovremeno tako delikatni psiholozi kakvi su u današnjem Parizu: spominjem ovlaš — jer njihov broj nije baš mali — gospodu Pola Buržea, Pjera Lotija, Gipa, Melaka, Anatola Fransa, Žila Lemetra ili, da istaknem jednoga od jake rase, pravog Latinjanina, kome sam naročito privržen, Gija de Mopasana. Među nama rečeno, *tom* naraštaju sam čak skloniji nego njihovim velikim učiteljima koje je sve zajedno iskvarila nemačka filozofija (gospodin Ten, na primer, Hegelom, kome zahvaljuje nerazumevanje velikih ljudi i doba). Dokle god Nemačka dopre, ona *kvari* kulturu. Tek je rat »iskupio« duh u Francuskoj ... Stendal, jedan od najdivnijih slučajeva u mom životu — jer sve što u njemu sačinjava epohu doterao mi je slučaj, nikada preporuka — sasvim je neprocenjiv sa svojim anticipirajućim okom psihologa, sa svojim zahvatom u činjenice, koji podseća na ono najviše činjeničko (*ex ungue Napoleonem* —); konačno, ne najmanje kao *časni* ateist, jedna u Francuskoj mršava i jedva pronalaziva *species* — čast *Prosperu Merimeu*... Možda čak zavidim Stendalu? Preduhitrio me je s najboljom ateističkom dosetkom, koju sam upravo ja mogao da napravim: »Jedino izvinjenje koje nam Bog može ponuditi jeste da on ne postoji«... Negde sam rekao sam: šta je dosad bio najveći prigovor ljudskom bivstvovanju? *Bog* ...

Najviši pojam o liričaru dugujem *Hajnrihu Hajneu*. Uzalud u svim državama kroz milenijume tragram za jednako slatkim i strasnom muzikom. Posedovao je onu božansku zloću bez koje ne bih mogao da zamislim išta savršeno — vrednost ljudi, rasa, procenjujem prema tome koliko nužno znaju da Boga razumeju nerazlučenog od satira. — A kako rukuje nemačkim!

Kazaće se jednom da smo Hajne i ja kudikamo bili prvi umetnici nemačkog jezika — u neizmerivoj udaljenosti od svega što su sami Nemci s njim postigli. — Mora da sam duboko srođen s *Bajronovim* Manfredom: sve sam njegove bezdane pronašao u sebi — s trinaest godina bio sam zreo za to delo. Nijednu reč, samo pogled imam za one koji se usude da u prisustvu Manfreda izgovore reč Faust. Nemci su *nesposobni* za bilo koji pojam o veličini: dokaz Šuman. Iz gneva prema tom slatkastom Saksoncu naročito sam komponovao jednu kontrauertiru za Manfreda, o kojoj je Hans fon Bilov rekao da tako nešto nije nikada video na notnom papiru, da je to silovanje Euterpe. — Kada tragram za svojom najizvedenijom formulom za *Šekspira*, onda uvek nalazim samo onu da je on koncipovan tip Cezara. Takvo se nešto ne odgoneta — to jeste ili nije. Veliki pesnik crpe *samo* iz svoje realnosti — do stepena posle kojeg nije više kadar da izdrži svoje delo... Kada sam bacio pogled na svoga Zaratustru, pola časa hodam sobom uzduž i popreko, nesposoban da zagospodarim nepodnošljivim grčem jecanja. — Ne znam ni za jednu više srceparajuću lektiru od Šekspira: šta mora da je odbolovao čovek pa da nema druge već da postane takav lakrdijaš! — *Razumete* li Hamleta? Ne sumnja, *izvesnost* je ono što tera u ludilo ... Ali, da bi se tako osećalo, mora se biti dubok, ponor, filozof ... Svi se *plašimo* istine... I da priznam: instinktivno sam siguran i uveren u to da je lord Bekon začetnik, samomučitelj životinja, te najstrahovitije neobične vrste književnosti: šta se *mene* tiče blebetanje, dostojno sažaljenja, američkih smetenjaka i plitkoglavaca? No, snaga za najmoćniju realnost vizije ne samo da se trpi s najmoćnijom snagom za čin, za strohotno čina, za zločin — *ona je čak pretpostavlja*... Dugo ne znamo dovoljno o lordu Bekonu, prvom realisti u svakom velikom smislu reči, da bismo znali *šta* je sve učinio, *šta* je hteo, *šta* je sa sobom proživio... I k vragu, moja gospodo kritičari! Pretpostavimo da sam svoga Zaratustru krstio nekim tuđim imenom, na primer onim Riharda Vagnera, dvomilenijumsko oštroumlje ne bi uspelo da pogodi da je autor *Ljudskog, suviše ljudskog* vizionar Zaratustre ...

5

Ovde gde govorim o okrepama svoga života potrebna mi je i jedna reč da bih izrazio svoju zahvalnost za ono što me je u njemu okrepilo kudikamo najdublje i najsrdačnije. Bez ikakve sumnje, to je bilo intimno druženje s Rihardom Vagnerom. Ostale svoje ljudske: veze puštam lako da otplove; ni po koju se cenu, pak, ne bih odrekao dana provedenih u Tripšenu, dana poverenja, vedrine, sublimnih zgoda — *dubokih* trenutaka... Ne znam šta su drugi doživeli s Vagnerom: preko *našega* neba nikada nije prominuo oblak. — I s tim se još jednom vraćam na Francusku — nemam nikakvih razloga protiv, samo prezir na usnarna za vagnerovce *et hoc genus omne* napretek, koji veruju da veličaju Vagnera time što ga smatraju nalik *sebi*... Takvom kakav sam, u svojim najdubljim instinktima tuđ svemu što je nemačko, tako da već blizina nekog Nemca remeti moje varenje, prvi dodir s Vagnerom bio je i prvi predah u mom životu: osetio sam ga, poštovao kao *inostranstvo*, kao suprotnost, kao telesni protest protiv svih »nemačkih vrlina«. — Mi koji smo bili deca u barskom vazduhu pedesetih godina, mi smo neminovno pesimisti što se tiče pojma »nemačko«; mi čak ne možemo ništa drugo da budemo nego revolucionari — nećemo podržati stanje stvari pri kojem je *pritvorica* odozgo. Savršeno mi je svejedno da li on danas igra u drugim bojama, da li se odenuo u skerlet i navukao husarsku uniformu ... Svakako! Vagner je bio revolucionar — bežao je od Nemaca ... Kao *umetnik*, čovek nema drugog zavičaja u Evropi sem Pariza: *délicatesse* u svih pet umetničkih čula, koje pretpostavlja Vagnerova umetnost, prsti za *nuances*, psihološka bolešljivost, sve se to nalazi samo u Parizu. Nigde drugde nema strasti u pitanjima oblika, te ozbiljnosti u *mise en scene* — to je pariska zbilja *par excellence*. U Nemačkoj nemaju ni pojam čak o ogromnoj ambiciji koja živi u duši nekog pariskog umetnika. Nemač je dobrodušan — Vagner apsolutno nije bio dobrodušan ... Ali, govorio sam već dovoljno (u S

one strane dobra i zla) o tome gde spada Vagner, koji su njegovi najbliži srodnici: to je francuska pozna romantika, ona visokoletna i tako ponesena vrsta umetnika, kao što je Delakroa, kao Berlioz, čiji je *fond* bolest, neizlečivost u biću, čisti fanatici *izraza*, virtuozi skroz-naskroz ... Ko je uopšte bio prvi *intelligentni* Vagnerov privrženik? Šarl Bodler, isti onaj koji je najpre razumeo Delakroa, onaj tipični *décadent* u kojem se prepoznao celi rod umetnikâ — i on je bio možda poslednji... Šta nisam nikada oprostio Vagneru? To da je *popuštao* Nemcima — da je postao državnonemački... Dokle god Nemačka dopre, ona *kvari* kulturu. —

6

Promotrivši sve, svoju mladost ne bih izdržao bez Vagnerove muzike. Jer sam bio *osuđen* na Nemce. Ako želite da se rasteretite nepodnošljivog pritiska, neophodan vam je hašiš. Svakako, Vagner mi je bio neophodan. Za sve Nemce Vagner je protivotrov *par excellence* — otrov, ne osporavam to ... Od trenutka kada je bio izveden klavirski komad o Tristanu — moj kompliment, gospodine Fon Bilov! — bio sam vagnerovac. Na starija Vagnerova dela gledao sam ispod sebe — još suviše prosta, suviše »nemačka« ... I danas još tragam za delom takve opasne fascinantnosti, od takve jezive i slatke beskonačnosti, kakvo je Tristan — tragam po svim umetnostima zaludno. Pri prvom tonu Tristana sve čudnovatosti Leonarda da Vinčija gube svoju čar. Ovo je delo bez ostatka Vagnerovo *non plus ultra*; od njega se okrepio s *Majstorima pevačima i Prstenom*. Biti zdraviji — to je *vratiti* se prirodi kakva je Vagnerova . . . Smatram. prvorazrednom srećom da sam živeo u pravo vreme i upravo među Nemcima da bih *sazreo* za to delo: dotle u meni seže znatiželja psihologa. Siromašan je svet za onoga ko nikada nije bio dovoljno bolestan za to »pakleno sladostrašće«: dopušteno je, maltene se nudi ovde upotreba te mističarske formule. — Mislim da bolje nego iko poznajem ono neizmerno za šta je Vagner sposoban, onih pedeset svetova tuđih zanosa za koje niko, sem njega, nije imao krila; i takav kakav sam, dovoljno jak da u svoju korist još preusmerim i ono najupitnije i ono najopasnije i time ojačam, Vagnera nazivam dobročiniteljem svoga života. To po čemu smo srodni, da smo bolovali dublje, i jedan uz drugoga, nego što su kadri bili da boluju ljudi ovoga stoleća, združuje večno iznova naša imena; i kao što je, sigurno, Vagner među Nemcima samo nesporazum, tako sam to sigurno i ja i to ću uvek biti. — Dva stoleća psihološke i umetničke discipline *najpre*, gospodo moja Germani!... Ali, to se ne da nadoknaditi. —

7

— Kazujem još jednu reč za najodabranije uši: šta zapravo hoću od muzike. Da je vedra i duboka poput oktobarskog popodneva. Da je svoja, opuštена, nežna, slatka ženica sastavljena od podlosti i ljupkosti ... Nikada se neću složiti da Nemač može znati šta je muzika. One koje nazivamo nemački muzičari, na čelu s najvećima, *stranci* su, Sloveni, Hrvati, Italijani, Holanđani — ili Jevreji: u ostalim slučajevima, Nemci od snažne rase, *izumrli* Nemci, poput Hajnriha Šica, Baha i Hendla. Ja lično sam još uvek dovoljno Poljak da zbog Šopena žrtvujem ostatak muzike; iz tri razloga izuzimam Vagnerovu Zigfridovu idilu i možda nešto od Lista koji prednjači svim muzičarima otmenim orkestarskim akcentima; najzad, i sve ono što je raslo s one strane Alpa — *na ovu stranu*... Ne bih znao da budem bez Rosinija, još manje bez *mojeg* juga u muzici, bez muzike moga Venecijanca *maestra Pjetra Gastija*. I kada kažem s one strane Alpa, kažem zapravo samo Venecija. Ako tražim neku drugu reč za muziku, tada uvek nalazim samo reč Venecija. Ne znam da pravim razliku između suza i muzike — ne znam da zamislim sreću, *jug*, bez jeze od strašljivosti.

Na mostu stajah
nedavno u zagasitoj noći.
Izdaleka dopiraše pesma;
zlatne kapi navirahu
niz treperavu površ.
Gondole, svetla, muzika —
opojno oticaše u suton...
Igra struna, moja duša
pevala je sebi, nevidljivo taknuta,
gondolijersku pesmu krišom,
drhteći uz to pred šarolikim blaženstvom.
— Čuo ju li je ko?

8

U svemu tom — u izboru hrane, mesta i klime, okrepe — vodi nas instinkt samoodržanja, koji se najjednosmislenije iskazuje kao instinkt *samoodbrane*. Ne videti mnogo, ne čuti, ne dopustiti da ti se priđe — prva je razložnost, prvi dokaz za to da se ne vladamo po slučaju nego po jednoj nužnosti. *Ukus* je tekuća reč za taj instinkt samoodbrane. Njegov imperativ nalaže kazivati ne samo Ne tamo gde bi Da bilo neka »nesebičnost«, nego i kazivati *što je manje moguće Ne*. Odeliti se, razdvojiti se od onoga gde bi uvek i uvek iznova bilo potrebno Ne. Umno objašnjenje za to je da defanzivni izdaci, koliko god neznatni, postajući pravilo, navika, uslovljavaju vanredno i potpuno suvišno osiromašavanje. Naši *veliki* izdaci najčešće su oni mali. Odbijanje, ne-dopuštanje-prilaska jeste izdatak, ne zavaravajmo se o tome, snaga *straćena* u negativne svrhe. Naprosto u stalnoj nuždi odbrane, može se toliko oslabiti da se više ne može braniti. — Uzmimo da izišavši iz svoje kuće, umesto tihog i aristokratskog Torina, nađem nemačku varošicu: moj bi instinkt morao da se napne da bi odbio sve ono što nadire na njega iz tog spljiskanog i kukavnog sveta. Ili nađem nemački velegrad, taj građenjem otelovljeni porok, u kojem ništa ne raste, u koji je dotegljen svaki predmet, dobar i loš. Ne bih li usled toga postao *jež*? — Ali, raskoš je imati bodlje, štaviše dvostruki luksuz, kad stoji do slobodne volje imati ne bodlje nego *raširene* ruke ...

Druga razložnost u samoodbrani sastoji se u tome da se *što je moguće ređe reaguje* i izbegavaju položaji i odnosi u kojima bismo bili osuđeni da izlažemo svoju »slobodu«, kao i svoju inicijativu, i postane puki reagens. Kao sliku za to uzimam saobraćanje s knjigama. Naučnik, koji u osnovi još samo »prevrće« knjige — filolog ih »prevrne« u dnevnom proseku otprilike 200 — izgubi, konačno, čak i potpuno sposobnost da sam misli. Ne prevrće li, tada ne misli. Kada misli, on *odgovara* na neki nadražaj (— neku pročitano misao) — najzad, on još jedino reaguje. Celu svoju snagu naučnik troši na kazivanje Da i Ne, na kritiku već rnišljenog — sam on više ne misli... Kod njega je instinkt samoodbrane omekšan; u drukčijem slučaju on bi se branio od knjiga. Naučnik — *décadent*. — Svojim očima sam video: darovite, bujno i široko utemeljene prirode »upropašćene čitanjem« već u tridesetim godinama, samo još šibice koje se moraju ukresati da bi proizvele iskre — »misli«. — Ujutru rano, u osvit dana, potpuno sveži, u zori svoje snage, čitati *knjigu* — pa ja to zovem poročnim! — —

9

Na ovom se mestu ne da više običi davanje pravog odgovora na pitanje *kako postajemo ono što jesmo*. I time se dotičem remek-dela u umešnosti samoodržanja — *sebičnosti*... Usvojeno li je, naime, da zadatak, određenost, *sudbina* zadatka, znatno premaša prosečnu meru, onda ne bi bilo veće opasnosti nego se sam sučeliti sa tim zadatkom. Da se postane ono što se jeste pretpostavlja da se ni izdaleka ne nasluti šta se jeste. Sa ovoga stanovišta čak i *pogrešni*

gestovi (Fehlgriffe) u životu imaju svoj sopstveni smisao i vrednost, kao i povremene stranputice i skretanja, odgađanja, »uvidavnosti«, ozbiljnost straćena na zadatke koji leže s one strane Zadatka. U tome se izražava velika razložnost, čak najviša razložnost: tamo gde bi *nosce te ipsum* bio recept za propast, samozaborav, *samonerazumevanje*, samoumanjivanje, samostiskanje, samomediokritetizovanje, pretvara se u sam um. Moralno izraženo: ljubav prema bližnjem, život za druge i slično *može* biti zaštitna mera za održavanje najokorelije sebičnosti. To je izuzetni slučaj kada, uprkos sopstvenom pravilu i ubeđenju, držim stranu »nesebičnim« nagonima: ovde oni rade u službi *sebičnosti samoodgajanja*. — Cela se površina svesti — svest *jeste* površina — mora očuvati čistom od ma kakvog velikog imperativa. Oprez čak i pred svakom velikom reči, svakirn velikim stavom! Sve same opasnosti da instinkt prerano »sebe razume« — —. Međutim, sve više raste u dubinu organizujuća »ideja« pozvana da vlada — ona počinje da zapoveda, *vraća* polako sa stranputica i skretanja, priprema *pojedinačne* kvalitete i sposobnosti, koji će se jednom neizostavno dokazati kao sredstvo za celinu — ona redom podučava sve moći koje joj *služe*, pre nego što išta dozvoli da se razglasi o dominantnom zadatku, »cilju«, »svrsi«, »smislu«. — S te strane posmatrano, moj je život jednostavno čudesan. Za zadatak *prevrednovanja vrednosti* bile su potrebne možda brojnije moći nego što su počivale zajedno u nekom pojedincu, pre svega i ono što je suprotno moćima a da se pri tome nije smelo u njih dirati i razarati ih. Preduslov, dugi skroviti rad i umetničko udruženje moga instinkta sastojao se u hijerarhizovanju tih moći, distanciranju, umetnosti odeljivanja bez neprijateljske zavade, nemešanju ičega, »nemirenju« ičega, u neizmernom mnoštvu koje je, uprkos tome, protivnost haosu. *Viša zaštitna mera* tog instinkta pokazala se u tolikoj meri jaka da ni u jednom slučaju čak nisam ni naslutio šta raste u meni — pa su sve moje sposobnosti, nenadno zrele, jednoga dana *izbile* u svom krajnjem savršenstvu. Ne pamtim da sam se ikada napinjao — nema dokaza ni za kakvu crtu *rvanja* u mome životu; ja sam suprotnost herojskoj prirodi. »Hteti« nešto, »stremiti« nečemu, imati pred očima neku »svrhu«, »želju« — sve to ne poznajem iz iskustva. Pa i u ovom trenutku na svoju budućnost — *daleku* budućnost — gledam kao na glatko more: nijedna ga žudnja ne mreška. Ni najmanje ne želim da nešto bude drukčije nego što jeste; ni ja sam neću da budem drukčiji... Ali, tako sam živio uvek. Nisam imao nikakvu želju. Od onih sam koji posle svoje četrdeset i četvrte godine mogu reći da se nikada nisu upinjali oko *časti*, oko *žena*, oko *novca!* — Niti da mi je to nedostajalo... Tako sam, na primer, jednoga dana postao univerzitetski profesor — a nikada ni pomislio nisam na takvo nešto, jer sam imao jedva 24 godine. Tako sam, dve godine ranije, jednoga dana postao filolog: na taj način što je moj *prvi* filološki rad, moj početak u svakom smislu, moj učitelj Ričl tražio da štampa u svom »Rajnskom muzeju« (*Ričl* je — velim to s poštovanjem — jedini genijalni naučnik s kojim sam se do danas sreo. Posedovao je onu prijaznu pokvarenost koja odlikuje nas Tirinžane i s kojom čak i jedan Nemač postaje simpatičan — da bismo dospeli do istine skloni smo i krijumčarskim putevima. Nikako ne bih želeo da ovim rečima potcenim svog bližeg zemljaka, *pametnog* Leopolda fon Rankea ...).

10

— Na ovom mestu neophodno je dobro porazmisliti. Pitaćete me zašto sam zapravo ispričao sve ove male i po uobičajenom sudu nevažne stvari: time samo štetim sebi, utoliko više ako sam predodređen da zastupam velike zadatke. Odgovor: te su male stvari — ishrana, mesto, klima, okrepa, cela kazuistika sebičnosti — mimo svih pojmova važnije nego sve što se dosad smatralo važno. Upravo se tu mora početi s *preusmeravanjem učenja*. Ono što je dosad čovečanstvo ozbiljno vagalo nisu čak ni realnosti, samo uobraženja, strožije rečeno, *laži* proizišle iz rdavih instinkata bolesnih, u najdubljem smislu štetnih priroda — svi ti pojmovi »Bog«, »duša«, »vrlina«, »greh«, »onostranost«, »istina«, »večni život« ... No, u njima se

tražila veličina ljudske prirode, njena »božanstvenost« ... Time su iskrivotvorena do temelja i dna sva pitanja politike, društvenog poretka, vaspitanja, pa su najštetniji ljudi smatrani velikim — i naučavano je preziranje »malih« stvari, hoću reći osnovnih stvari samog života ... Naša sadašnja kultura je u najvećem stepenu dvosmislena ... Nemački car paktira s papom, kao da papa nije predstavnik smrtnog neprijateljstva prema životu! ... Ni tri se godine neće održati ono što je danas izgrađeno. — Ako se merim prema tome šta *mogu*, da i ne govorim o tome šta za mnom nailazi, obaranje, neuporedivo građenje, tada ja imam više nego neki drugi smrtnik pravo na reč veličina. Uporedim li se sada s ljudima koji su dosad poštovani kao *prvi* ljudi, onda je razlika opipljiva. Te navodno »prve« čak ni ne računam uopšte u ljude — za mene su oni izmet čovečanstva, izrodi bolesti i osvetoljubivih instinkata: oni su sve sami kobni, u osnovi neizlečivi neljudi koji se svete životu ... Njima hoću da budem suprotan: moja prednost je da raspoložem vrhunskom istančanošću za sve znakove zdravih instinkata. Lišen sam ma kakve bolesne crte; nisam oboleo čak ni u razdobljima teške bolesti; zaludno je u mome biću tražiti neku crtu fanatizma. Ni u jednom trenutku moga života neće se moći otkriti ikakvo uobraženo i patetično držanje. Pathos stava *ne* spada u veličinu; *lažan* je onaj kome su stavovi (Attituden) uopšte potrebni... Oprez sa svim živopisnim ljudima! — Život mi je bivao lak, najlakši, kada je od mene zahtevao najteže. Ko me je video tokom sedamdeset dana ove jeseni, kada sam, bez prekida, pravio sve same prvorazredne stvari, koje niko posle mene neće napraviti — ili, pre mene, nije napravio — kada sam radio s jednom odgovornošću za sve potonje milenijume, nije na meni mogao da zapazi nijednu crtu naprezanja već, tim više preobilnu svežinu i vedrinu. Nikada nisam jeo, kao tada, s prijatnijim osećanjima, nikada spavao bolje. — Ne znam ni za jedan drugi način saobraćanja s velikim zadacima sem *igru*: ona je, kao pokazatelj veličine, suštinska pretpostavka. Najneznatnija prinuda, mrki izraz lica, nekakav tvrđi ton u grlu, sve su to zamerke čoveku, utoliko više njegovom delu!... Ne sme se biti nervozan ... Zamerka je i *patiti* zbog usamljenosti — ja sam uvek patio samo zbog »mnoštvenosti« ... U apsurdno rano doba, sa sedam godina, znao sam već da me nikada ne bi mogla doseći neka ljudska reč: da li sam zbog toga izgledao smrknut? — I danas sam još podjednako ljubazan prema svakome, čak sam i prema najnižima pun hvale: u svemu tome nema ni miligram oholosti, skrivenog prezira. Koga prezirem, taj *pogađa* da ga prezirem: samim svojim bivstvovanjem razjarujem svakog u čijem je telu rđava krv... Moja formula za veličinu u čoveku jeste *amor fati*: *ne* hteti imati išta drugo, ni napred, ni nazad, ni u celoj večnosti. Ne samo podnositi ono nužno, još manje tajiti ga — sav idealizam je lažljivost pred nužnim — nego ga *voleti*...

ZAŠTO PIŠEM TAKO DOBRE KNJIGE

1

Jedno sam ja, drugo su moji spisi. — Pre nego što progovorim o njima samim, ovde će se dotaći pitanje shvaćenosti ili. neshvaćenosti (Verstanden Nichtverstanden-werden) tih spisa. Koliko to činim nemarno, toliko i kako dolikuje tome: jer, ovome pitanju još posve, nije vreme. Samom meni nije još vrerne; neki se rađaju posthumno. — Potrebne će biti, bilo kada, ustanove u kojima se živi i uči onako kako ja razumem živeti i učiti: možda čak i da se onda otvori posebna katedra za interpretaciju Zaratustre. No, protivrečio bih sebi ako bih već danas očekivao uši i *ruke za svoje* istine: ne čuti danas, ne umeti uzimati od mene danas, ne samo da je shvatljivo, izgleda mi čak pravo. Neću da me zamenjuju — za to je potrebno da sam sebe ne zamenjujem. — Neka je još jednom rečeno, malo je u mom životu »zle volje« na koju se da ukazati; i o književnoj »zloj volji« jedva da bih znao da ispričam neki slučaj. Naprotiv,

toliko o *čistoj ludosti!*... Izgleda mi da je jedno od najređih odličja koje neko sebi može ukazati ako uzme u ruke neku od mojih knjiga — čak zamišljam da on zbog toga skida cipele — da ne govorim o čizmama ... Kada se jednom doktor Hajnrih fon Štajn pošteno potužio da nijednu reč ne razume iz moga Zaratuštre, rekao sam mu da je to u redu: šest stavova odatle razumljenih, to jest: *doživljenih*, podiže smrtnika na viši stepen nego što bi »moderni« ljudi mogli dosegnuti.

Kako bih ja, sa *ovakvim* osećanjem distancije; *mogao* ma i da samo poželim da me čitaju »moderni« koje poznajem! — Moj trijumf je upravo obrnut od onoga kakav je bio Šopenhauerov — ja kažem »*n o n legor, n o n legar*«. — Ne što bih želeo da potcenim zadovoljstvo koje mi je više puta pricinilo *nevino* poricanje mojih spisa. Još tokom ovog leta, u vreme kada sam sa svojom teškom, odveć teretnom književnošću mogao možda iz ravnoteže da izbacim svu ostalu književnost, izvesni profesor berlinskog univerziteta dao mi je dobrohotno do znanja da bi ipak trebalo da se poslužim nekom drugom formom: tako nešto niko ne čita. — Najzad, ne iz Nemačke nego iz Švajcarske su potekla dva ekstremna slučaja. Ogled dr F. Vidmana o *S one strane dobra i zla*, s naslovom »Ničeova opasna knjiga«, u »Bundu« (»Rukovet«), ukupni pregled mojih knjiga od strane gospodina Karla Špitelera, isto tako u »Bundu«, predstavljaju maksimum u mom životu — pazim se da rekнем čega... Potonji je, na primer, pretresao mog Zaratuštru kao *višu stilsku vežbu*, sa željom da bih kasnije ipak morao da se pobrinem i za sadržaj. Dr Vidman mi je iskazao pažnju pred srčanošću s kojom se trudim da rastočim sva pristojna osećanja. — Malom pakošću slučaja u tom je članku svaki stav, s doslednošću kojoj sam se divio, bio istina postavljena na glavu: u stvari, ništa se nije imalo učiniti nego sve »vrednosti prevrednovati« da bi se, čak pažnjevrednim načinom, pogodio mimo mene ekser u glavu — umesto da se ekserom pogodi moja glava ... Tim više pokušavam da objasnim. — Najzad, iz stvari, uključujući knjige, niko ne može više da čuje nego što već zna. Nema se ni uho za ono u šta se nema pristupa bez doživljaja. Zamislimo sada krajnji slučaj: da neka knjiga govori o sve samim doživljajima koji leže sasvim izvan mogućnosti nekog češćeg ili i ređeg iskustva — da je ona *prvi* jezik za novi niz iskustava. U tom slučaju se jednostavno ništa nije čulo, što je praćeno akustičkom varkom da tamo odakle se ništa nije čulo *ničega i nema*... Takvo je, konačno, moje uobičajeno iskustvo i, ako hoćete, *originalnost* moga iskustva. Ko veruje da je nešto moje razumeo, taj je od mene stvorio nešto podešeno prema svojoj slici — ne retko suprotno nego što jesam, na primer »idealistu«; ko me ništa nije razumeo, osporavao je da bih ja uopšte mogao da budem razmatran. — Reč »*natčovek*« za označavanje jednog tipa od najveće uspelosti, nasuprot »modernim« ljudima, »dobrim« ljudima, hrišćanima i drugim nihilistima — reč koja u ustima jednog Zaratuštre, *ništitelja* morala, postaje veoma misaona reč — gotovo je svuda bila razumevana, bez ikakve krivice, u smislu onih vrednosti čija je suprotnost bila oličena u Zaratuštrinoj figuri, hoću reći razumevana kao »idealistički« tip neke više vrste čoveka, pola »svetac« pola »genije« ... Zbog njega me je ostala učena rogata stoka sumnjičila za darvinizam, čak su u tome prepoznavali »kult heroja«, koga sam tako sarkastično odbio, onoga krivotvoritelja znanja i volje, Karlajla. Njemu sam u uho šaputao da bi pre trebalo da se osvrne za jednim Čezarom Bordžijom nego za Parsifalom, što on nije verovao. — Moraće da mi bude oprosteno što sam bez ikakve znatiželje prema prikazima svojih knjiga, naročito u novinama. To znaju moji prijatelji, moji izdavači, i o tome mi ne govore. Nekom posebnom prilikom dobio sam na uvid sve što se bilo izgrešilo o jednoj jedinoj knjizi — bila je to *S one strane dobra i zla*; o tome bih mogao da napravim omašan izveštaj. Treba li poverovati da je »Nationalzeitung« — jedne pruske novine, da primetim za svoje inostrane čitaoce — ja lično, dozvolite mi, čitam samo »Journal des Debats« — sasvim ozbiljno umeo da razume knjigu kao »znak vremena«, kao pravu pravcatu *junkersku filozofiju*, za šta je »Kreuzzeitung« nedostajalo jedino srčanosti? ...

Ovo je bilo upućeno Nemcima: jer svuda su, inače, moji čitaoci — sve same *probrane* inteligencije, okušani karakteri, vaspitani na visokim mestima i dužnostima; među svojim čitaocima imam istinskih genija. U Beču, u Sankt Petersburgu*, u Štokholmu, u Kopenhagenu, u Parizu i Njujorku — svuda su me otkrili, *ne* i u evropskoj zemlji Šupljoglavačkoj, Nemačkoj ... I da se ispovedim, još su mi draži moji nečitaoci, takvi koji nisu ni čuli za moje ime niti za reč filozofija; ali, kud god da dođem, na primer ovde u Torinu, ugledavši me razvedri se i odobrovolji svako lice. Dosad mi je najvećma laskalo to da se sve piljarice nisu smirivale dok mi ne bi probrale najslade od svoga grožda. *Dotle* filozof mora sezati... Poljaci ne nazivaju uzalud Francuze Slovenima. Ni za časak se neka šarmanтна Ruskinja neće prevariti u tome gde ja pripadam. Ne uspeva mi da budem svečan, pri tome najviše doteram do zbuñjenosti... Misliti nemački, osećati nemački — sve mogu, ali *to* premaša moje snage ... Čak je moj stari učitelj Ričl tvrdio da ja svoje filološke rasprave, štaviše, koncipujem poput nekog pariskog *romanciera* — unoseći u njih napetost do apsurdā. U samom Parizu se čude nad »*toutes mes audaces et finesses*«** — izraz potiče od gospodina Tena. Bojim se da se kod mene u vrhunskim oblicima ditiramba nalazi smešana ona so, *esprit*, koja nikada ne biva glupa — »nemačka« ... Drukčije ne mogu. Neka mi Bog pomogne! Amin. — Svi znamo, neki to znaju čak iz iskustva, šta je dugouhi. Dakako, usuđujem se da tvrdim da ja imam najmanje uši. To baš ne malo zanima ženske (Weiblein) — izgleda mi da one osećaju da ih ja bolje razumem? ... Ja sam *antimagarac par excellence* i otuda svetskoistorijsko čudovište — na grčkom i ne samo na grčkom, ja sam *Antihrist**** ...

* To jest *Petrograd*. Danas *Lenjingrad*.

** U izvorniku na francuskom: *nad »svim mojim drskostima i tananostima«*, razume se — u jeziku.

*** Ili: *Antihrišćanin*, ili: *onaj pre Hrista*.

U izvesnoj meri požnajem svoje prednosti kao pisca; u pojedinim slučajevima mi je takođe dokazivano da svikanje na moje spise veoma »kvāri« ukus. Jednostavno se više ne mogu izdržati ostale knjige, ponajmanje filozofske. Neuporedivo je odličje kročiti u taj otmeni i delikatni svet — za to se nikako ne sme biti Nemač; najzad, reč je o odličju koje sam čovek mora da zasluži. Ko mi je, pak, srodan po *visini* htenja, taj doživljava, pri tom, istinske ekstaze učenja: jer, ja dolazim s *visina*, na kojima nijedna ptica nije proletela, poznajem bezdane u kojima nijedna noga nije zalutala. Kazivali su mi da nijednu od mojih knjiga nije mogućno odložiti iz ruku — da čak remetim noćni spokoj ... Ne postoji nipošto uznositija i u isti mah rafinovanija vrsta knjiga — one mestimićno dopiru do onoga najvišeg do čega se na zemlji može dopreti, do cinizma; one se moraju savladavati koliko s najosetljivijim prstima toliko i s najrobustnijim šakama. Svaka khrkost duše onemogućava im pristup jednom za svagda, čak i svako rđavo varenje: ne sme se biti nervozan, mora se imati veseo trbuh. Ne jedino siromaštvo, pristup im sprećava i ustajali vazduh duše, još mnogo više ono strašljivo, ono nećisto, ono osvetoljubivo iz potajice u utrobama: jedna moja reč nagoni sve rđave instinkte da se pokažu. U svojim poznanicima imam ogledne životinje preko kojih stićem utiske o različitim, izuzetno poućno različitim reakcijama na moje spise. Time što neće da imaju posla s njihovim sadržajem, na primer moji takozvani prijatelji, postaju »bezlični«: žele mi sreću da se opet »toliko daleko« vinem — i proizišao bi napredak u većoj vedrini tona ... Sasvim poroćni »duhovi«, »lepe duše«, oni temeljno i do dna lažljivi, prosto ne znaju šta bi trebalo da zapoćnu s tim knjigama — otuda ih vide *pod* sobom, što je divna doslednost svih »lepih« duša. Rogata stoka među mojim poznanicima, dozvolite, ćisti Nemci, nagoveštavaju da nisu uvek moga mišljenja, ali ipak katkada ... Čak sam i o *Zaratustri* to slušao... Za mene je

podjednako i svaki »feminizam«, u čoveku, i u muškarcu, zaključana kapija: nikada se neće stupiti u taj lavirint izukrštanih saznanja. Nikada ne smete sami sebe štedeti, morate imati *čvrstine* u svojim navikama, da biste pod sve samim oporim istinama bili raspoloženi i vedri. Kada sebi zamišljam sliku nekog savršenog čitaoca, onda iz nje iskrsava uvek neko čudovište od srčanosti i znatiželje, sem toga još nešto gipko, prepredeno, oprezno, rođeni pustolov i otkrivalac. Najzad: onome kome, u osnovi, jedino govorim ne bih znao bolje da kažem nego što je to Zaratustra rekao: *kome* on hoće jedino da ispriča svoju zagonetku?

Vama, neustrašivim tragaocima, kušaocima, i onome ko se ikad navezao s varljivim jedrima na opasna mora, —

vama, pjanim od zagonetki, radosnim zbog sutona, čiju dušu frulama mame u lavirintska grotla:

jer nećete strašljivom rukom da pipate za nekim koncem; i tamo gde ste kadri *pogoditi* mrzi vas da *otključavate* ...

4

Odmah da kažem još jednu opštu reč o svojoj *umetnosti stila*. Izvesno stanje, neku unutrašnju napetost pathosa, *saopštavati* pomoću znakova, uključujući i tempo tih znakova, jeste smisao svakog stila; imajući, pak, u vidu da je kod mene množina unutrašnjih stanja izuzetna, date su mi i mnoge mogućnosti stila — najraznolikija umetnost stila uopšte, kojom je čovek ikada raspolagao. Svaki stil je *dobar* koji doista saopštava neko unutrašnje stanje, koji se ne ogrešuje o znakove, o tempo znakova, o *izražajne gestove* (Gebärden) — svi zakoni periode su umetnost izražajnog gesta. U tome je moj instinkt nepogrešiv. — Dobar stil po *sebi* — čista budalaština, puki »idealizam«, kao što je, otprilike, »lepo po sebi«, kao »dobro po sebi«, kao »stvar po sebi« ... Još se uvek pretpostavlja da postoje uši — da postoje takvi koji su dostojni i kadri za isti pathos, da ne nedostaju oni kojima *smemo* sebe saopštiti. — Na primer, moj Zaratustra traga zasad još za takvima — ah, još mu dugo valja da traga! — Mora se svojom *vrednošću* zaslužiti da se Zaratustra iskušava... A do tada nikoga neće biti ko shvata *umetnost* koja se tu bila izasula: nigde niko nije više izasuo novih, nečuvenih, tek za to zaista stvorenih umetničkih sredstava. Valjalo je dokazati da je tako nešto bilo moguće upravo u nemačkom jeziku: ja lično bih to ranije najžešće osporavao. Pre mene se nije znalo šta se može s nemačkim jezikom — šta se uopšte može s jezikom. Tek sam ja otkrio umetnost *velikog* ritma, *velikog* stila u periodici, za izražavanje neizmerne plime i oseke u sublimnoj, nadljudskoj strasti; s ditirambom poput poslednjeg iz *trećeg* dela *Zaratusstre*, naslovljenog »Sedam pečata«, vinuo sam se hiljadu milja iznad onoga što se dosad nazivalo poezija.

5

— Prvo što će možda uvideti dobar čitalac, čitalac kakvog zaslužujem, koji me čita kao što su dobri stari filolozi čitali svoga Horacija, jeste da iz mojih spisa govori jedan *psiholog* bez premca. Stavovi, oko kojih se, u biti, slaže sav svet — da i ne govorimo o vasseljenskim filozofima, moralistima i ostalim šupljoglavcima, truçalima — pojavljuju se kod mene kao naivnosti usled pogrešnog zahvata: na primer, ono verovanje da su »neegoistično« i »egoistično« suprotnosti, dok je sam *ego* naprosto »viša lagarija«, »ideal« ... Nema *ni* egoističnih *niti* neegoističnih delanja: oba pojma su psihološka nesuvislost. Ili stav: »čovek teži za srećom« ... Ili stav: »sreća je nagrada za vrlinu«... Ili stav: »zadovoljstvo i nezadovoljstvo su suprotnosti«... Moral, Kirka čovečanstva, do temelja i dna je iskrivotvorio

svu *psychologicu* — *izmoralizovao* je — sve do one užasne besmislice da ljubav treba da bude nešto »neegoistično« ... Mora se čvrsto uzdati u sebe, smelo se mora stajati na obe svoje noge, inače se *ne može* voleti. Konačno, to odveć dobro znaju ženske: one šalju do đavola nesebične, samo objektivne muškarce... Smem li se pri tome usuditi na pretpostavku da *poznajem* ženske? To spada u moj dionisku miraz. Ko zna, možda sam ja prvi psiholog onog večno ženskog (Ewig-Weiblichen). Sve me one vole, što je stara povest, sem *unesrećenih* ženskih, onih »emancipovanih«, kojima nedostaje dar za pravljenje dece. — Na sreću, nisam sklon da im dozvolim da me raščereče: potpuna žena čereči kada voli... Poznajem ja te menade dostojne ljubavi... Ah, kakva je to opasna, prikradajuća, podzemna grabljivica! A pri tom tako ljubazna! Neka ženka koja juri za svojom osvetom razjurila bi i samu sudbinu. — Žena je neiskazivo zloćudnija od muškarca, i pametnija; dobrota kod žena je već jedan oblik *izrođenosti*... Kod svih takozvanih »lepih duša« postoji neka temeljna fiziološka nezgoda — da ne kažem sve, jer bih, inače, bio medi-ciničan. Štaviše, i borba za *jednaka* prava je simptom bolesti: to zna svaki lekar. — Žena, što je više žena, i rukama i nogama se bori protiv prava uopšte: prirodno stanje, večni *rat* među polovima, bez daljnog joj obezbeđuje prvi rang. Da li ste imali uši za moju definiciju ljubavi? Ona je jedina dostojna filozofa. Ljubav — po svojim sredstvima *rat*, u svojoj osnovi smrtna mržnja među polovima. — Da li ste čuli moj odgovor na pitanje kako se žena *leči* — »spasava«? Napravi joj se dete. Ženi su deca potrebna, muškarac je uvek samo sredstvo: tako je govorio Zaratustra. — »Emancipacija žene« — to je instinktna mržnja *rdavo uspele*, to jest nerodne žene protiv roditelje — borba protiv »muškarca« je uvek samo sredstvo, izgovor, taktika. Izdižući *sebe* kao »ženu po sebi«, kao »višu ženu«, kao »idealisticinju« žene, one hoće da snize opšti rang-nivo žene; za to nema sigurnijeg sredstva od gimnazijskog obrazovanja, čakšira i političkih prava glasačke stoke. One emancipovane su, u osnovi, *anarhistkinje* u svetu večno ženskog, zabludele, čiji je najdublji instinkt osveta ... Celi rod najzloćudnijeg »idealizma« — koji se, uostalom, zatiče i kod muškaraca, na primer kod Henrika Ibzena, te tipične usedelice — ima za cilj da *zatruje* čistu savest, prirodu u polnoj ljubavi... I da što se toga tiče ne dopustim ikakvu sumnju o svojem koliko časnom toliko i strogom ubeđenju, hteo bih da saopštim još jedan stav iz moga moralnog kodeksa protiv *poroka*: pod terminom porok razumem svaku vrstu protivprirodnog ili, volite li lepe reči, idealizma. Stav glasi: »Propovedanje čednosti javno je podstrekavanje na protivprirodno. Svako preziranje polnog života, svako prljanje istog pojmom 'nečist', jeste sam zločin prema životu — jeste pravo ogrešenje o sveti duh života.« —

6

Da bih sebe predstavio kao psihologa, izdvajam jedan osobiti komad psihologije koji se nalazi u *S one strane dobra i zla*, — zabranjujem, uostalom, da se nagađa o tome koga na tom mestu opisujem. »Genije srca, kao što ga ima onaj veliki skriveni, bog iskušavalac i rođeni pacolovac savesti, čiji glas ume da dopre sve do podzemlja svake duše, koji ni reč ne kaže niti pogled baca, u kome ne bi bilo obzira niti zavodljivog pregiba, u čije majstorstvo spada da razume da se priviđa — i ne to šta on jeste, nego ono što je onima koji ga slede jedna prinuda *više* da bi se sve bliže uza nj stiskali, da bi ga sve privrženije i temeljitije sledili... Genije srca, koji stišava sve glasno i samodopadljivo i podučava osluškivanju onoga što glača hrapave duše i na kušanje im nudi novu žudnju — da tiho počivaju, poput ogleдалa, i da se u njima duboko nebo ogleda... Genije srca, koji nevičnu i prenaglu ruku podučava oklevanju i ljupkijem hvatanju, koji pogađa prisustvo skrivenog i zaboravljenog blaga, kaplje dobrote i slasne duhovnosti, pod neprozirnim, debelim ledom, i koji je čarobna raklja za svako zrnce zlata što je odavno bilo pogrebno u tamnici od mnogog mulja i peska ... Genije srca, od čijeg dodira svako bogatiji biva, ne milostinjom obasut i zatečen, ne kao tuđim dobrom usrećen i opterećen, nego bogatiji u sebi samom, sebi noviji nego pre, raspuknut, prožet i preslušan

južnim lahorom, nesigurniji možda, osetljiviji, lomniji, slomljeniji, ali pun uzdanja koja još nemaju imena, pun nove volje i strujanja, pun nove nevoljnosti i strujanja natrag...«

ROĐENJE TRAGEDIJE

1

Da bismo bili pravedni prema *Rođenju tragedije* (1872) nešto ćemo morati zaboraviti. Ono je *uticalo* i čak opčinjavalo onim što je u njemu bilo pogrešno — sa svojom poukom o *vagnerovstvu* kao navodnom simptomu *uzlaska*. Upravo zbog toga je ovaj spis bio događaj u Vagnerovom životu: tek od tada počele su da se vezuju velike nade za Vagnerovo ime. U okolnostima sasred Parsifala, i danas se opominjem kako zapravo *ja* imam na savesti što je na površinu isplivalo tako visoko mišljenje o *kulturnoj vrednosti* toga pokreta. — Više puta sam nailazio da je spis navođen kao *Preporođenje tragedije iz duha muzike*: imali su uši jedino za novu formulu umetnosti, nauma, zadatka *Vagnerovog* — a time se bilo prečulo ono veoma vredno što je bilo sklonjeno u osnovi spisa. Nedvosmisleniji naslov bio bi *Helenstvo i pesimizam*: naime, kao prvi nauk o tome kako su Grci raskrstili s pesimizmom — čime su ga *prevazišli*... Tragedija je upravo dokaz da Grci nisu bili *nikakvi* pesimisti: Šopenhauer je u tome omašio, kao što je omašio u svemu. — Gledano donekle neutralno, *Rođenje tragedije* izgleda veoma nesavremeno: ni u snu ne bi palo na um da je ono bilo *započeto* dok je grmela bitka kod Verta. O tim problemima sam razmišljao pod zidinama Meca, u hladnim septembarskim noćima, službujući na bolesničkoj nezi; pre bi se moglo poverovati da je spis pedeset godina stariji. Politički je ravnodušan — »nenemački«, danas će se reći; po mirisu prepoznaje ono neprijatno hegelovsko i jedino u nekoliko formula ima Šopenhauerovog mrtvačkogorkog parfema. Jedna je »ideja« — suprotnost dioniskog i apolonskog — prenesena u metafizičku ravan; sama povest kao razviće te »ideje«; u tragediji suprotnost ukinuta u jedinstvo; pod tom optikom, stvari koje se još nikada nisu međusobno suočile, iznenada sučeljene, osvetljavaju se i *poimaju* jedne iz drugih — opera, na primer, i revolucija ... Dve presudne *novine* knjige su, jedared, razumevanje *dioniskog* fenomena kod Grka — daje se njegova prva psihologija koja u njemu vidi koren cele grčke umetnosti. — Druga je razumevanje sokratizma: Sokrat kao oruđe grčkog mlitavljenja, kao prvi put prepoznati tipični *décadent*. »Umnost« *protiv* instinkta. »Umnost« po svaku cenu kao opasna, kao sila koja potkopava život! — U celoj knjizi duboko neprijateljsko ćutanje o hrišćanstvu. Niti je apolonska niti dioniska; *poriče* sve *estetske* vrednosti — jedine vrednosti koje *Rođenje tragedije* priznaje ono je što je nihilističko u najdubljem smislu, dok je u dioniskom simbolu dosegnuta poslednja međa *potvrđivanja*. Hrišćanski sveštenici će se jednom evocirati kao »potuljena vrsta patuljaka«, »podzemnih stvorova« ...

2

Taj početak je neizmerno značajan. Svom najunutrašnjijem iskustvu sam *otkrio* jedinu odgovarajuću sliku i priliku koja postoji u povesti — upravo time sam, prvi, shvatio čudesni fenomen dioniskog. Time je, da sam spoznao Sokrata kao *décadenta*, jednako bio dat sasvim nedvosmisleni dokaz koliko pouzdanosti moga psihološkog poteza malo preti opasnost od strane neke moralne idiosinkrazije — pokazati sam moral kao simptom *décadence* novina je, prvorazredna jedinstvenost u povesti saznanja. Koliko sam sa to dvoje visoko nadskočio jadno blebetanje plitkoumaca o optimizmu *contra* pesimizmu! — Prvi sam video pravu suprotnost

— izopačeni instinkt koji se s podzemnim osvetoljubljem okreće protiv života (— hrišćanstvo, Šopenhauerova filozofija, u izvesnom smislu već Platonova filozofija, sav idealizam, kao tipični oblici) i iz obilja, preobilja, rođena formula *vrhunskog potvrđivanja* (Bejahung), kazivanja Da bez zadržke, patnji čak, krivnji čak, svemu upitnom i stranom u samom ljudskom bivstvovanju... To poslednje, najradosnije, zaneto-prerazdragano Da životu nije samo najviši uvid, i *najdublji* je, onaj što ga istina i nauka najstrože potvrđuju i održavaju. Od onoga što jeste ništa nije za izuzimanje, ništa izlišno — čak su one strane ljudskog bivstvovanja, koje hrišćani i ostali nihilisti odbacuju, beskrajno višeg reda u hijerarhiji vrednosti nego ono što je instinkt *décadence* odobrio, smeo da *nazove dobrim*. Neophodna je srčanost da bi se to shvatilo i, kao njen uslov, višak snage: jer upravo dokle srčanost *sme* da se odvaži napred, upravo dotle se snaga približava istini. Za snažne je saznanje, kazivanje Da realnosti, isto toliko neminovnost koliko je za slabe, nadahnute slabošću, kukavičluk i *bekstvo* pred realnošću — »ideal« ... Njima nije dato da saznaju: *décadents trebaju* laž — ona je jedan od uslova njihovog održanja. — Onome ko reč »dioniski« ne samo shvata, nego sebe shvata u reči »dioniski«, nije potrebno nikakvo pobijanje Platona ili hrišćanstva ili Šopenhauera — on *po zadahu otkriva trulež*...

3

Pronašavši upravo na taj način pojam »tragičkog« konačno saznanje o tome šta je psihologija tragedije, izložio sam to, najzad, još i u *Sumraku idola* (II, 1032*). Kazivanje Da životu, čak i u njegovim najokrutnijim i njemu najviše tuđim problemima; volja za život, u *žrtvovanju* njegovih vrhunskih tipova veseleći se njegovoj sopstvenoj neiscrpnosti — *to sam zvao dionisko*, to sam razumevao kao most prema psihologiji *tragičkog* pesnika. *Ne* da bi se prominuli užasi i sapatnje, ne da bi se žestokim pražnjenjem očistilo od nekog opasnog afekta, kako je to Aristotel pogrešno razumevao, nego da bi se ponad užasa i sapatnji *sam bilo* večna radost postajanja — ona radost koja u sebe uključuje još i *radost u uništavanju*... »U tom smislu imam pravo da sebe samog razumem kao prvog *tragičkog filozofa* — to jest kao krajnju protivnost i antipoda nekog pesimističkog filozofa. Pre mene nema pretakanja dioniskog u filozofski pathos: nedostaje *tragička mudrost* — zalud sam tragao za njenim znakovima čak i kod *velikih* Grka u filozofiji, onih dva stoleća *pre* Sokrata. Ostala mi je izvesna dvoumica u pogledu *Heraklita*, u čijoj mi blizini biva uglavnom toplije, ugodnije oko srca, nego inače drugde. U potvrđivanju odilaženja i *uništavanja*, u onome presudnome u nekoj dioniskoj filozofiji, u kazivanju Da protivstavljanju i ratu, u *postajanju*, odbijajući radikalno čak i pojam »*bivstvovanja*« (Sein), moram da priznam da *mi* je to, u svim prilikama, najrodnije od onoga što je dosad bilo mišljeno. Učenje o »večnom vraćanju«, to jest o neuslovljenom i beskrajno ponavljanom kružnom toku svih stvari — to Zaratustrino učenje *mogao* sam, konačno, da naučim već i od Heraklita. Tragove toga, u najmanju ruku, sadrži stoa, koja je sve svoje osnovne predstave baštinila od Heraklita. —

* Zbog teže pristupačnosti najnovijeg kritičkog izdanja Ničeovih dela, kao i onih starijih, na mestima na kojima autor navodi broj stranice prvog izdanja odgovarajućeg rada, prevodilac se odlučio da stavlja broj stranice najraširenijeg i priznatog nemačkog izdanja koje je uredio Karl Šlehta; Friedrich Nietzsche, *Werke in 3 Bänden*, hrsg. Karl Schlehta, Carl Hanser Verlag, München. Rimska brojka označava broj sveske, a arapska — broj stranice s mestom na koje ukazuje Niče. (Inače ovaj je prevod rađen, kao što je i navedeno, prema kritičkom izdanju koje su priredili B. Koli i M. Montinari.)

4

Iz tog spisa govori neizmerna nada. Najzad, nedostaje mi svaki osnov da odustanem od nade u dionisku budućnost muzike. Bacimo pogled stoleća napred, uzmimo slučaj da uspe moj atentat na dvomilenijumsku protivprirodnost i ljudsku bruku. Ona nova stranka života, koja uzme u ruke najveći od svih zadataka, oplemenjivanje čovečanstva, uključujući u to i bespoštedno uništavanje svega izopačenog i parazitskog, učiniće opet mogućim onaj *višak života* na zemlji iz kojeg mora ponovo nastati i dionisko stanje. Obećavam *tragičko* doba: vrhunska umetnost u kazivanju Da životu, tragedija, ponovo će se roditi ako čovečanstvo za sobom ima svest o najokrutnijim, ali najnužnijim ratovima, a da *zbog toga ne pati*... Neki psiholog smeo bi i da 'pridoda da ono što sam u mladalačkim godinama čuo u Vagnerovoj muzici nema uopšte nikakve veze s Vagnerom, da sam, kada sam opisivao dionisku muziku, opisivao ono što sam *ja* bio čuo — da sam instinktivno morao sve da prevodim i transfigurisem u novi duh koji sam u sebi nosio. Za to je dokaz, *onoliko jak koliko samo dokaz može biti*, moj spis *Vagner u Bajrojt*: na svim psihološki presudnim mestima reč je jedino o meni — tamo gde se u tekstu nalazi reč Vagner sme se, bez oklevanja, smestiti moje ime ili reč »Zaratustra«. Čitava slika *ditirampskog* umetnika slika je *preegzistentnog* pesnika Zaratustre, ocrtana s ponornom dubinom a da ni za trenutak nije ni taknula samu Vagnerovu realnost. Sam Vagner je to shvatao; nije se prepoznavao u spisu. — Preobrazila se, podjednako, i »misao o Bajrojt« u nešto što za poznavaoce moga Zaratustre nije neki zagonetni pojam: u ono *veliko podne* kada se najprobraniji posvećuju — ko zna? — najvećem od svih zadataka. Vizija svetkovine koju ću još doživeti... Pathos na prvim stranicama je svetskoistorijski; *pogled o* kojem je reč na sedmoj stranici jeste pravi Zaratustrin pogled; Vagner, Bajrojt, sav mali nemački jad, oblak u kojem se ogleda beskrajna fatamorgana budućnosti. U Vagnerovu prirodu su čak unesene psihološki sve presudne crte moje sopstvene prirode — blizina najsvetlijih i najkobnijih snaga, volja za moć, kakvom nikada nijedan čovek nije raspolagao, bezobzirna hrabrost u duhovnom, neograničena snaga za učenje a da time nije potisnuta volja za činom. Sve je u tom spisu predskazivačko: blizina povratka grčkog duha, nužnost *kontra-Aleksandara* koji će ponovo *vezati* gordijski čvor grčke kulture nakon što je bio odrešen ... Neka se oslušne svetskoistorijski naglasak s kojim je (I, 34 d.) bio uveden pojam »tragički pomišljaj« (Gesinnung): u tom spisu su sve sami svetskoistorijski naglasci. To je »objektivnost« najrazličitija po vrsti od onih koje mogu postojati: apsolutna izvesnost o tome šta *ja jesam* projektovala se na koju god slučajnu realnost — istina o meni govorila je iz grozovite dubine. Na stranici 55 opisan je i predujmljen Zaratustrin *stil* sa izrazitom sigurnošću; i nikada se neće naći veličajniji izraz za *dogadaj* zvani Zaratustra, akt neizmernog pročišćenja i osveštenja čovečanstva, nego što je nađen na stranicama od 41. do 44. —

NESAVREMENA

1

Četiri *Nesavremena** posve su bojovna. Ona dokazuju da ja nisam bio neki »Hans sanjalica«, da mi čini zadovoljstvo da isučem mač — kao i to, možda, da mi je ručni zglob opasno pokretljiv. *Prvi* napad (1873) ticao se nemačkog obrazovanja, na koje sam već tada gledao s bespoštednim prezirom. Bez smisla, bez supstance, bez cilja: puko »javno mnjenje«. Nema opakijeg nerazumevanja nego verovati da veliki uspeh nemačkog oružja dokazuje išta u prilog tog obrazovanja — ili čak *njegove* (obrazovanja, prim. prev.) pobede nad Francuskom... *Drugo* Nesavremeno (1874) obelodanjuje ono opasno, ono što nagriza i truje život u našem načinu poslovanja s naukom —: život *oboleva* na tom odljuđenom zupčanom točkovlju i

mehanizmu, na »obezličnosti« radnika, na lažnoj ekonomiji »podele rada«. Gubi se *svrha*, kultura — sredstvo, moderno poslovanje s naukom, *barbarizuje* ... U toj raspravi je »istorijski smisao«, kojim se ovo stoleće ponosi, prvi put prepoznat kao bolest, kao tipični znak raspada. — U *trećem* i *četvrtom* Nesavremenom istaknute su usuprot, kao putokazi prema jednom *višem* pojmu kulture, prema ponovnom uspostavljanju pojma »kultura«, dve slike najoporije sebičnosti, *samoodgajanja*, nesavremenih tipova *par excellence*, puni suverenog prezira prema svemu što se oko njih nazivalo »carstvo«, »obrazovanje«, »hrišćanstvo«, »Bizmark«, »uspeh« — Šopenhauer i Vagner *ili, jednom reči*, Niče ...

* Die Unzeitgemässe Betrachtungen, *Nesavremena razmatranja!*

2

Od ta četiri atentata, prvi je postigao izvanredan uspeh. Buka koju je izazvao bila je u svakom pogledu veličanstvena. Jednu pobedonosnu naciju takao sam u ranjivo mesto — da njena pobjeda *nije* događanje kulture nego možda, možda nešto sasvim drugo... Odgovor je potekao odasvud, i to ne samo od starih prijatelja Davida Štrausa, kojeg sam ismejao kao tip nemačkog obrazovnog filistra i *satisfait*, ukratko kao autora njegovog pivničkog jevanđelja o »starim i novim verama« (— i reč obrazovni filistar ostala je u jeziku zahvaljujući mom spisu). Ti stari prijatelji koje sam kao Virtemberžane i Švabe dubokim rezom povredio, kada sam učinio smešnim njihovu čudesnu životinju, njihovog Štrausa, odgovorili su tako čestito i grubo kako sam samo mogao poželeti; pruska uzvraćanja bila su dovitljivija — imala su u sebi više »berlinske plaveti«. Najneuljudnije se poneo jedan lajpciški list, ozloglašeni »Grenzbote« (Pogranični vesnici); imao sam muke da zadržim razjarene Bazelane. Za mene su se bezuslovno odlučila samo nekolicina stare gospode, iz mešovitih i delimično neutvrdivih razloga. Među njima Evald iz Getingena, koji je nagovestio da je moj atentat ispao smrtonosan za Štrausa. Isto tako i stari hegelovac Bruno Bauer, u kome sam od tada imao jednog od svojih najpažljivijih čitalaca. U svojim poslednjim godinama voleo je da upućuje na mene, dajući mig, na primer, gospodinu Fon Trajčkeu, pruskom istoriografu, kod koga bi ovaj mogao da se obavesti o svom zagubljenom pojmu »kulture«. O spisu i njegovom autoru najozbiljnije i najopširnije je govorio jedan od starih učenika filozofa Fon Badera, profesor Hofman iz Vircburga. Na osnovu spi-sa, on je što se tiče mene predvideo neku veliku predodređenost — da ću izazvati svojevršnu krizu i najvišu odluku u problemu ateizma, odgonetajući me kao njegov najinstinktivniji i najbezobzirniji tip. Ateizam je bilo ono što me je dovelo do Sopen-hauera. — Kudikamo se najbolje čulo, najgorče ose-tilo, izvanredno snažno i smelo zagovaranje od stra-ne inače tako blagog Karla Hilebranda, tog posled-njeg *humanog* Nemca koji je znao da se služi pe-rom. Njegov su ogled čitali u ^Augsburger Zeitung-«u (Augsburške novine); danas se može, u ne-što opreznijem obliku, čitati u njegovim sabranim spisima. U tom ogledu je spis bio prikazan kao do-gađaj, prekretnica, prvo samoosvešći.vanje, ponajbolji znak, kao odistinski *povratak* nemačke ozbiljnosti i nemačke strasti u duhovnim stvarima. Hilebrand je bio pun velike hvale za oblik spisa, za njegov zreli ukus, za njegov savršeni takt u razlikovanju ličnosti i stvari: hvalio ga je kao najbolji polemički spis koji je napisan na nemačkom — upravo u toj za Nemce toliko opasnoj, tako nepreporučljivoj umetnosti polemike, Prihvatajući bezuslovno, čak me u tome izoštravajući, ono što sam se usudio da kažem o odrpavanju jezika u Nemačkoj (— danas se s njim poigravaju puristi i ne mogu više da sa-stave nijednu rečenicu —), s jednakim prezirom prema »-prvim piscima« ove nacije, završio je time što je izrazio svoje čuđenje pred mojom srčanošću onom «-najvišom srčanošću koja upravo miljenike nekog naroda dovodi na optuženičku klupu«... Daljnji uticaj ovoga spisa u mom životu upravo je neprocenjiv. Niko dosad nije sa mnom zametao kav-gu. Cute, sa mnom postupaju u Nemačkoj s mrkim

oprezom: niz godina upražnjavao s'am svoju bezu-slovnju slobodu govora, za koju danas niko, ponaj-manje u »carstvu«, nema ni dovoljno slobodnu ruku. Moj je raj »u senci moga mača« .. . U osnovi, prak-tikovao sam jednu Stendalovu maksimu: on je pre-poručivao da u društvo valja ući pomoću *dvoboja*. I kakvog sam ja sebi izabrao protivnika! Prvog nemačkog slobodoumnika!... U stvari, time je prvi put došla do izraza sasvim nova vrsta slobodoumlja: do danas ništa mi više nije strano i nesrodno od celog evropskog i američkog soja »*libres penseurs*«. S njima sam, kao nepopravljivim plitkoumnicima i lakrdijašima »modernih ideja«, štaviše u rascepu dubljem nego bilo s kojim od njihovih protivnika. I oni hoće, na svoj način, da prema svojoj slici »poboljšavaju« čovečanstvo, i oni bi vodili nepomirljivi rat protiv onoga što sam ja, što *hoću*, s pretpostavkom da su kadri da to razumeju — svi skupa oni još veruju u »ideal« . . . Ja sam prvi *nemoralist*. —

3

Ne bih želeo da tvrdim da su *Nesavremena*, obeležena imenima Šopenhauera i Vagnera, mogla naročito da posluže — izuzevši, kao što je pravo, pojedina mesta — za razumevanje ili čak samo za psihološko propitivanje oba slučaja. Tako je već tu, na primer, s dubokom instinktnom sigurnošću, označeno ono elementarno u Vagnerovoj prirodi kao glumački dar koji iz svojih sredstava i nauma izvlači jedino njihove zaključke. U osnovi, s tim spisima hteo sam da izvedem nešto sasvim drugo nego psihologiju — problem vaspitavanja bez premca, novi pojam *samoodgajanja*, *samoodbrane* do okrutnosti, put prema veličini i svetskoistorijskim zadacima, žudeo je za svojim prvim izražavanjem. Računajući na veliko, ulučio sam dva glasovita i nipošto još ustanovljena tipa, kao što se uluči prilika da se nešto izgovori, da se u ruke dobije nekoliko formula više, znakova, jezičkih sredstava. To je, najzad, nagovešteno, s potpuno onespokojavajuće neobičnom pronicljivošću, na str. 350 trećeg *Nesavremenog*. Nalik tome Platon se služi Sokratom kao semiotikom za Platona. — Sada, kada se sa izvesne udaljenosti osvrnem na ona stanja, čije su svedočanstvo ovi spisi, ne bih mogao da odreknem da ona, u osnovi, govore jedino o meni. Spis *Vagner u Bajrojtju* je vizija moje budućnosti; u *Šopenhaueru kao vaspitaču* je, naprotiv, upisana moja najunutrašnjija povest, moje postojanje. Pre svega, moj *zavet!*... Ono šta sam danas, tamo gde sam danas — na visini gde više ne govorim rečima nego munjama — o, kako sam još tada bio daleko od toga! — Ali, *video* sam zemlju — ni za trenutak se nisam varao o putu, moru, opasnosti — *i uspehu!* Obrečeni veliki mir, to srećno pogledanje u budućnost koja ne treba da ostane samo obećanje! — Svaka je reč tu proživljena, duboko, iznutra; ne nedostaje ni najbolnijeg, zapravo su reči u tome one koje su raskrvavljene. No, vetar *velike* slobode huji preko svega; čak *ni* rana ne deluje kao prekor. — Kako razumem filozofa, kao strašnu eksplozivnu materiju pred kojom je sve u opasnosti, kako svoj pojam »filozofa« na milje daleko odvajam od pojma koji čak i jednog Kanta uključuje u sebe, da i ne govorim o akademskim »prežvakačima« i ostalim profesorima filozofije: o svemu tome neprocenjivo poučava taj spis, dodavši čak da u njemu, u osnovi, ne dolazi do reči »Šopenhauer kao vaspitač«, nego njegova suprotnost, »Niče kao vaspitač«. — Obzirom da je tada moj zanat bio zanat jednog naučnika, a možda i da sam svoj zanat *razumevao*, nije bez značaja izvestan opori udeo u psihologiji naučnika, koji se iznenada pokazao u tome spisu: on se izražava u *osećanju za distanciju*, dubokoj sigurnosti u tome šta kod mene mbže da bude *zadatak*, šta puko sredstvo, međučin i sporedna radnja. Moja je pamet u tome da sam bio mnogo i na mnogo mesta da bih mogao da postanem *jedno* — da bih mogao da dospem do *jednog*. I naučnik sam *morao* da budem neko vreme. —

LJUDSKO, SUVIŠE LJUDSKO

S dva nastavka

1

Ljudsko, suviše ljudsko je spomenik jednoj knjizi. Zove se knjiga za *slobodne* duhove: gotovo svaki stav u njoj izražava jednu pobjedu — njome sam se oslobodio od *nepripadajućeg* mojoj prirodi. Nepripadajući mi je idealizam: naslov kazuje da tamo »gde vi vidite idealne stvari, ja vidim — ljudsko, ah, samo suviše ljudsko!«... *Bolje* poznajem čoveka... Ni u kojem drugom smislu neću da ovde bude razumljena reč »slobodan duh«: oslobođeni duh koji je iznova samog sebe zaposeo. Ton, glasovna boja potpuno je izmenjena: ustanoviće se da je knjiga pametna, hladna, zavisno od okolnosti okrutna i podrugljiva. Izgleda da se na površini postojano održava izvesna duhovnost *otmenoga* ukusa nasuprot strasnijeg strujanja na dnu. U tom pogledu ima smisla da je upravo stogodišnjica *Volterove* smrti ono čime se u neku ruku izvinjava izdavanje knjige već 1878. godine. Jer, Volter je, nasuprot svemu što se posle njega pisalo, pre svega *grandseigneur* duha, baš ono što sam i ja. — Volterovo ime na jednom mojem spisu — to je doista bio napredak — *k meni*... Pogleda li se tačnije, onda se otkriva nemilostivi duh koji poznaje sva pribežišta u kojima je ideal odomaćen — u kojima ima svoje donje podrumne i tako reći svoju poslednju sigurnost. Baklja* u rukama, koja nipošto ne svetli »lelujavo«*, sa oštrom jasnošću obasjava u tom *podzemlju* ideala. To je rat, ali rat bez baruta i dima, bez bojnih položaja, bez pathosa i iščašenih udova. Zabludu za zabludom ostaviti položene na ledu, ideal se ne opovrgava — *on smrzava*... Ovde se, na primer, smrzava »genije«; ugao dalje smrzava se »svetac«: pod debelom ledenom korom smrzava se »junak«; na koncu, smrzava se »vera«, takozvano »uverenje«, te »samilost« se znatno hladi — gotovo svuda se smrzava »stvar po sebi« ...

2

Počeci te knjige padaju u sedmice prvih bajrojtskih festivala; duboka otuđenost od svega što me je tamo okruživalo jedna je od njenih pretpostavki. Ko poima kakve su mi već tada vizije preprečavale put može da pogodi kako mi je bilo pri duši kada sam se jednoga dana probudio u Bajrojt. Sasvim kao da sam sanjao... Ta gde sam bio? Ništa nisam prepoznavao, jedva sam prepoznao Vagnera. Uzalud sam listao po svojim uspomenu. Tripšen — daleko ostrvo blaženih: ni senke sličnosti. Neuporedivi dani polaganja temeljca, malo *srodno* društvo koje ga je svetkovalo i kome nije trebalo poželeti ni prst tek za nežne stvari: ni senka sličnosti. *Šta se bilo dogodilo?* — Vagnera su bili preveli na nemački! Vagnerovac je bio zagospodario nad Vagnerom! — *Nemačka* umetnost! *Nemački* majstor! *Nemačko* pivo?... Mi ostali, samo mi koji predobro znamo kakvim rafinovanim umetnicima, kojem kosmopolitizmu ukusa, govori jedino Vagnerova umetnost, bili smo izvan sebe kada smo Vagnera pronašli okićenog nemačkim »vrlinama«. — Mislim da poznajem vagnerovce, »proživeo« sam tri naraštaja, od blaženog Brendela, koji je brkao Vagnera s Hegelom do »idealista« iz »Bajrojtskih listina«, koji brkaju Vagnera s njim samim — slušao sam svakovrsne ispovesti »lepih duša« o Vagneru. Kraljevstvo za *jednu* visprenu reč! — Uistinu, društvo da ti se kosa digne! Nol, Pol, Kol**, s gracijom *in infinitum!* Među njima ne nedostaje nijedno nedonošče, čak ni antisemit. — Siromašni Vagner! Dokle je bio dospeo! — Da se ipak barem našao u brlogu! Ali, među Nemce!... Najzad, valjalo bi, za nauku potomstvu, ispuniti jednog pravog Bajrojćanina, još bolje staviti ga u špiritus jer mu nedostaje spiritusa, s potpisom: tako je izgledao »duh« na

kome se zasnivalo »carstvo« ... Doista, veoma naglo sam, za nekoliko sedmica, otputovao usred toga, uprkos tome što je jedna šarmantna Parižanka pokušala da me uteši; izvinio sam se jedino Vagneru jednim fatalističkim telegramom. U Klingenbrun, mesto duboko skriveno u šumama Češkog gorja, odneo sam sa sobom svoju melanholiju i prezir prema Nemcima kao kakvu bolest — i pisao sam s vremena na vreme, pod zajedničkim naslovom »Raonik«, poneku rečenicu u svoju beležnicu, sve samu *okorelu* psihologiku, od koje se da možda još ponešto pronaći u *Ljudskom*, *suviše Ijudskom*.

* Autorova igra s rečima: Fackel, *baklja*; fackelndes, *lelujavo*.

** Imena muzičkih kritičara koji su za vreme festivala pisali u »Bajrojskim listinama« (*Bayreuther Blätter*). Međutim, na nemačkom *Kohl* znači *kupus* ili, figurativno, *trućanje*, lupetanje...

3

Ono što se tada odlučilo u meni nije bio, primerice, neki raskid s Vagnerom — osetio sam opštu zalutalost svoga instinkta, pri čemu je pojedinačni pogrešni gest, zvao se on, pak, Vagner ili bazelska profesura, bio samo jedan njen znak. Obuzela me je neka *nestrpljivost*; uvideo sam da je bilo krajnje vreme da se vratim sebi i razaberem. Odjednom mi je na užasan način bilo jasno koliko je već vremena rasuto — kako nekorisno, kako samovoljno cela moja egzistencija kao filologa odskače u odnosu na moj zadatak. Zastideo sam se zbog te *lažne* smernosti... Deset godina je za mnom, kada je zapravo sasvim zastala *ishrana* moga duha, kada ništa primenjivo nisam naučio, kada sam besmisleno mnogo zaboravio u beznačajama prašnjave učenosti. Gmizati sa akribijom i slabim očima kroz antičke metričare — dotle je sa mnom bilo došlo! — Sa sažaljenjem sam sebe gledao sasvim izmršavelog, sasvim izgadnelog: unutar moga znanja nedostajale su upravo *realnosti*, a da li su »idealnosti« vredele ikakvog đavola! — Obuzela me je upravo goruća žeđ: od tog trena ničim se nisam više, u stvari, bavio nego fiziologijom, medicinom i prirodnim naukama — pa i pravim istorijskim studijama, vratio sam se ponovo tek onda kada me je na to zapovednički prisilio *zadatak*. I tada sam prvi put odgonetnuo vezu između protivinstinktno izabrane delatnosti, takozvanog »poziva«, kojom su, *na koncu konca*, prizvane, i one potrebe za *opijanjem* osećanja napuštenosti i gladi nekom narkotičnom umetnošću — na primer, Vagnerovom umetnošću. Opreznijim osvrtanjem otkrio sam da od iste nevolje pati veliki broj mladih ljudi: jedna protivpriroda naprosto *iznuđuje* drugu. U Nemačkoj, u »carstvu«, govorimo li nedvosmisleno, premnogo ih je osuđeno da se odlučuju u pogrešan čas i tada da *jenjavaju* pod bremenom koji se ne da više odbaciti... Oni žude za Vagnerom kao za nekim *opijatom* — zaboravljaju se, rasterećuju za trenutak... Šta kažem! *za pet do šest časova!* —

4

Tada je moj instinkt neumoljivo odlučio protiv popuštanja, podnošenja, samozamenjivanja. Svaka vrsta života, najnepogodniji uslovi, bolest, siromaštvo — sve mi je izgledalo privlačnije po vrednosti od one nedostojne »nesebičnosti« u koju sam najpre bio dospeo iz neznanja, *mladosti*, ostavši kasnije prikačen za nju iz lenjosti, iz takozvanog »osećanja dužnosti«. — Tu mi u pomoć dođe, na način kojem ne mogu dovoljno da se načudim, i baš u pravo vreme, ona *loša* baština od strane moga oca — u stvari, predodređenost za ranu smrt. Bolest *me je polako izlučivala*: uštedela mi je svaki lom, svaki nasilni i neprijatni korak. Nisam izgubio tada dobro raspoloženje, a još sam mnogo dobio. Bolest mi isto tako dade pravo na potpuni preokret u svim mojim navikama; dozvolila mi je, *zapovedila* zaboravljanje; obdarila me je *primoranošću* na mirno počivanje, dokolicu, čekanje i strpljivost... Ali, pa to znači misliti! ... Moje oči okončaše same sa svim crvarenjem po knjigama, jasnije rečeno

filologijom: bio sam spasen od »knjige«, godinama više ništa nisam čitao — *najveće* dobročinstvo koje sam sebi ikada ukazao! — Ono najdonje sopstvo (Selbst), takoreći zasuto, takoreći učutkano ispod postojanog *moranja da se slušaju* druga sopstva (— a to baš znači čitati!), budilo se polako, snebivljivo, oklevajući — ali je, konačno, *opet progovorilo*. Nikada nisam toliko bio srećan kao u najbolesnijim i najbolnijim časima svoga života: bacite pogled samo na *Zoru* ili, primerice, na *Putnika i njegovu senku* da biste shvatili šta je bio taj »povratak sebi«: najviša vrsta same *okrepe!* .. Ostale su samo sledile iz nje. —

5

Taj spomenik rigoroznom samoodgajanju, s kojim sam u svom slučaju pripremao naprasni kraj svemu unetom, »višoj lagariji«, »idealizmu«, »lepom osećanju« i drugim ženskostima, *Ljudsko, suviše ljudsko* bilo je u svim glavnim momentima napisano u Sorentu; svoj završetak, svoj konačni oblik dobilo je jedne bazelske zime, u nesravnjivo nepovoljnijim prilikama nego što su bile one u Sorentu. U osnovi, knjigu ima na savesti gospodin *Peter Gast*, koji je tada studirao na bazelskom univerzitetu i bio mi veoma privržen. Obvijene i bolne glave, ja sam diktirao, on je pisao, pa i korigovao — u osnovi, on je bio pravi pisac, dok sam ja bio samo autor. Kada sam, s dubokom začuđenošću jednog teškog bolesnika, gotovu knjigu konačno dobio u ruke, poslao sam, između ostalih, i dva primerka za Bajrojt. Zahvaljujući nekom čudesnom smislu u slučaju, istovremeno mi je došao lep primerak teksta Parsifala, s Vagnerovom posvetom meni, »sasvim dragom prijatelju Fridrihu Niču, Rihard Vagner, crkveni savetnik«. — To ukrštanje dveju knjiga — bilo mi je kao da sam pri tom čuo neki kobni ton. Ne zveknu li kao da su se *mačevi* ukrstili? ... U svakom slučaju, obojica smo tako osetili, jer smo obojica ćutali. — U to vreme pojavile su se prve Bajrojske listine: shvatih *čemu* je bilo krajnje vreme. — Neverovatno! Vagner je bio postao pobožan ...

6

Kako sam tada (1876) mislio o sebi, s kojom sam ogromnom sigurnošću držao u rukama svoj zadatak i ono svetskoistorijsko u njemu, o tome svedoči cela knjiga, ali prvenstveno jedno veoma izričito mesto: jedino što sam i tu opet, sa svojom instinktivnom prepredenošću, zaobišao rečcu »ja«, ali ovoga puta nisam svetskoistorijskom gloriozom ozračio ni Šopenhauera ni Vagnera, nego jednog svog prijatelja, izvrsnog dr Paula Rea — na sreću, previše finu zverku a da bi... *Drugi* su bili manje fini: među svojim čitaocima imam beznadežne, na primer tipičnog nemačkog profesora, prepoznatljive uvek po tome da, došavši do spomenutog mesta, veruju da celu knjigu moraju razumeti kao realizam* ... Doista, ona sadrži protivrečje za pet, šest stavova moga prijatelja: za to bi trebalo pročitati predgovor *Genealogiji morala*. — Mesto glasi: Do kojeg je to, pak, glavnog stava dospelo jedan od najodrešitijih i najhladnijih mislilaca, autor knjige *O poreklu moralnih osećaja*** (*lisez*: Niče, prvi nemoralist), preko svojih usecajućih i presecajućih analiza ljudskog delanja? »Moralni čovek ne stoji inteligibilnom svetu bliže nego fizičkom — jer ne postoji nikakav inteligibilni svet...« Ovaj stav, otvrdao i izoštren pod udarcem čekića istorijskog saznanja (*lisez*: *prevrednovanje svih vrednosti*), možda jednom može — u nekoj budućnosti, 1890! — da posluži kao sekira koja će biti položena preko korena »metafizičkoj potrebi« čovečanstva — da li više radi blagosiljanja ili proklinjanja čovečanstva, ko bi to znao da kaže? No, svakako, kao stav s najzamašnjim posledicama, plodan i strašan (fruchtbar, furchtbar) istovremeno, i gledajući u svet onim *dvostrukim pogledom*, koji imaju sva velika saznanja ...

* Autorova igra sa imenom svoga prijatelja: Paul Réé, Rééalismus.

** *Über den Ursprung der moralischen Empfindungen*.

Misli o moralu kao predrasudi

1

Tom knjigom započinje moj ratni pohod protiv *moral*a. Ne što bi u njoj bilo i najnezatnijeg mirisa baruta — zapaziće se čak sasvim drukčiji i daleko draži mirisi, s pretpostavkom da se za njih imaju nešto istančanije nozdrve. Nema ni velike pa ni male artiljerije: negativno li je dejstvo knjige, u tome onda utoliko manju ulogu igraju njena sredstva, ona sredstva iz kojih dejstvo nastaje kao zaključak*, *ne* kao topovski prasak*. Što se od knjige uzmiče s plašljivim oprezom pred svim što je dosad poštovano, pa čak i obožavano pod imenom moral, nije u protivurečnosti s tim što u celoj knjizi nema nijedne negativne reči, ni napada, ni zlobe — što ona, štaviše, leži na suncu, zaobljena, srećna, nalik nekoj morskoj životinji: bezmalo je svaki stav u knjizi promišljen, *izronjen* iz onog spleta hridi blizu Đenove, gde sam boravio samcit i družeći se s morem. Pa i danas, kad god slučajno dodirnem tu knjigu, gotovo svaki stav mi se pretvara u ušku s kojom opet ponešto neuporedivo izvlačim iz dubine: cela njena kožna presvlaka treperi od nežnih trnaca sećanja. U njoj se ističe, nipošto beznačajna umetnost ovlaš nog fiksiranja stvari, koje lako i bešumno promiču, trenutaka, koje nazivam božanskim gušterima — fiksiranja, no ne onako svirepo poput onog mladog grčkog boga koji jednostavno probode jadno gušterče, ali svakako, ipak, s nečim šiljatim, perom... »Toliko je zora koje još ne svanuše« — ovaj *indijski* natpis stoji na ulazu u tu knjigu. Gde *traga* njen začetnik za onim novim jutrom, za onom dosad još neotkrivenom nežnom rumeni s kojom ponovo započinje dan — ah, celi niz, celi svet novih dana!/? U jednom *prevrednovanju svih vrednosti*, u oslobađanju od svih moralnih vrednosti, u kazivanju Da i poverenju u sve ono što je dosad bilo zabranjivano, prezirano, proklinjano. Ta *da-kazivajuća* knjiga izliva svoju svetlost, svoju ljubav, svoju nežnost na sve same rđave stvari, vraća im ponovo »dušu«, čistu savest, visoko pravo i *povlasticu* na opstanak (Dasein). Moral nije napadnut, jedino se na njega više ne osvrće ... Ta se knjiga zaključuje s jednim »Ili?« — to je jedina knjiga koja se zaključuje s jednim »Ili?«...

* Igra: Schluss, *zaključak*; Schuss, *putcanj*, *prasad*...

2

Pripremiti trenutak najvišeg samoosvešćenja čovečanstva, *veliko podne*, kada čovečanstvo upućuje pogled natrag i napolje, kada se oslobađa vladavine slučaja i sveštenika i, prvi put, kao *celina* pita zašto? čemu? — eto mog zadatka koji nužno proishodi iz uvida da čovečanstvo *nije* samo od sebe na pravom putu, da njime nikako *nije* božanski upravljano, da je, štaviše, upravo pod njegovim najsvetijim vrednosnim pojmovima zavodnički ovladao instinkt oporicanja, kvarnosti, *instinkt décadence*. Stoga je za mene pitanje o poreklu moralnih vrednosti pitanje od *prvorazrednog značaja*, jer ono uslovljava budućnost čovečanstva. Preveden natrag u realnost, zahtev da treba *verovati*, da je sve, u osnovi, u najboljim rukama, da nas jedna knjiga, Biblija, konačno uspokojava u pogledu božanskog krmilarenja i mudrosti u sudbi čovečanstva, jeste volja da se ne dopusti da izbije istina da stvari, što je dostojno sažaljenja, stoje suprotno od toga, naime, da je čovečanstvo dosad bilo u *najrđavijim* rukama, da su njime upravljali ćorsokaklije, prepredeni osvetoljupci, takozvani »sveci«, ti klevetnici sveta i sramotitelji ljudi. Da bezuslovna vrednost svuda pada u deo neegoističnom, a

neprijateljstvo egoističnom, jeste onaj presudni znak na osnovu kojeg se pokazuje da je sveštenik (— uključujući i *prerušene* sveštenike, filozofe) zagospodario ne samo unutar neke određene verske zajednice nego uopšte, da moral *décadence*, volja za krajem, važi kao moral *po sebi*. Ko se u pogledu ove tačke ne slaže sa mnom, smatram da je *zaražen*... Ali, ceo svet se ne slaže sa mnom ... Kod nekog fiziologa takvo protivstavljanje vrednosti ne ostavlja nikakvu dvoumicu. Ako u organizmu u ma koliko maloj meri popusti najnezatniji organ, da bi s potpunom sigurnošću proveo svoje samoodržanje, nadoknađivanje svoje snage, svoj »egoizam«, onda se izopačava celina. Fiziolog zahteva *isecanje* izopačenog dela, poriče svaku solidarnost sa izopačenim, veoma je daleko od ikakvog sažaljenja prema njemu. No, sveštenik *hoće* upravo izopačavanje celine, čovečanstva: otuda on *konzervira* ono izopačavajuće — po tu cenu vlada njime... Kakav smisao imaju oni lažni pojmovi, *ispomoćni* pojmovi morala, »duša«, »duh«, »slobodna volja«, »Bog«, ako ne taj da fiziološki ruiraju čovečanstvo? ... Ako se odvoji zbilja od samoodržanja, uspona telesne snage, to *jest života*, ako se od sušice konstruiše ideal, od preziranja tela »spas duše«, šta je to drugo nego recept za *décadence*? — Gubitak ravnoteže, opiranje prirodnim instinktima, »nesebičnost«, jednom reči — dosad se to zvalo *moral*... Sa *Zorom* sam preduzimao najpre bitku protiv morala samoodrođivanja. —

VESELA NAUKA

(»*la gaya scienza*«)

Zora je da-kazivajuća knjiga, duboka, ali jasna i dobrotiva. To isto i još jednom u najvećem stepenu važi za *gaya scienza*: maltene u svakom njenom stavu za ruke se nežno drže smisao za dubinu i vragolanstvo. Stih koji izražava zahvalnost za najčudesniji mesec januar koji sam doživeo — cela je knjiga poklon — dovoljno odaje zahvaljujući kojoj dubini je tu »nauka« postala *vesela*:

*U duši mojoj lednu moru
Razbio si plavnim ostvama,
I ona sada hita moru
Svoje nade nad nadama:
Sve zdravija i svetlija,
Slobodna u tom što nežno tare —
Tim se slavi tvoja čarolija,
Najdivniji Januare!*

Ko se može dvoumiti pred time šta ovde znači »nada nad nadama« kada vidi u zaključku četvrte knjige kako dijamantnom lepotom sijaju prve Zaratustrine reči?— Ili pročita granitne stavove na kraju treće knjige, s kojima se prvi put u *svim vremenima* formuliše jedna sudbina? — Najvećim delom spevane na Siciliji, *Pesme kneza ptičji slobodnog** sasvim izričito podsećaju na provansalski pojam »*gaya scienza*«, na onaj spoj *pevača*, *viteza* i *slobodara*, kojim ona čudesna rana kultura Provansalaca odudara od svih dvosmislenih kultura; osobito je završna pesma, »*Mistralu*«, opuštena plesna pesma u kojoj se, dozvolite, plešući prelazi preko morala, potpuni provansalizam.

* *Lieder des Prinzen Vogelfrei*, to jest pesme kneza, princa, koji je mimo svih zakona poput ptice, slobodan kao ptica. Za zgusnutost slikovitog nemačkog izraza teško je naći odgovarajući jednorečni ekvivalent u našem jeziku.

TAKO JE GOVORIO ZARATUSTRU

Knjiga za svakog i ni za koga

1

Sad da ispričam povest Zaratustrinu. Osnovna koncepcija dela, *misao o večnom vraćanju*, vrhunska formula potvrđivanja do koje se uopšte može dopreti, pada u avgust 1881. godine: bačena je na papir, s potpisom: »6000 stopa s one strane čoveka i vremena«. Tog dana išao sam šumama pokraj Silvaplanskog jezera; nedaleko od Surleja, zastao sam pored jedne moćne piramidalno nasložene klade. Tu mi je iskrsnula ta misao. — Izbrojim li nekoliko meseci unatrag od toga dana, tada pronalazim, kao predznak, iznenadnu i izuzetno presudnu promenu svoga ukusa, pre svega u muzici. Možda se ceo *Zaratustra*, sme računati u muziku; — sigurno, za njega je preduslov bio *čuti* neko preporođenje u umetnosti. U maloj planinskoj banji, Rekoaro, nedaleko od Vičence, gde sam proveo proleće 1881. godine, otkrio sam, zajedno sa svojim *maestrom* i prijateljem Peterom Gastom, takode jednim od »preporođenih«, da je kraj nas proleteo feniks muzike s perjem lahornijim i sjajnijim nego što se ikada pokazalo. Brojim li, naprotiv, od onog dana, unapred, do iznenadnog porođaja, koji je nastupio pod najneverovatnijim okolnostima, februara 1883 — zaključni deo, onaj isti iz kojeg sam u *Predgovoru* naveo par rečenica završen je tačno u sveti čas u kojem je, u Veneciji, preminuo Rihard Vagner — tada proizlazi da je trudnoća trajala osamnaest meseci. Ovaj broj, tačno osamnaest meseci, mogao bi da prizove pomisao, barem među budistima, da sam ja, u biti, ženka slon. — Međuvreme ispunjava »*gaya scienza*«, u kojoj je stotinu pokazatelja blizine nečeg neuporedivog; najzad, ona pruža još i početak samog *Zaratustre*, u pretposlednjem odeljku četvrte knjige pruža osnovnu Zaratustrinu misao. — U to isto međuvreme spada i ona *Himna životu* (za mešoviti hor i orkestar), čija se partitura pre dve godine pojavila kod E. V. Friča: možda ne beznačajan simptom za stanje te godine kada me je *da-kazivajući* pathos *par excellence*, koga sam nazvao tragički pathos, proživljavao u najvećem stepenu. Tu će himnu jednom docnije pevati u moj spomen. — Budući da o tome kola nesporazum, izričito upozoravam da tekst nije moj: on je silno nadahnuće izvesne mlade Ruskinje s kojom sam tada prijateljevao, gospođice Lu fon Salome. Onaj ko ume da uopšte uhvati smisao poslednjih reči pesme, pogodiće zašto sam joj se divio i bio joj sklon: one imaju u sebi nešto veliko. Bol *ne* važi kao prigovor životu: »Ne pretiče li ti sreće i za mene, ne mari! *svoje muke imaš još...*« Možda na tom mestu i u mojoj muzici ima nešto veliko. (Poslednja je nota A-klarinetu *cis*, ne *c*. Štamparska greška.) — Zimu zatim proveo sam u onoj ljupkoj tihoj uvali Rapalo, nedaleko od Đenove, koja se useca između Kjavarija i obronaka Portofina. Moje zdravlje nije bilo najbolje; hladna zima i preterano kišovita; mali albergo, uz samo more, tako da je blizina vode noću onemogućavala spavanje, u svemu je predstavljao otprilike suprotno od poželjnog. Uprkos tome i malne kao dokaz moga stava da sve što je presudno nastaje »uprkos«, u toj zimi i u tim neugodnim prilikama nastao je moj Zaratustra. — Pre podne uspinjao bih se, na jug, divnim putem prema Coaljiju, prolazeći pored borova i pogledajući na morsku pučinu; poslepodne, kad god mi je to zdravlje dozvoljavalo, obilazio sam uvalu Svete Margerite, spuštajući se prema Portofinu. Taj kraj i predeo prirastoše mi još više za srce zbog velike ljubavi koju je prema njima osećao car Fridrih Treći; slučajno sam ujesen 1886. godine opet bio na toj obali kada je on poslednji put posetio taj mali zaboravljeni svet sreće. — Duž oba ta puta smišljen je celi prvi Zaratustra, pre svega sam Zaratustra, kao tip: tačnije, *obuzimao me je ...*

Za razumevanje tog tipa neophodno je najpre razjasniti njegovu fiziološku pretpostavku: ona je ono što nazivam *veliko zdravlje*. Ne znam ni bolje ni *ličnije* da objasnim taj pojam nego što sam to već učinio u jednom od zaključnih odeljaka pete knjige »*gaya scienza*«. »Mi novi, bezimeni, slabo razumljivi« — veli se tamo — »mi ranorođeni jedne još neosvedočene budućnosti, za novi cilj (Zwecke) mi iziskujemo i nova sredstva, naime novo zdravlje, jače, dovitljivije, izdržljivije, odvažnije, veselije nego što je bilo ma koje zdravlje dosad. Onaj čija duša žeda da proživi sav obujam dosadašnjih vrednosti i poželjnosti i oplovi sve obale tog idealnog »Sredozemnog mora«, onaj ko hoće na osnovu pustolovina najvlastitijeg iskustva da zna kako je pri duši nekom osvajaču i otkrivaocu ideala, kao i nekom umetniku, svecu, zakonodavcu, mudracu, naučniku, bogomoljcu, božjem otpadniku starog stila, tome je za to prvenstveno potrebno *veliko zdravlje* — takvo koje ne samo da se ima nego se još i stalno stiče i mora sticati, jer se uvek iznova napušta, mora napuštati... I pošto smo dugo bili na takvom putu, mi argonauti ideala, srčaniji možda nego što je pametno, i dovoljno često brodolomci i sa štetovanjem, ali, kako je rečeno, zdraviji nego što je dozvoljeno, opasno zdravi, uvek iznova zdravi — dešava se da nam se tada pričinjava kao da je pred nama, kao nagrada za ono što smo prošli, još neka neotkrivena zemlja, čije granice još niko nije sa gledao, s one strane svih dosadašnjih zemalja i zakutaka ideala, svet prebujan lepim, stranim, upitnim, strašnim i božanskim, tako da je naša znatiželja, kao i žeđ za posedovanjem, podjarena — ah, da se odsad više ničim ne možemo utažiti!... Kako bismo mogli da se još, nakon takvih izgleda (Ausblicken) i s takvom nesitom glađu za znanjem i savešću zadovoljimo sa *savremenim ljudima*? Dosta teško, ali je neizbežno da na njihove najdostojnije ciljeve i nade gledamo s jednom loše održavanom ozbiljnošću i možda ih nijednom više ne pogledamo ... Drukčiji je ideal koji sledimo, čudesan, zavodljiv, pun opasnosti, ideal na koji nikoga ne bismo hteli da nagovaramo, jer nikome ne priznajemo tako lako *pravo na njega*: ideal jednog duha, koji se bezazleno, to jest nehotice i zbog preobilja i siline poigrava sa svime što se dosad nazivalo svetim, dobrim, nedodirljivim, božanskim; duha za koga bi ono najviše, u čemu narod nalazi s pravom svoje merilo vrednosti, značilo već toliko mnogo koliko opasnost, propadanje, ponižavanje ili, barem, okrepa, slepilo, povremeno samozaboravljanje; ideal nekog ljudskog-nadljudskog zdravlja (Wohlsein) i blagonaklonosti, koji će često izgledati dosta neljudski, na primer, ako se stavi pored cele dosadašnje zemaljske ozbiljnosti, pored sve dosadašnje prazničnosti u gestu, reči, zvuku, pogledu, moralu i zadatku, kao njihova najotelovljenija nedobrovoljna parodija — i s kojim možda, uprkos svemu tome, tek počinje *velika ozbiljnost*, tek je stavljen pravi upitnik, preokreće se sudbina duše, podešava kazaljka, *počinje* tragedija ...«

— Da li je iko, krajem devetnaestog stoleća, jasno pojmió ono što su pesnici snažnih razdoblja nazivali *nadahnuće*? U suprotnom slučaju, hoću to da objasnim. — Ma i s najneznatnijim ostatkom praznoverja u sebi jedva da bi se umela odbaciti, u stvari, predstava da smo puka inkarnacija, puka muštikla, puki medijum nadmoćnih sila. Pojam otkrovenja, u smislu da nešto iznenada, s neizrecivom sigurnošću i tananošću, biva *vidljivo*, čujno, nešto što nas najdublje potresa i obara, jednostavan je opis stanja stvari. Čuje se, ne traži se; uzima se, ne pita se ko tu daje; poput munje sine neka misao, s neminovnošću, u neoklevajućem obliku — nikada mi nije bilo dato da biram. Zanos, čiji se ogromni napon katkad pretače u bujicu suza, tokom kojeg korak čas brz čas spor biva; nepotpuno obeznanjivanje (Ausser-sich-sein) s najdistinktnijom svešću o bezbroj finih drhtaja i utruća sve do nožnih prstiju; ponor sreće u kojem joj se ono najbolnije i najmrklije ne protivstavljaju, nego deluju kao uslovljeno, kao

iziskivano, kao neka *nužna* boja unutar takvog svetlosnog preobilja; instinkt za ritmičke odnose koji prenapinje udaljena prostranstva oblika — dužina, potreba za nekim *dalekosežno napregnutim* ritmom bezmalo je mera za silu nadahnuća, neka vrsta protivteže za njen pritisak i napon ... Sve se u najvišem stepenu zbiva nesvojevoljno, ali kao u nekom vihoru osećanja slobode, neuslovljenosti, moći, božanstva ... Nesvojevoljnost slike, paraboličke figure, jeste ono najznačajnije; više se ne poima šta je slika, šta je parabolička figura, sve se nudi kao najbliži, najtačniji, najjednostavniji izraz. Izgleda nam zaista, da se podsetimo na jednu Zaratustrinu reč, kao da same stvari prilaze i nude se za paraboličku figuru (— »tu se sve stvari mazno primiču tvome govoru i ulaguju ti se; jer, hoće da zajašu na tvoja leđa. Tu na svakoj paraboli jašeš ti do svake istine. Tu ti se rastvaraju reči čitavog bivstvovanja i škrinje reči: celo bivstvovanje hoće tu da postane reč, celo postajanje hoće da nauči od tebe da govori —«). Takvo je *moje* iskustvo o nadahnuću: ne sumnjam da bi moralo vraćati milenijume da bi se našao neko ko mi sme reći »i moje je takvo«. —

4

Nekoliko sedmica zatim ležao sam bolestan u Đenovi. Onda je usledilo turobno proleće u Rimu u kojem sam podnosio život — nije bilo lako. U stvari, preterano me je ozlovoljavalo to za pesnika Zarature najneuljudnije mesto na zemlji koje nisam bio svojevoljno izabrao; pokušavao sam da izmaknem — hteo sam u *Akvilu*, suprotnost Rimu, osnovanu iz neprijateljstva prema Rimu, kao što ću i ja jednom osnovati mesto za spomen ateisti i neprijatelju crkve *comme il faut*, mom najbližem srodniku, velikom caru Fridrihu Drugom od Hoenštaufena. No, u svemu tome bi neka kob: moradoh opet natrag. Najzad, zadovoljio sam se s *piazza Barberini*, nakon što sam se umorio tragajući naporno za nekom *antihrišćanskom* okolinom. Bojim se da nisam jednom čak, da bih što je moguće više izbegao rđave zadahe, zalazio u *palazzo del Quirinale*, raspitujući se da nemaju neku tihu sobu za jednog filozofa. — U jednoj *loggia*, visoko ponad rečene *piazza*, iz koje se pružao pogled na Rim, dok se duboko dole čuo romor *fontane*, bila je spevana ona najsamotnija pesma koja je ikada spevana, *Noćna pesma* (Nachtlied); u to me je vreme neprekidno obletala neka melodija neizrecive sete, čiji sam refren ponovo našao u rečima »mrtav pre besmrtnosti...« U leto, vrativši se na sveto mesto gde mi je sinula prva munja misli o Zaraturstri, pronašao sam drugog Zaraturstru. Deset dana je bilo dovoljno; ni u jednom slučaju, ni za prvog ni za trećeg i poslednjeg, nije mi trebalo više. U zimu potom, pod halkionskim nebom Nice, koje je tada prvi put zasvetlucalo u mom životu, našao sam trećeg Zaraturstru — i stigao na kraj. Jedva godinu dana ukupno. Nezaboravnim trenucima osveštana su mi mnoga skrivena mestašca i vrhovi u predelu Nice; onaj presudni deo, koji nosi naslov »O starim i novim tablicama«, bio je spevan tokom tegobnog uspinjanja od stanice do Eze, čudesnog mavarskog gnezda na litici, — kod mene je gipkost mišića bila uvek najveća kada je stvaralačka snaga najobilnije tekla. *Telo* je poneseno: izostavimo »dušu« iz igre ... Često su me rno gli videti da igram; tada sam mogao po sedam, osam časova da lutam brdima, i ne pomislivši na zamor. Spavao sam dobro, smejavao se mnogo — bio sam pun krepkosti i strpljenja.

5

Ne uzimajući u obzir ta desetodnevna dela, godine za vreme i, pre svega, *posle* Zarature bile su godine očajnog stanja koje se ni sa čim ne može uporediti. Skupo se ispašta biti besmrtan: za to se za života umire više puta. — Postoji nešto što nazivam *rancune* prema velikom: sve veliko, neko delo, čin, onog časa kada je završeno okreće se *protiv* onoga koji ga je učinio. Upravo time što ga je učinio, on je odsad *slab* — ne može više da izdrži svoj čin, ne gleda ga više u lice. Imati nešto *za* sobom što se nikada nije smelo hteti, nešto u čemu je svezan čvor u

sudbini čovečanstva — i imati to odsad *na sebi!*... To maltene drobi... *Rancune* prema velikom! — Drugo je jeziva tišina koja se čuje oko sebe. Usamljenost ima sedam ljuštura; ništa više ne može da prodre kroz njih. Sreće se s ljudima, pozdravljaju prijatelji: nova pustoš, nijedan pogled više ne pozdravlja. U najboljem slučaju, neka vrsta revolta. Takav sam revolt okusio, u veoma različitom stepenu, ali gotovo od strane svakog ko mi je bio blizak; izgleda da ništa nije uvredljivije nego iznenada zapaziti izvesnu distanciju, — retke su *otmene* prirode koje ne umeju da žive a da ne poštuju. — Treće je apsurdna osetljivost kože prema sitnim ubodima, svojevrsna bespomoćnost pred svim što je malo. Čini mi se da je to uslovljeno neizmernim razbacivanjem svih defanzivnih snaga, koje je pretpostavka svakog *stvaralačkog* čina, svakog čina koji izvire iz najličnijeg, najunutrašnjijeg, najdonjeg. Time su istovremeno istavljene *male* defanzivne sposobnosti; nikakva im snaga više ne pritiče. — Usuđujem se još da nagovestim da se loše vari, nerado kreće i suviše razgolićuje pred nepoverenjem, te mraznim osećanjima — pred nepoverenjem koje je u mnogo slučajeva samo etiološka omaška. Jednom sam u takvom stanju osetio blizinu, zahvaljujući blažim, prema ljudima prijateljskijim mislima, kravljeg krda još pre nego što sam ga ugledao: *To* ima topline u sebi...

6

To delo je posve za sebe. Izuzimamo pesnike: možda uopšte nikada nije nešto bilo sačinjeno od takvog preobilja snage. Tu je moj pojam »dionisko« postao *vrhunski čin*; mereno prema njemu, sav ostatak ljudskog delanja izgleda siromašno i uslovljeno. Da ni jedan Gete, ni jedan Šekspir, ni trenutak ne bi umeli da dišu u toj neizmernoj strasti i na toj visini, da je Dante, upoređen sa Zaratustom, samo vernik a ne neko ko tek *stvara* istinu, duh *koji vlada svetom*, sudbinu, da su pesnici Vede sveštenici i nedostojni čak da razvežu pertle na obući jednog Zaratustre — sve je to premalo i ne dočarava distanciju, *azurnu* usamljenost, koja obitava u tom delu. Zaratustra ima večno pravo da kaže: »Ja ocrtavam krugove oko sebe i svete granice; sve ih se manje uspinje sa mnom na sve više brda — ja pravim planinu od sve svetijih brda.« Saberite duh i dobrotu svih velikih duša: sve zajedno ne bi bile u stanju da stvore jednu Zaratustrinu besedu. Ogromne su lestve kojima se on penje i silazi; on je video dalje, hteo dalje, *mogao* dalje nego ma koji čovek. On osporava sa svakom reči, taj najviše da-kazujući od svih duhova; u njemu su povezane sve suprotnosti u jedno novo jedinstvo. Najviše i najpodzemnije snage ljudske prirode, ono najslabije, najjobesnije i najstrašnije izvire s besmrtnom sigurnošću iz *jednog* vrela. Do njega se nije znalo šta je visina, šta dubina; još manje se znalo šta je istina. U tom otkrovenju istine nema nijedan trenutak koji bi *neki* od najvećih već predujmio (*vorweggenommen*, anticipirao), odgonetnuo. Ni o kakvoj mudrosti, istraživanju duša, umetnosti, ne da se govoriti pre Zaratustre: ono najbliže, najsvakodnevnije, govori tu nečuvane stvari. Izreka podrhtava od strasti; govorništvo je postalo muzika; munje su hitnute napred prema do sada nenaslućenim budućnostima. Od onih koje su do sada bile, najmoćnija snaga pretočena u jezičku figuru siromašna je i igrarija prema povratku jezika prirodi slikovitosti. — A kako tek Zaratustra slazi i svakome kazuje ono najdobroštivije! Kako čak nežnim rukama obujmljuje svoje osporavatelje, sveštenike, i s njima zbog njih boluje! — U svakom trenutku čovek je tu premašen, pojam »natčovek« postao je tu najveća realnost, — sve ono što se dosad nazivalo veliko u čoveku leži *ispod* njega u beskrajnoj udaljenosti. Ono halkionsko, lakonogost, sveprisustvo zline i besomučja i sve ono što je inače tipično za tip Zaratustre nikada ni sanjano nije bilo kao bitno za veličinu. Upravo u tom prostornom obujmu, u toj pristupačnosti protivstavljenom, Zaratustra se oseća kao *vrhunska vrsta svega bivstvjućeg*; i ako se oslušne kako je on definiše, odustaće se tada od toga da mu se traži odgovarajuća poredba.

— duša koja je s najdužim lestvama i najdublje može da siđe,
najobuhvatnija duša koja može u sebi najdalje da trči i luta i tumara,
najnužnija, koja se sa zadovoljstvom stropoštava u slučajnost,
bivstvujuća duša koja *hoće* u postajanje, imajuća, koja *hoće* u htenje i žudnju —,
koja samoj sebi beži, koja samu sebe sustiže u najdaljim okružjima,
najmudrija duša, kojoj se ludost s najvećom slašću obraća,
koja samu sebe najviše voli, u kojoj sve stvari imaju svoju struju i protivstruju i plimu i oseku
— —

Ali, to je pojam samog Dionisa. — Upravo tamo vodi jedno drukčije promišljanje. Psihološki problem u tipu Zaratustre jeste poput onoga koji u nečuvenom stepenu kaže Ne, čini Ne, svemu čemu se dosad govorilo Da, premda može biti suprotnost duha koji kazuje Ne; poput duha koji nosi ono što je najteže od sudbine, kob zadatka, premda može biti najlepršaviji i najonostraniji — Zaratustra je plesač —: poput onoga koji ima najoporiji, najstrašniji uvid u realnost, koji je mislio »najbezdanije misli«, premda u njima ne nalazi nikakav prigovor ljudskom bivstvovanju, čak ni prema njegovom večnom vraćanju — štaviše, nalazi još i razlog povrh *da sam bude večno*. Da svim stvarima, »neizmerno neograničeno Dakazivanje i aminovanje« ... »U sve bezdane nosim i svoje blagosiljajuće Da — kaživanje«...
Ali, to je još jednom pojam Dionisa.

7

— Kojim će jezikom govoriti takav duh kada govori sam sa sobom? Jezikom *ditiramba*. Ja sam pronalazač *ditiramba*. Čujte kako Zaratustra govori sa sobom *pred sunčev zalazak* (II, 414 i d.): nijedan još jezik (Zunge) pre mene nije imao takvu smaragdnu sreću, takvu božansku nežnost. I najdublja seta takvog Dionisa biva još *ditiramb*; za pokazatelj uzimam *Noćnu pesmu* — besmrtnu tužbalicu o tome da se bude osuđen da, zbog preobilja svetla i moći, zbog svoje *sunčeve prirode*, ne voliš.

Noć je: sada glasnije govore svi vodoskoci. A i moja duša je vodoskok.

Noć je: sad se tek bude sve pesme zaljubljenika. A i moja duša je pesma nekog zaljubljenika.

U meni je nešto nestišano, nestišljivo, što hoće da se oglasi.

U meni je lakomost za ljubavlju što sama govori jezik ljubavi.

Svetlost sam: ah, da sam noć! Što sam svetlošću opasan, no to je moja samotnost.

Ah, da sam taman i mračan! Kako bih srkao s dojki svetlosti!

I vas same htedah još blagosloviti, vi male iskričave zvezde i svici tamo gore! — i blažen biti zbog vaših svetlosnih dara.

Ali ja živim u sopstvenom svetlu, usrkujem plamenje u sebe što iz mene suklja.

Ne poznam sreću uzimaoca; i često mi se prisnilo da bi krađa još blaženija morala biti nego uzimanje.

Moje je siromaštvo što mi ruka nikad ne počine zauzeta darivanjem; moja je zavist što gledam u očekujuće oči i obasjane noći čežnje.

O, neblaženstvo svih darivalaca! O, pomračenje moga sunca! O, lakomosti za žudnjom! O, nesite gladi u sićenju!

Uzimaju od mene: ali, diram li još u njihovu dušu? Jaz je između uzimanja i davanja; i najmanji jaz valja naposletku premostiti.

Raste glad iz moje lepote: da pričinem bol želeo bih onima kojima obasjavam, da opljačkam one koje sam darivao — toliko sam gladan zline.

Trgnuv ruku kad joj druga već pođe u susret: nalik vodopadu koji dok se obrušava još okleva — toliko sam gladan zline.

Takvu osvetu smišlja moje obilje, takvo pritvorstvo izvire iz moje samotnosti.
Sreća moja u darivanju preminu s dariva-njem, vrlina moja zamori se od sebe u svome preobilju!

Ko neprekidno dariva preti mu opasnost da postane bestidan; ko neprekidno deli, nažuljiće ruke sve samim deljenjem.

Moje oko ne preliava se više pred stidom molilaca; moja ruka posta odveć tvrda prema drhtanju nakrcanih ruku.

Kuda izmače suza mome oku i paperje mome srcu? O, usamljenosti svih darivalaca! O, ćutljivosti svih obasjavalaca!

Mnoga sunca kruže u pustom prostoru: svemu što je tamno govore svojim svetlora — meni ćute.

O, eto neprijateljstva svetlosti prema obasjavaocima: nemilostivo grede ona svojim stazama.

Nepravično prema obasjavaocu najdubljeg u srcu, ledno prema suncima — tako grede svako sunce.

Nalik nekom vihoru hode sunca svojim stazama. Slede svoju neumoljivu volju, svoju studen.

O, vi ste tek, vi tamni, vi noćni, oni koji joj stvarate toplotu iz onoga što obasjava! O, vi tek se dojite mlekom i potkrepom iz vimena svetlosti!

Ah, led je oko mene, ruka moja gori na lednom! Ah, žeđ je u meni koja sahne za vašom žeđi.

Noć je: ah, da moram biti svetlost! I žeđ za noćnim! I samotnost!

Noć je: sada poput vrela iz mene suklja moja žudnja — za besedom žudim.

Noć je: sada glasnije govore svi vodoskoci. A i moja duša je vodoskok.

Noć je: sad se bude sve pesme zaljubljenika. A i moja duša je pesma nekog zaljubljenika. —

8

Tome slično nikada nije spevano, nikada osećano, nikada nikada *propraćeno* nije bilo: tako pati jedan bog, jedan Dionis. *Arijadna* je bila odgovor na takav ditiramb o sunčevom usamljivanju u svetlosti... Ko sem mene zna šta je *Arijadna!* ... Za sve takve zagonetke niko dosad nije imao rešenje, sumnjam da je tu iko ma i nazreo samo zagonetku. — Zaratustra jednom, sa strogošću, određuje svoj zadatak — koji je i moj — da je nedopustivo omašiti u smislu: njegovo *Da-kazivanje* ide dotle da opravdava, čak i da spasava sve što je minulo.

Gredem među ljude kao među odlomke budućnosti: one budućnosti koju ja nazirem.

I sve moje misli streme tome da u jedno spevam i zberem ono što je odlomak i zagonetka i svirepi slučaj.

I kako bih podneo da budem čovek ako čovek ne bi bio i pesnik i odgonetač zagonetki i spasitelj od slučaja?

Spasiti minule i sve »bilo je« pretvoriti u neko »tako sam hteo!« — to bi se prema meni nazivalo tek spasenje.

Na drugom mestu određuje on s krajnjom strogošću šta za njega samog može biti »čovek« — *nikakav* predmet ljubavi ili čak samilosti — i nad *velikom mučninom* od čoveka zagospodario je Zaratustra: čovek je za njega bezobličje, tvar, ružni kamen kome je potreban vajar.

Više ne *hteti* i više ne *procenjivati* i više ne *stvarati*: o, kad bi mi taj veliki zamor ostao stalno dalek! I u saznavanju osećam jedino radost svoje volje u stvaranju i postojanju; i to se dešava onda kada je nevinost u mom saznanju, jer je u njoj *volja za stvaranjem*.

Ta me je volja odmamila od Boga i bogova: šta bi, pak, bilo da se tvori kad bi bogovi tu

bili?

No, čoveku me stalno iznova tera ona, moja plaha volja za tvorenjem; tako se nateruje čekić na kamen.

Ah, vi ljudi, u kamenu mi spava jedna slika, slika nad slikama! Ah, mora spavati u najtvrdem, najružnijem kamenu!

Sad se svirepo razjaruje moj čekić prema svojoj tamnici. S kamena prskaju komadi: što da hajem za to!

Hoću to da okončam, jer mi dođe neka sen — najtiša i najlakša od svih stvari mi jednom dođe!

Lepota natčoveka dođe mi kao sen: šta me se još tiču — bogovi!...

Ističem završno gledište: podvučeni stih daje povoda za to. Nekom *dioniskom* zadatku pripada tvrdoća čekića, sama *radost u uništavanju* kao odlučujući preduslov. Imperativ: »budite tvrdi!«, najdublja izvesnost o tome *da su svi tvorci tvrdi* jeste autentični znamen neke dioniske prirode. —

S ONE STRANE DOBRA I ZLA

Predigra za filozofiju budućnosti

1

Sad je zadatak za sledeće godine bio krajnje strogo naznačen. Nakon što je bio rešen da-kazujući deo moga zadatka, na red je stigla njegova ne-kazujuća polovina, ona koja *čini Ne* (neintuende): samo prevrednovanje dosadašnjih vrednosti, veliki rat — prizivanje dana odluke. U to je uključeno sporo ogledanje za srodnima, za takvima koji bi mi ponudili ruku po snazi *za uništavanjem*. — Svi su moji spisi od tada udice: možda se i ja poput nekog tako dobro razumem u pecanje?... Ako se ništa nije *ulovilo*, nisarn ja onda kriv. *Nedostajale su ribe...*

2

U svemu suštinskom, ta knjiga (1886) je *kritika modernosti*, ne isključujući ni moderne nauke, moderne umetnosti, čak ni modernu politiku, s putokazima prema jednom suprotnom tipu, koji je najmanje moguće moderan, prema otmenom, da-kazujućem tipu. Knjiga je, u poslednjem smislu, *izvesna škola za gentilhomme*, u pojmu shvaćenom duhovnije i *radikalnije* nego što je ikada bio shvaćen. Čovek mora da ima srčanosti u telu, ma i samo da je izdrži, mora da je nenaučen na strahovanje... Sve se stvari, na koje je doba ponosno, osećaju kao opreka tom tipu, bezmalo kao loši maniri, glasovita »objektivnost« na primer, »saosećanje sa svima onima koji pate«, »istorijski smisao« s njegovim pokoravanjem tuđem ukusu, s njegovim puzanjem pred *petits faits*, »naučnost«. — Odvagne li se da knjiga sledi *posle* Zaratustre, tada se možda naslućuje i dijetetski *regime* kome ona zahvaljuje svoj nastanak. Ogromnim primoravanjem priviknuto da gleda *daleko* — Zaratustra je još dalekovidniji nego car — oko je tu prinuđeno da izoštreno dokuči ono najbliže, vreme, ono što je *okolo nas*. U svim delovima, kao i, pre svega, u obliku, naći će se jednako *hotimično* odvratanje od instinkata zahvaljujući kojima je bio moguć jedan Zaratustra. U pozadini je rafinman u obliku, u nameri, u umetnosti *ćutanja*; s psihologijom je rukovano s priznatom okrutnošću i svirepošću — knjiga je lišena ijedne dobrotive reči... Sve to okrepljuje: ko da

pogodi, najzad, koju vrstu okrepe čini potrebnom takva rasipna izdašnost u dobroti kakva je Zaratuštra?... Teološki rečeno — počujte, jer retko govorim kao teolog — bio je to sam Bog koji se o smiraju svoga radnog dana svio podno drveta saznanja: tako se okrepljivao od toga da je Bog ... Sve je suviše lepo stvorio ... Đavo je samo Božji predah svakog sedmog dana ...

GENEALOGIJA MORALA

Polemicki spis

Tri rasprave od kojih se sastoji ova genealogija možda su s obzirom na izraz, nameru i umetnost iznenađivanja nešto najviše unezverujuće u svojoj neobičnosti između onoga što je dosad bilo napisano. Dionis je, zna se, i bog tmine. — Svaka je s početkom, koji *treba* da zavede, hladan, naučan, čak ironičan, sa smišljenom pozadinom, smišljeno odugovlačeći. Postupno raste nemir; pokadikad sevne; veoma neprijatne istine dopiru iz daljine, s prigušenim brujem, bivajući sve glasnije — dok, konačno, nije dosegnut *tempo feroce* kada sve nadire napred s neizmernom napregnutošću. Na koncu se svaki put, uz dovršene strašne detonacije, između gustih oblaka pomoli neka *nova* istina. — Istina *prve* rasprave je psihologija hrišćanstva: rođenje hrišćanstva iz duha resantimana, *ne*, kako se rado verovalo, iz »duha« — po svojoj suštini, to je jedno protivkretanje, velika pobuna protiv vladavine *otmenih* vrednosti. Druga rasprava daje psihologiju *savesti*: *savest nije*, kako se rado verovalo, »Božji glas u čoveku« — ona je instinkt svireposti koji se okreće natrag pošto više ne može da se isprazni prema napolje. Svirepost je tu prvi put osvetljena kao jedna od najstarijih i mišljenjem najneuništivijih (unwegdenkbarsten) osnova kulture. *Treća* rasprava daje odgovor na pitanje otkuda potiče ogromna *moć* asketskog ideala, sveštenečkog ideala, mada je isti *štetan* ideal *par excellence*, volja za krajem ideal *décadence*. Odgovor; *ne* zato što Bog deluje iza sveštenika, što se rado verovalo, nego *faute de mieux* — zato što je to bio jedini ideal, zato što nije imao konkurente. »Jer, čoveku je milije i hteti ništa nego *ne* hteti« ... Pre svega, nedostajao je neki *kontra-ideal* — nedostajao je do *Zaratuštre*. — Razumeli ste me. Tri odlučujuće predradnje jednog psihologa za prevrednovanje svih vrednosti. — Ta knjiga sadrži prvu psihologiju sveštenika.

SUMRAK IDOLA

Kako se filozofira čekićem

1

Ni s punih 150 stranica, vedar i koban po tonu, demon koji se smeje, delo stvoreno u toliko malo dana da se ustručavam da navedem njihov broj, taj je spis među knjigama uopšte izuzetak: ne postoji ništa supstancialnije, nezavisnije, rušilačkije — opakije. Hoćete li da sebi dočarate ukratko kako je pre mene sve stajalo naglavce, tada počnite s tim spisom. Ono što se na naslovnoj strani zove *idol*, sasvim jednostavno jeste ono što se dosad nazivalo istina. *Sumrak idolâ* — jasnije: dokrajčava se sa starom istinom ...

Ne postoji realnost, niti »idealnost«, koja nije bila dodirnutu u tom spisu (— dodirnuta: baš oprezan, eufemizam!...). Ne samo *večni* idoli, već i najskorašniji, otuda starački najslabiji. Na primer, »moderne ideje«. Vetrina duva među drvećem, i svuda otpadaju plodovi — istine. U tome je rasipništvo. preizdašne jeseni: sapliće se o istine, neke se čak nagaze i usmrte — previše ih je ... No, što se dobije u ruke, to više nije ništa dostojno pitanja, to su odluke. Tek je u mojim rukama merilo za »istine«, tek ja *mogu* da odlučujem. Kao da je u meni narasla neka *druga svest*, kao da je u meni »volja« ukresala neku svetlost ponad *strmog* drumu na kojem se dosad klizalo naniže ... *Strmi* drum — nazivali su ga »put do istine«. . . Dokrajčilo se sa svim »mračnim porivom«; upravo je *dobri* čovek najmanje bio svestan pravog puta ... I zbiljski, niko pre mene nije znao pravi put, put *naviše*: tek počev od mene postoji opet nada, postoje zadaci, predocrtavajući putevi kulture — *ja sam njihov radosni poslanik*. . . I upravo po tome sam ja sudbina. — —

Neposredno nakon završetka upravo spominjanog dela i ne gubeći nijedan dan, poduhvatio sam se ogromnog zadatka *prevrednovanja*, s jednim suverenim osećanjem ponosa, kome ništa nije ravno, urezujući svaki trenutak svoje besmrtnosti pouzdano i znak po znak sa sigurnošću jedne sudbine u bronzane tablice. Predgovor je nastao 3. septembra 1888. godine: kada sam izjutra, pošto sam ga napisao, izišao, zatekao sam najlepší dan kakav mi se ikada pokazao u Gornjem Engadinu — proziran, usplamteo bojama, zbijajući u sebi sve opreke, sve sredine između leda i juga. — Zadržan poplavama, tek 20. septembra napustio sam Sils-Mariju, najzad kudikamo jedini gost u tom čudesnom mestu, kojem će rnoja zahvalnost pokloniti besmrtno ime. Nakon putovanja s nezgodama, čak s jednom opasnošću po život u poplavljenom Komu, u koji sam prispeo tek duboko u noć, stigao sam poslepodne 21. u Torino, moje *osvedočeno* mesto, otada moju rezidenciju. Unajmio sam ponovo isti stan u kojem sam stanovao proletos, *via Carlo Alberto 6, III*, naprema moćne *palazzo Carignano*, u kojoj se rodio *Vittorio Emanuele*, s pogledom na *piazza Carlo Alberto* i dalje, ponad nje, na brežuljke. Ne oklevajući i ne dozvolivši ni trenutak da me nešto odvuče, bacih se ponovo na posao: bila je ostala da se okonča samo još poslednja četvrtina dela. Velika pobeda 30. septembra; sedmi dan; predah jednog boga duž Poa. Istog dana napisao sam i »Predgovor« za *Sumrak idola*, čije štampane tabake sam korigovao septembra, što je bila moja okrepa. — Nikada nisam proživio takvu jesen, niti smatrao da je ikada nešto takvo moguće na zemlji — jedan Klod Loren dočaran kao beskraj, svakodnevno isto nesputano savršenstvo. —

SLUČAJ VAGNER

Problem muzikanta

Da bi čovek bio dorastao tom spisu mora da boluje od sudbine muzike kao od neke otvorene rane. — *Od čega* bolujem kada bolujem od sudbine muzike? Od toga da se muzika dotle lišila svoga opšteozarujućeg, da-kazujućeg karaktera da je muzika *décadence* a ne više Dionisova frula ... No, pretpostavi li se da na taj način stvar muzike osećamo kao *sopstvenu* stvar, kao

sopstvenu povest patnje, onda će se ustanoviti da je taj spis pun obzira i preterano blag. Biti vedar i dobroćudno se sebi podsmevati u takvim slučajevima — *ridendo dicere se verum*, gde bi ono *verum dicere* opravdavalo svaku oporost — jeste sama humanost. Ko zapravo sumnja u to da sam naumio, kao stari artiljerac, što jesam, da na položaj protiv Vagnera iznesem svoj *teški* top? — Suzdržao sam se od svega što je bilo presudno u toj stvari — voleo sam Vagnera. — Konačno, napad na jednog od finijih »neznanaca«, kojeg niko drugi ne bi lako odgonetnuo, leži u smislu i na putu mog zadatka — o, predstoji mi još da razotkrivam sasvim drukčije »neznance« nego što je jedan Kaljostro muzike — svakako, još više napada na nemačku naciju koja u duhovnim stvarima biva sve mlitavija i siromašnija u instinktu, sve *časnija*, koja produžava sa zavidnim apetitom da se bez probavnih smetnji kljuka naučnošću, »hrišćanskom ljubavi«, koliko i antisemitizmom, voljom za moći (za »carstvom«), koliko i sa *évangile des humbles** ... Taj nedostatak pristranosti među suprotnostima! Ta stomna** neutralnost i »nesebičnost«! Taj smisao nemačkog *nepca* za pravednost, koji svemu daje jednaka prava — koji nalazi da je sve ukusno... Bez ikakve sumnje, Nemci su idealisti... Kada sam poslednji put posetio Nemačku, ustanovio sam da se nemački ukus upinje da prizna jednaka prava Vagneru i sekingenškom trubaču; ja sam lično bio svedok kada je u Lajpcigu, u čast jednog od najautentičnijih i najnemačkijih muzičara, u starom smislu reči nemački, koji ne uključuje samo Nemce iz carstva, majstoru *Hajnrihu Šicu* osnovano jedno Listovo udruženje s ciljem da neguje i širi *podmuklu* crkvenu muziku ... Bez ikakve sumnje, Nemci su idealisti...

* U izvomiku na francuskom: *jevanđelje poniznih*.

** Stomachisch, od grčkog: ono što je vezano za *usta*.

2

Ali, ovde me ništa ne može sprečiti da budem grub i Nemcima rekнем nekoliko okrutnih istina: *ko da to inače učini?* — Govorim o njihovoj neodgojenosti *in historicis*. Ne samo da su nemački istoričari u potpunosti lišeni *velikog pogleda* na tok, na vrednosti kulture, da su svi skupa lakrdijaši politike (ili Crkve —), nego da su čak taj veliki pogled *izagnali*. Ponajpre se mora biti »nemački«, biti »rasa«, tada se može odlučivati o svim vrednostima i bezvrednostima *in historicis* — utvrđivati ih ... »Nemački« jeste argument, »Nemačka, Nemačka iznad svega« princip, Germani su »moralni svetski poredak« u povesti; u odnosu na *imperium romanum* nosioci slobode, u odnosu na osamnaesto stoleće obnovitelji morala, »kategoričkog imperativa« . . . Postoji carskonemačka historiografija, postoji, plašim se, čak i antisemitska, — postoji *dvorska* historiografija i gospodin Fon Trajčke se ne stidi... U nemačkim novinama nedavno je kružio kao »istina« jedan idiotski sud *in historicis*, stav srećom upokojenog estetičkog Švabe Fišera, s kojim bi svaki Nemač *morao da se složi*: »Obe zajedno, renesansa i reformacija, tek čine celinu — estetski preporod i etični preporod.« — S takvim stavovima mome strpljenju dolazi kraj, i radujem se, osećam to čak kao dužnost, da rekнем jednom Nemcima *šta sve oni već imaju na savesti. Na savesti imaju sve velike zločine prema kulturi tokom četiri stoleća!* ... I uvek iz istog razloga, iz svog najdubljeg *kukavičluka* pred realnošću, koji je i *kukavičluk* pred istinom, iz svoje neistinoljubivosti koja je kod njih postala instinkt, iz »idealizma« ... Nemci su Evropu lišili žetve, smisla poslednjeg *velikog* doba, doba renesanse, u trenutku kada je jedan viši poredak vrednosti dospeo do pobeđe, kada su pobeđu bile iznele otmene vrednosti, koje kazuju Da životu, zajamčuju budućnost, umesto suprotstavljenih, *vrednosti opadanja* — pobeđile i *prožele instinkte ondašnjih!* Luter, taj kobni monah, obnovio je Crkvu i, što je hiljadu puta gore, hrišćanstvo u trenutku *kada je ono podleglo* ... Hrišćanstvo, ta religija pretvorena u *oporicanje volje za životom!*... Nemogućni monah, Luter je zbog svoje »nemogućnosti« napao Crkvu i — otuda! — obnovio je... Katolici bi imali razloga da praznuju Luterove praznike, da opevaju Luterove poskočice ... Luter — i

»etični preporod«! Do vruga s celom psihologijom! — Nesumnjivo, Nemci su idealisti. — Kada je upravo ogromnom smelošću i samoprevazilaženjem bio dosegnut jedan čestiti, nedvosmisleni, u potpunosti naučni način mišljenja, Nemci su dvaput znali da iznađu potajni put ka starom »idealu«, da izmire istinu i »ideal«, poglavito u formulama prava na izuzimanje nauke, prava na *laž*. Lajbnic i Kant — te dve najveće kočnice intelektualne čestitosti Evrope! — Kada je na mostu između dva stoleća *décadence* postala vidljiva jedna *force majeure* genija i volje, dovoljno snažna da, u cilju svezemaljske vlade, ujedini Evropu, ujedini je politički i *privredno*, Nemci su, konačno, sa svojim »oslobodilačkim ratovima« Evropu lišili smisla, čudnog smisla Napoleonove egzistencije — time na savesti imaju sve ono do čega je došlo, što je danas tu, onu *kulturi oprečnu* bolest i bezumlje što nas okružuje, nacionalizam, tu *névrose nationale* od koje Evropa boluje, to ovekovečavanje sitnodržavlja u Evropi, *sitnu* politiku: čak su Evropu lišili njenog smisla, njenog *uma* — doveli je u ćorsokak. — Poznaje li iko, sem mene, izlaz iz tog ćorsokaka? ... Zadatak, dovoljno velik, ponovnog *povezivanja narodâ*? ...

3

— I, najzad, zašto ne bi trebalo da dozvolim neku reč i svome podozrenju? I u mom slučaju, Nemci će opet sve pokušati da bi se iz jedne ogromne sudbine rodio miš. Nemci su se do sada u vezi sa mnom kompromitovali, sumnjam da će to popraviti u budućnosti. — Ah, šta mi je do toga da među njima budem *rđav* prorok!... Moji prirodni čitaoci i slušaoci sada su već Rusi, Skandinavci, Francuzi — biće li ih sve više? — Nemci su sa sve samim dvosmislenim imenima upisani u povest saznanja, proizvodili su uvek samo »nesvesne« krivotvoritelje (— Fihte, Šeling, Šopenhauer, Hegel, Šlajermaher kome ta reč* dolikuje koliko i Kantu i Lajbnicu; sve su to puki izrađivači velova —): oni nikada neće zaslužiti čast da prvi *čestiti* duh u povesti duha, duh u kojem istina sudi četirimilenijumskom krivotvoriteljstvu, bude ubrojan skupa s nemačkim duhom. "Nemački duh" je *moj* rđavi vazduh: dišem teško u blizini te instinktno nastale nečistoće *in psychologicis*, koju odaje svaka reč, svaki izraz na licu nekog Nemca. Oni nikada nisu poput Francuza preturili preko glave sedamnaesto stoleće bespoštednog samoispitivanja — jedan Larošfuko, jedan Dekart, stoput po čestitosti premašuju najuglednijeg Nemca — i do danas nisu imali nijednog psihologa. A psihologija je bezmalo merilo *čistote ili nečistote* jedne rase ... I kada čak ni čistoga nema, otkuda bi pa bilo *dubine*? Maltene kao kod žene, kod Nemca se nikada ne dopire do temelja: *on ga nema*, to je sve. No, zbog toga čovek čak ni površan još nije. — Ono što se u Nemačkoj naziva »duboko«, baš je taj instinkt za nečistoću prema sebi, o kojoj upravo govorim: ne *želi se* da se sebi bude jasan. Ne bih li smeo da termin »nemački« predložim kao međunarodnu monetu za *tu* psihološku propalost? — U ovom času, na primer, nemački car svojom »hrišćanskom dužnošću« naziva oslobađanje robova u Africi: to bi se onda među nama *ostalim* Evropljanima nazvalo jednostavno »nemački« ... Da li su Nemci stvorili ma i jednu knjigu koja bi imala dubine? Oni čak ne mogu ni da pojme šta je duboko u jednoj knjizi. Poznavao sam naučnike koji su Kanta smatrali za dubokog; plašim se da na pruskom dvoru gospodina fon Trajčkea smatraju za dubokog. A kada sam jednom prilikom hvalio Stendala kao dubokog psihologa dogodilo mi se da sam nemačkim univerzitetskim profesorima morao da govorim ime slovo po slovo...

* Autorova igra sa Šlajermaherovim imenom, jer *Schleiermacher* na nemačkom označava i izrađivača velova, ili — figurativno — *tvorenje iluzija*, na šta Niče cilja u svojoj kritičkoj dosetki.

— A zašto ne bi trebalo da idem do kraja? Volim da raščistim sto. Važiti kao prezirač Nemaca *par excellence* ulazi čak u moje slavljeničke. Svoje sam *nepoverenje* prema nemačkom karakteru izrazio već s dvadeset i šest godina (treće *Nesavremeno razmatranje*, str. 335) — Nemci su za mene nemogući. Kad sebi zamišljam vrstu čoveka, koja ne godi nijednom od mojih instinkata, onda iz nje potekne uvek Nemač. Nekog čoveka najpre "iskušavam" po tome da li u telu ima osećaj za distanciju, da li svuda uočava rang, stepen, red između čoveka i čoveka, da li *distingvira*: po tome je neko *gentilhomme*; u svakom drugom slučaju spada se beznačajno pod širokogrudni, ah! tako dobrotivni pojam *canaille*. A Nemci su *canaille* — ah! oni su tako dobrotivi... Čovek se ponižava saobraćajući s Nemcima: Nemač *ujednačava*... Ne računam li svoje saobraćanje s nekoliko umetnika, pre svega s Rihardom Vagnerom onda nisam s Nemcima proživio niti jedan lep čas ... Uzmimo da se među Nemcima pojavio najdublji duh svih milenijuma, tada bi bilo koja spasiteljica Kapitola* mogla da uобрази da u najmanju ruku isto tako i njena nelepica duša dolazi u obzir ... Ne podnosim tu rasu s kojom je čovek uvek u rđavom društvu, koja ni prst nema za *nuances* — jao meni! a ja sam *nuance* — koja ni *esprit* nema u nogama, ne može čak ni da hoda ... Najzad, Nemci ni nemaju čak noge, imaju samo krakove ... Nemci nemaju ni pojma o tome koliko su prosti, ali je superlativ prostaštva da se *oni* čak ni ne stide da budu jedino Nemci... Oni o svemu vode razgovore, sebe smatraju za odlučujuće, plašim se da su čak i o meni odlučili... Za ove stavove je celi moj život dokaz *de rigueur*. Zaludno je da u njemu tragam za bilo kojim znakom takta, *délicatesse* prema sebi. Od strane Jevreja da, od Nemaca još nikada. Moj način iziskuje da sam prema svakome blag i dobronameran — ja imam *pravo* na to da ne pravim nikakve razlike — što ne sprečava da držim oči otvorene. Nikoga ne izuzimam, ponajmanje svoje prijatelje, — nadam se, najzad, da to nije išlo nauštrb mojoj humanosti prema njima! Pet, šest stvari je oko kojih sam uvek postavljao pitanje časti. — Uprkos tome tačno je da gotovo svako pismo koje mi stigne počev od niza godina osećam kao cinizam: više cinizma ima u dobronamernosti prema meni nego u kakvoj god mržnji... Svakom od svojih prijatelja kažem u lice da nikada nije držao vredno truda da *izučava* bilo koji od mojih spisa: na osnovu najmanjeg znaka pogađam da oni čak ne znaju ni šta je unutra. Što se, pak, tiče moga Zaratustre, ko bi od mojih prijatelja video u njemu više od nedozvoljive, srećom potpuno neosetljive uobraženosti... Deset godina: a niko u Nemačkoj se nije osetio podstaknut grižom savesti da moje ime odbrani od apsolutnog prećutkivanja pod kojim je ležalo pokopano; bio je to stranac, jedan Danac, koji je za to prvi imao dovoljno istančanosti instinkta i *srčanosti*, koji se zgrozio nad mojim navodno prijateljima ... Na kojem bi danas nemačkom univerzitetu bila mogućna predavanja o mojoj filozofiji kakva je proletos, i time još jednom povrhu osvedočeni psiholog, dr Georg Brandes držao u Kopenhagenu? — Ja lično nikada nisam patio zbog svega toga; ne povređuje me ono što je *nužno*; *amor fati* je moja najunutrašnjija priroda. No, to ne isključuje da volim ironiju, štaviše svetskoistorijsku ironiju. I tako sam, otprilike dve godine od razorne munje *Prevrednovanja*, koje će Zemlju baciti u grčeve, izašao u svet *Slučaj Vagner*: još jednom bi Nemci trebalo da na mene nasrnu i *ovekoveče* me! upravo je još čas za to! — Da li je to postignuto? — Do zanosa, gospodo moja Germani! Udeljujem vam svoj kompliment... Baš tako mi piše, i u tome mi ne nedostaju prijatelji, jedna stara prijateljica: *smejala* bi mi se... I to u trenutku kada na meni počiva neiskaziva odgovornost, — kada nijedna reč koja mi se upućuje ne može biti preblaga, nijedan pogled s dovoljno strahopoštovanja. Jer, na plećima ja nosim sudbinu čovečanstva. —

* Prema istorijskoj predaji, od iznenadnog napada neprijatelja Rim je spasen zahvaljujući guskama, koje su zagakale na Kapitolu.

ZAŠTO SAM SUDBINA

1

Poznajem svoj ždreb. Jednom će se za moje ime vezivati sećanje na nešto ogromno — na krizu kakve nije bilo na Zemlji, na najdublju koliziju savesti, .na odluku prizvanu *protiv* svega u šta je do tada bilo verovano, šta je bilo zahtevano, osvećivano. Nisam čovek, ja sam dinamit. — I ništa u meni, sa svim tim, nema od nekog osnivača religije — religije su poslovi ološa, pa mi je posle dodira s religioznim ljudima potrebno da perem ruke... *Neću* »vernika«, mislim da sam za to preopak, zbog toga što verujem u sebe samog, nikada ne govorim masama... Užasno strepim da me jednog dana ne prozovu *svecem*: pogodiće se zašto ovu knjigu izdajem *ranije*, ona treba da me sačuva od nepodopštine ... *Neću* da budem svetac, radije čak u lakrdijaše ... Možda jesam lakrdijaš ... I uprkos tome ili, štaviše, *ne* uprkos tome — jer dosad nije bilo ničeg lažljivijeg od sveca — govori iz mene istina. — Ali, moja istina je *strašna*: jer, *laž* se dosad zvala istina. — *Prevrednovanje* svih vrednosti: to je moja formula za čin najvišeg samoosvešćivanja čovečanstva, koji se u meni pretvorio u meso i genija. Moj ždreb hoće da ja moram da budem prvi *valjani* čovek, da znam da se protivstavim milenijumskoj lažljivosti... Time što sam prvcati osetio — *namirisao* — laž kao laž, tek sam ja *otkrio* istinu ... Moj genije je u mojim nozdrvama... Ja protivrečim onako kako nikada nije bilo protivrečeno, i uprkos tome sam suprotnost duhu koji kazuje Ne. Ja sam *radosni poslanik* kakvog nije bilo, poznajem zadatke s jednog vrhunca, kako se dosad ni poimalo nije; tek počev od mene ponovo ima nade. Sa svim tim sam nužno i čovek kobi. Jer, kada istina stupa u borbu s milenijumskom laži, zatrešće se, imaćemo grč zemljotresa, pomeranje brda i dolina, o kakvima se nikada ni sanjalo nije. Pojam politike pretočio se tada sasvim u duhovni rat, sve tvorevine moći staroga društva razvejane u vazduh — one sve skupa počivaju na laži: biće ratova kakvih na Zemlji još nije bilo. Tek počev od mene postoji na Zemlji *velika politika*. —

2

Hoćete li formulu za takvu sudbinu *koja postaje čovek*? — Ona je u mojem Zaratuštri.

— *I ko hoće da bude tvorac u dobru i zlu, taj najpre mora biti ništitelj i rastakati vrednosti. Tako najviše zlo spada u najvišu dobrotu: ova je, pak, stvaralačka.*

Ja sam kudikamo najstrašniji čovek koji je dosad postojao; to ne isključuje da ću biti najdobrotvorniji. Radost u *uništavanju* poznajem u stepenu kojem je srazmerna moja *snaga* za uništavanje — u oba slučaja se povinujem svojoj dioniskoj prirodi, koja ne ume da negirajuće delanje (Neintun) razlučuje od afirmišućeg kazivanja (Jasagen). Ja sam prvi *nemoralist*: time sam *ništitelj par excellence*. —

3

Nisu me pitali, trebalo je da me pitaju, šta u mojim ustima, u ustima prvog nemoraliste, upravo znači ime *Zaratuštra*: jer, upravo je tome suprotno ono što sazda neizmernu jedinstvenost tog Persijanca u povesti. Zaratuštra je prvi u borbi dobra i zla sagledao istinski pogonski točak stvari — prevođenje morala u metafizičko, kao snage, uzroka, svrhe po sebi, jeste *njegovo delo*. Ali, navedeno pitanje bilo bi, u osnovi, već odgovor. Zaratuštra je *stvorio* tu najkobniju zabludu, moral: otuda on mora biti i prvi koji je *spoznaje*. Ne samo da on u tome ima duže i više iskustva nego inače neki mislilac — pa cela je povest eksperimentalno opovrgavanje stava o takozvanom »moralnom svetskom poretku«, nego je najvažnije da je

Zaratuštra istinoljubiviji nego inače neki mislilac. Njegovo učenje, i jedino ono, ima istinoljublje kao najvrhovniju vrlinu — to jest ono što je suprotno *kukavičluku* "idealiste", koji se pred realnošću daje u bekstvo; Zaratuštra ima više smelosti u telu nego svi mislioci uzeti zajedno. Govoriti istinu i dobro *gađati iz luka*, to je persijska vrlina. — Razumete li me? ... Samonadmašivanje morala na osnovu istinoljubivosti, samonadmašivanje moraliste kroz njegovu suprotnost — *kroz mene* — to u mojim ustima znači ime Zaratuštra.

4

U osnovi, postoje dva oporicanja koje u sebe uključuje moj naziv *nemoralnost*. Jednom oporičem tip čoveka koji je dosad važio kao najviši, one *dobre, dobronamerne, dobrotvorne*; s druge strane, oporičem onu vrstu morala koja je postigla važenje i zavladala kao moral po sebi — moral *décadence*, konkretnije rečeno, *hrišćanski* moral. Moglo bi se dozvoliti da se na drugo osporavanje gleda kao na presudnije, te mi precenjivanje dobrote i dobronamernosti, grubo gledano, važi već kao posledica *décadence*, kao simptom slabosti, kao nešto nepomirljivo sa uspinjućem i da-kazujućem životu: uslov u Da-kazivanju je oporicanje *i uništavanje*. — Zastajem prvenstveno kod psihologije dobrog čoveka. Da bi se procenilo koliko vredi neki tip čoveka mora se obračunati cena koštanja njegovog održavanja — moraju se poznavati njegovi egzistencijalni uslovi. *Laž* je egzistencijalni uslov dobrih — drukčije rečeno: *ne-hteti-videti*, po svaku cenu, kakva je, u osnovi, realnost, naime da *nije* takva da bi u svakom trenu izazvala dobronamerne instinkte, još manje takva da bi joj se u svakom trenu dopalo uplitanje kratkovidnih dobrostivih ruku. Posmatrati svakovrsna *očajnička stanja* uopšte kao prigovor, kao nešto što se mora *ukloniti*, jeste *niaiserie par excellence*, grubo gledano, prava nesreća po svojim posledicama, sudbina gluposti — maltene toliko glupa koliko bi to bila volja da se ukloni rđavo vreme — iz sažaljenja, primerice, sa siromašnim ljudima ... U velikoj ekonomskoj celini, strahote realnosti (od afekata, požuda, volje za moć) u neproračunljivoj meri su nužnije nego onaj oblik male sreće zvani »dobrota«, pošto je ova uslovljena instinktom lažljivosti, da bismo joj uopšte halalili neko mesto morali bismo čak da budemo popustljivi. Imaću dobar povod da dokazujem prekomerno jezno neobične posledice *optimizma*, te izlučevine potekle od *homines optimi*, za čitavu povest. Zaratuštra, prvi koji je pojmió da je optimist isto toliko *décadent* koliko je to *pesimist*, i možda štetniji, veli: *dobri ljudi nikada ne govore istinu. Dobri vas poučiče lažnim obalama i sigurnostima. Rođeni beste i zbrinjavani u lažima dobrih. Zahvaljujući dobrima sve je u temelju lažirano i izvitopereno*. Na sreću, svet nije sazdan na instinktima da bi u njemu baš samo dobroćudna zverka koja živi u čoporu našla svoju usku sreću; zahtevati da sve treba da postane »dobar čovek«, životinja koja živi u čoporu, plavooko, dobronamerno, »lepa duša«, ili — kako bi to želeo gospodin Herbert Spenser — altruistično, značilo bi oduzeti ljudskom bivstvovanju njegov *veliki* karakter, značilo bi uškopiti čovečanstvo i svesti ga na ubogo kineštvo (Chineserei). *A to se pokušalo!* .. *I upravo to se nazivalo moral...* U tom smislu Zaratuštra dobre naziva tek »poslednji ljudi« tek »početak kraja«; on ih, pre svega, oseća kao *najštetniju vrstu čoveka*, jer oni svoju egzistenciju sprovode koliko na račun *istine* toliko i na račun *budućnosti*.

Dobri — oni koji nisu kadri da *stvaraju*, koji su uvek početak kraja —
— oni na krst rasipljuone koji na novim tablicama pišu *nove* vrednosti, oni sebi *žrtvuju* budućnost, na krst rasiplju svu budućnost čoveka!

Dobri — uvek su bili početak kraja ...

I kakvu god mogli štetu da načine klevetnici sveta, *šteta* dobrih je *najštetnija šteta*.

5

Prvi psiholog dobrih, Zaratustra je — sledstveno — prijatelj zlih. Ako se jedna *décadence*-vrsta čoveka uzdigne do ranga najviše vrste, to se moglo desiti jedino na račun njoj suprotne vrste, jake vrste čoveka koja se pouzda u život. Ako ona životinja koja živi u čoporu zrači u sjaju, najčistije vrline, tada čovek-izuzetak mora da bude snižen do zla. Ako lažljivost po svaku cenu polaže pravo radi svoje optike na reč »istina«, tada se pravi istinoljubac mora naći opet među najgorim imenima. U tome Zaratustra ne ostavlja nikakvu sumnju: on veli da je saznanje dobrih, »najboljih«, bilo upravo ono što ga je uopšte zgrozilo pred čovekom; od *tog* gnušanja su mu izrasla krila da »odlebdí u daleke budućnosti« — on ne krije da je *njegov* tip čoveka, relativno nadljudski tip, nadljudski upravo u odnosu prema *dobrim*, te bi dobri i pravedni njegovog natčoveka nazvali *đavo* ...

Vi najviši ljudi, koje je srelo moje oko, sumnjam u vas i krišom vam se smejem: slutim da biste mog natčoveka zvali — *đavo*!

Vašom dušom toliko ste strani velikom, te bi vam bio *strašan* natčovek u svojoj dobroti...

Od navedenog i ni od kojeg drugog mesta mora se poći da bi se shvatilo šta hoće Zaratustra: ta vrsta čoveka, koju on koncipuje, koncipuje realnost *kakva ona jeste*: za to je ta vrsta dovoljno jaka — nije od nje otuđena, odmaknuta, ona je *realnost sama*, i sve njeno strašno i upitno sadrži još u sebi, *tek po tome čovek može imati veličinu* ...

6

— No, i još u jednom drugom smislu izabrao sam reč *nemoralist* kao obeležje, časnu oznaku za sebe; ponosan sam da imam tu reč koja me odvaja od celog čovečanstva. Niko još nije osetio *hrišćanski* moral kao nešto *ispod* sebe: to se nije moglo bez visine, moći predviđanja, jedne dosad potpuno nečuvene psihološke dubine i ponornosti. Hrišćanski moral bio je dosad Kirka svih mislilaca — oni su bili u njenoj službi. — Ko je pre mene ušao u špilje iz kojih nadire otrovni zadah te vrste ideala — *tog klevetanja sveta*? Ko se i odvažio samo da nasluti da je reč o špiljama? Ko je uopšte među filozofima bio pre mene *psiholog* a ne, štaviše, njegova suprotnost, »viši podvaljivač«, »idealist«? Pre mene čak nije ni bilo psihologije. — Biti u tome prvi može biti prokletstvo, u svakom slučaju to je sudbina: *jer, čovek, kao prvi, i prezire* ... *Odvratnost* prema čoveku jeste opasnost koja mi preti...

7

Da li ste me razumeli? — Ono što me razgraničava, što me izdvaja od celog ostatka čovečanstva, to je da sam *razotkrio* hrišćanski moral. Zato mi je bila potrebna jedna reč koja sadrži smisao izazova svakome. Da oči pred tim nisu bile pre otvorene, to po meni znači najveću nečistoću koja leži na savesti čovečanstvu, znači instinkt pretvoren u samoobmanu, znači temeljnu volju da se *ne* vidi svako zbivanje, svaka uzročnost, svaka stvarnost, znači krivotvoriteljstvo *in psychologicis* koje ide sve do *zločina par excellence* — *zločina prema životu*... Milenijumi, narodi, prvi i poslednji, filozofi, starice, svi su oni — sem pet-šest trenutaka u povesti, i ja kao sedmi — u toj tački podjednako međusobno vredni. Hrišćanin je dosad bio, u neprikosnovenom smislu, "moralno biće", neuporediva osobitost — i, *kao* "moralno biće", apsurdniji, lažljiviji, sujetniji, lakoumniji, *sebi štetniji* nego što bi to u snu mogao i da zamisli najveći prezirač čovečanstva. Hrišćanski moral — najzlostiji oblik volje za laži, prava Kirka čovečanstva: ono što ga je *iskvarilo*. On što me pri pogledu na njega zaprepašćuje *nije* zabluda kao zabluda, nije hiljadugodišnji nedostatak "dobre volje", odgoja, valjanosti, smelosti u duhovnom, što se pokazuje u njegovoj pobedi — to je nedostatak prirode, do krajnosti stravično stanje stvari da je samoj *protivprirodi* dodeljena, kao moralu,

najviša čast i da je, kao zakon, kao kategorički imperativ, ostala da visi nad čovečanstvom! ... Toliko omašiti, *ne* kao pojedinac, *ne* kao narod, nego kao čovečanstvo!... Naučiti da se preziru najprvašniji instinkti života; *izlažirati* neku »dušu«, neki »duh«, da bi se ubogaljilo telo; učiti da se u pretpostavci života, u polnosti, vidi nešto nečisto; u nužnosti rastenja, u *strogoj* sebičnosti (— reč je već klevetnička! —), tražiti zlo načelo; naprotiv, u tipičnim obeležjima propadanja i opiranja instinktu, u »nesebičnom«, u gubitku težišta, u »obezličavanju« i »ljubavi prema bližnjem« (— *bližnosti!**), videti višu vrednost, šta velim! *vrednost po sebi!*... Šta! zar bi samo čovečanstvo bilo u *décadence*? Da li je to uvek bilo? — Ono što je neosporno jeste da su ga bili *naučili* da su jedino vrednosti *décadence* najvrhovnije vrednosti. Moral odsebljavanja (Entselbstung) jeste moral propadanja *par excellence*, činjenica da »ja propadam« prevedena je u imperativ: »svi vi *treba* da propadnete« — i *ne samo* u imperativ! ... Taj jedini moral koji je dosad bio naučavan, moral odsebljavanja, odaje volju za krajem, *oporiče* život u najdubljim temeljima. — Pri tome ostaje otvorena mogućnost da se nije čovečanstvo izopačilo, nego samo ona vrsta čoveka, *sveštentička*, koja se s moralom laganjem ustoličila na mesto onih koji određuju njegove vrednosti — koja je u hrišćanskom moralu videla svoje sredstvo *moći*. . . U stvari, u tome je i *moj* uvid: svi skupa, učitelji, vođe čovečanstva, teolozi, svi skupa su bili takođe *décadents*: *otuda* prevrednovanje svih vrednosti u ono što je neprijateljsko prema životu, *otuda* moral... *Definicija morala* moral — idiosinkrazija *décadents*, *sa* zadnjim naumom *da se svete nad životom* — i to uspešno. Uveren sam u vrednost *ove* definicije. —

* Nem. *Nächstensucht*, reč s kojom autor aludira da je "ljubav prema bližnjem" — *bolest*.

8

— Da li ste me razumeli? — Nijednu reč upravo nisam rekao koju već nisam pre pet godina rekao kroz Zaratustrina usta. — *Razotkrivanje* hrišćanskog morala je događaj koji nema sebi sličnog, odistinska katastrofa. Onaj koji nas o njemu prosvetljuje, taj je *force majeure*, sudbina — on raspolućuje povest čovečanstva. Postoji življenje *pre* njega, postoji življenje *posle* njega ... Munja istine zgodila je baš ono što je dosad stajalo najviše: ko shvata *šta* je tu bilo uništeno, neka pogleda da li još uopšte nešto ima u rukama. Sve što se dosad zvalo »istina« prepoznato je kao najštetniji, najpodmukliji, najpodzemniji oblik laži; svesti izgovor da se »poboljša« čovečanstvo prepoznato je kao lukavstvo da se sam život *isisa*, učini malokrvnim. Moral kao *vampirizam*... Onaj ko razotkriva moral, razotkrio je istovremeno bezvrednost svih vrednosti u koje se veruje ili se verovalo; u najpoštovanijem, proglašenom čak za *sveti* tip čoveka, on ne vidi ništa dostojno poštovanja, u tome vidi najkobniju vrstu nakaza, kobnu, *jer opčinjavaju*... Pojam »Bog« izmišljen je kao pojam protivstavljen životu — u tom pojmu je užasno objedinjeno sve štetno, otrovno, klevetničko, čitavo smrtno neprijateljstvo prema životu! Pojam »onostranosti«, »istinitog sveta«, izmišljen je da bi se obezvredio *jedini* svet koji postoji — da se ne očuva nikakav cilj, um, zadatak za našu zemnu realnost! Pojam »duše«, »duha«, pa čak i »besmrtne duše«, izmišljen je da bi se prezrelo telo, da bi se ono učinilo bolesno, »sveto«, da bi se za sve stvari koje zaslužuju ozbiljnost u životu, pitanje ishrane, stanovanja, duhovne dijete, postupanja s bolesnicima, čistote, klimatskog vremena, pokazala grozovita lakomislenost! Umesto zdravlja "spas duše" što će reći *folie circulaire* između grča pokajanja i histerije iskupljenja! Pojam »greha«, skupa s njegovim mučiteljskim instrumentom, pojmom »slobodne volje«, izmišljen je da bi pomeo instinkte, da bi nepoverenje prema instinktima pretvorio u drugu prirodu! S pojmom »nesebičnog«, »samoosporavanja«, autentično obeležje *décadence*, *navabljenost* štetnim, *nesposobnost* da se

više nađe sopstvene koristi, samorazaranja, pretvoreno u vrednosnu oznaku uopšte, u »dužnost«, »svetost«, »božansko« u čoveku! Konačno, što je najstrašnije, s pojmom *dobrog* čoveka stalo se na stranu svega slabog, bolesnog, odrođenog, onoga što kuka nad samim sobom, svega onoga što *treba da propadne* — zakon *selekcije* je precrtan, od protivstavljanja ponosnom i dobroizvedenom, da-kazujućem, budućnouzdajućem, budućnonosnom čoveku — nazvan sada *zlim* — učinjen je ideal... I u sve se to verovalo *kaou moral!* — *Ecrasez l'infâme!*

—

9

— Da li ste me razumeli? — *Dionis protiv Raspetog...*